

Parlamentarni izbori u Srbiji 2014. godine

Milan Jovanović

**Parlamentarni izbori u Srbiji 2014. godine:
mali jubilej**

Zoran Slavujević

**Neke od opštih karakteristika kampanje za
vanredne parlamentarne izbore 2014. godine**

Siniša Atlagić

**Kampanja pred vanredne parlamentarne izbore
u Srbiji 2014: Teme u funkciji promocije lidera**

Slaviša Orlović

Parlamentarni izbori 2014: teme, akteri i ishodi

Nikola Tamburkovski

**Regionalna i lokalna uporišta političkih stranaka
i koalicija (Razlike u procentu osvojenih glasova
na lokalnom i republičkom nivou - parlamentarni
izbori 2014. godine)**

Boban Stojanović

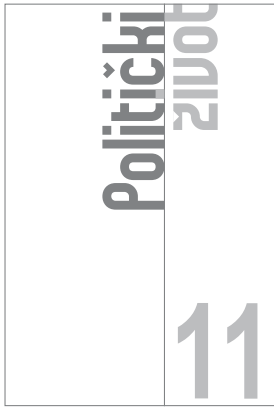
Da li birači u Srbiji „ekonomski“ glasaju?

Region

Zoran Jovović

**Konsenzualna demokratija, parlamentarizam
i manjinske grupe u tranzicijskom društvu
(Participacija romske i egipćanske populacije
u političkom životu Crne Gore)**

Tema broja
**Parlamentarni
izbori u Srbiji
2014. godine**

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU

Politički život

Redakcija

Prof. dr Slaviša Orlović (glavni urednik)
Prof. dr Slobodan Marković

Programski savet

Prof. dr Vukašin Pavlović (predsednik), prof. dr Vučina Vasović,
prof. dr Čedomir Čupić, prof. dr Ilija Vujačić, prof. dr Ratko Božović

Izvršni urednici

Zorica Vidović Paskaš, mr Dušan Spasojević, Jelena Lončar

Izdavač

Centar za demokratiju, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Za izdavača

Prof. dr Ilija Vujačić

Adresa

Jove Ilića 165, Beograd
e-mail: politickizivot@fpn.bg.ac.rs

Dizajn

Goran Ratković

Lektura i korektura

Olivera Veličković

Tiraž

500 primeraka

Priprema i štampa

Čigoja štampa

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

32

POLITIČKI život : časopis za analizu politike / glavni urednik Slaviša Orlović. – 2013, br. 7 (mart) – . – Beograd (Jove Ilića 165) : Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka : 2013 – (Beograd : Čigoja štampa). – 24 cm

Tromesečno.

– je nastavak: Analiza politike = ISSN 2217-6233
ISSN 2217-7000 = Politički život
COBISS.SR-ID 186943756

11

Tema broja: Parlamentarni izbori u Srbiji 2014. godine

Milan Jovanović Parlamentarni izbori u Srbiji 2014. godine: mali jubilej	9
Zoran Slavujević Neke od opštih karakteristika kampanje za vanredne parlamentarne izbore 2014. godine	19
Siniša Atlagić Kampanja pred vanredne parlamentarne izbore u Srbiji 2014: Teme u funkciji promocije lidera	29
Slaviša Orlović Parlamentarni izbori 2014: kontekst, akteri i ishodi	37
Nikola Tamburkovski Regionalna i lokalna uporišta političkih stranaka i koalicija (Razlike u procentu osvojenih glasova na lokalnom i republičkom nivou – parlamentarni izbori 2014. godine)	49
Boban Stojanović Da li birači u Srbiji „ekonomski“ glasaju?	73
Zoran Jovović Konsenzualna demokratija, parlamentarizam i manjinske grupe u tranzicijskom društvu (Participacija romske i egipćanske populacije u političkom životu Crne Gore)	87
Prikaz knjige	
Andrijana Jovanović P. Erik Lou, <i>Mediji i politički proces</i>	97

Special Issue: Parliamentary elections in Serbia in 2014

Milan Jovanović Parliamentary elections in Serbia in 2014 – small jubilee	9
Zoran Slavujević Some of the general characteristics of extraordinary elections campaign in 2014 in Serbia	19
Siniša Atlagić Parliamentary elections campaign in Serbia – political issues as tools for promotion of leaders	29
Slaviša Orlović Parliamentary elections in 2014 – context, actors and outcomes	37
Nikola Tamburkovski Regional and local strongholds of political parties and coalitions Differences in percentage of votes at the local and national level – 2014 parliamentary elections	49
Boban Stojanović Are voters voting “economically” in Serbia?	73
Zoran Jovović Consensual democracy, parliamentarism and minority groups in the transitional society – The participation of Roman and Egyptian population in the political life of Montenegro	87
Book review	
Andrijana Jovanović P. Erik Lou, Mediji i politički proces (Eric Louw – The Media and political process)	97

Tema broja:
Parlamentarni izbori
u Srbiji 2014. godine

UDC 328:324(497.11)“2014“

Parlamentarni izbori u Srbiji 2014. godine: mali jubilej

Sažetak

Autor rekapitulira delovanje pojedinih aspekata izbornog sistema i političke posledice koje su proizveli u političkom sistemu. Pokazuje se da su za 24 godine građani Srbije gotovo mesec dana proveli na biralištima glasajući za odbornike, poslanike, predsednika države ili glasaajući na referendumima. Samo dva puta su izbori za narodne poslanike održani samostalno, odvojeno od izbora za druge nivoe vlasti, a većina izbora, sedam, bili su vanredni. Deset izbornih ciklusa pokazuje trend rasta izborne apstinencije koji je u izborima 2014. godine alarmantan. Dve su faze u razvoju izbornog sistema. Prva, koja se završava 2000. godine, karakteriše se čestim velikim izbornim reformama. Druga faza, od 2000. godine do danas, pokazuje da proporcionalni sistem poprima karakter „nepromenjive institucije“. Zatvorena blokirana lista i relativno nizak izborni prag u jednoj izbornoj jedinici doveli su do velikog broja stranaka u parlamentu i slabih koalicionih vlada. Indeksi disproporcionalnosti i broja efektivnih partija pokazuju slabu institucionalizovanost partijskog sistema, neukorenjenost stranaka u društvu i nizak nivo stranačke identifikacije. Zaključak je da izborni sistem nije doprineo stabilnosti parlamentarnog i stranačkog sistema, što ima negativne posledice na funkcionisanje političkog sistema u celini i zahteva osmišljenu izbornu reformu.

Ključne reči

Izborni sistem, evidencija birača, apstinencija, rasuti glasovi, izborna reforma

* Autor je redovni profesor Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu.

Martovski izbori ove godine bili su deseti izborni ciklus za izbor narodnih poslanika, „mali jubilej“ izborne demokratije. Samo godinu dana deli nas od drugog „malog“ jubileja – četvrt veka od početka procesa redemokratizacije u Srbiji. Takvi datumi-činjenice uvek su povod za preseke i sinteze. Ovaj članak prilog je nastojanjima takvih rekapitulacija. Analiziraćemo neke najznačajnije aspekte izbora i izbornog sistema da bi ukazali na najmarkantnije posledice koje oni proizvode u političkom sistemu, parlamentarnom i partijskom posebno.

1. Koliko i kada smo glasali

Za nepun četvrt veka građani Srbije su 27 dana imali mogućnost da glasaju na opštim izborima za narodne i savezne poslanike, predsednike Republike Srbije i SR Jugoslavije, odbornike skupština opština i gradova. U tom zbiru su i ponovljeni izbori i drugi krug izbora za predsednika Republike u nekoliko ciklusa, kao i izjašnjavanje na tri referenduma: 1992. godine o simbolima Republike Srbije i Amandmanu I na Ustav iz 1990. godine, 1998. godine o učešću stranih predstavnika u rešavanju problema na Kosovu i Metohiji i 2006. o novom Ustavu. Statistika kaže da su u tom periodu pred olovkom građana stajala ukupno 44 glasačka listića. Ako se tome doda i pet izbornih ciklusa za poslanike Skupštine AP Vojvodine i niz prevremenih izbora za odbornike u nizu opština, onda je slika kompletnija – građanin Srbije je u pomenutom periodu prosečno mesec dana proveo u izbornoj participaciji ili apstinenciji.

U statistici, koja govori da smo od početka redemokratizacija imali 15 izbornih godina, dominira vreme potrošeno na izbore narodnih poslanika. Tih deset ciklusa za Narodnu skupštinu pokazuje i da smo češće imali prevremene nego redovne izbore. Ako u ovoj statistici izbore 1990. godine posmatramo kao prve, konstitutivne, samo su tri izborna ciklusa – 1997, 2008. i 2012. godine – održana u četvrtoj godini mandata i mogu se smatrati redovnim. Kalendar održavanja parlamentarnih izbora takođe otkriva

interesantne pojedinosti: pet puta se glasalo u decembru. Svi izborni ciklusi za narodne poslanike od 1990. do 2003. godine, osim izbora 1996. koji su održani u septembru, održani su od 19. do 28. decembra. Da su prilike i vlasti voleli zimu za izborne utakmice potvrđuju i izbori 2007. godine održani u januaru. Poslednja tri ciklusa kao da napuštaju tu, gotovo bi rekli, tradiciju „zimskih“ izbora: oni su svi održani u proleće u martu i maju mesecu. Interesantno je da su svi izbori održavani u vreme slava, božićnih i novogodišnjih proslava. Decembar i januar, meseci u kojima se šest puta izlazilo na birališta, jesu meseci slava, ali ni prolećni „majski“ izbori nisu zaobilazili datume u verskom pravoslavnom kalendaru. Očigledno je da nisu samo političke prilike diktirale ova poklapanja datuma. Biće da oni koji su izbore raspisivali nisu računali samo da će birači u vremenu slavlja bar malo zaboraviti na brojne egzistencijalne probleme, nego su se, zajući od ćudljivosti *vox populi*, uzdali i u *vox dei* i podršku nebeskih sila. Na kraju, važno je zapaziti da su, od deset, u samo tri izborna ciklusa – 1993, 2000. i 2007. godine – građani imali mogućnost da na biralištima glasaju samo za narodne poslanike, odnosno da samo 1993. i 2007. nije bilo izbora ni za jedan drugi predstavnički organ vlasti. Svi ostali izborni ciklusi za narodne poslanike poklapali su se sa izborima za odbornike, savezne poslanike, predsednika republike pojedinačno ili zajedno. (Spisak izbora i referenduma www.stat.giv.rs <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=389>, Pristupljeno 15.6.2014)

2. Pravila i izborne reforme

U posmatranom periodu jasno se izdvajaju dve faze u genezi izbornog sistema: do 2000. godine i posle toga do sada. U prvoj su izborne reforme bile velike i česte. Većinski izborni sistem u dva kruga primenjen na prvim parlamentarnim izborima 1990. godine pa zamenjen proporcionalnim izbornim sistemom sa devet velikih izbornih jedinica i zatvorenom blokiranom listom, 5%-nim izbornim pragom i D’Ontovom formulom za raspodelu mandata. Po tom modelu birani su narodni poslanici 1992. i 1993. godine. Četvrta legislatura izabrana je 1997. godine po promenjenom izbornom modelu: broj izbornih jedinica povećan je na 29 da bi se smanjila proporcionalnost. Suprotan cilj, maksimalnu proporcionalnost, imala je izborna reforma 2000, kada je uspostavljen izborni model sa jednom izbornom jedinicom. On se ustalio, traje 14 godina i po njemu su birani narodni poslanici u šest saziva Narodne skupštine. U drugoj fazi bilo je nekoliko izmena izbornih pravila koje se naizgled mogu smatrati „tehničkim“. Međutim, kako se u izborima često „đavo krije u detaljima“, ove izmene takođe se mogu smatrati velikim izbornim reformama: ukinut je zakonski izborni prag za liste stranaka nacionalnih manjina, ukinuto je pravo strankama da dodeljuju mandate mimo redosleda kandidata na izbornim listama, uvedene su kvote za predstavljenost žena, uspostavljena je jedinstvena elektronska evidencija birača (Jovanović, 2012: 26-7).

Pravila za izbornu utakmicu ostala su nepromenjena u ostalim aspektima. Nema izmena uslova za kandidovanje, formiranje i rad izborne administracije – izborni organi su pod direktnom kontrolom partija, ponašanje medija u izbornim kampanjama, regulisanje radnji u izbornom danu, zaštitu izbornog prava. Izuzetak je donekle segment finansiranja stranaka i njihovih aktivnosti u izbornim kampanjama. U tom domenu načinjeni su pomaci više tehničke nego suštinske prirode.

Prva faza praktično je protekla u stalnom osporavanju izbornih pravila i ona nisu menjana širokim konsenzusom političkih stranaka. Ni druga faza nije bila lišena sporenja o pravilima. Još uvek su česte kritike na ažurnost biračkih spiskova, krivotvorenje u procedurama prebrojavanja glasova, pritisci i korumpiranje birača, izborne krađe, finansiranje kampanja, zlo/upotrebe državnih resursa stranaka na vlasti za izborne promocije... One su delom deo političkog folkloru u kojem gubitnici pravdaju izborni poraz, ali i veoma često posledica izbornog prava koje ostavlja mogućnost zloupotreba i/ili politički pristrasne primene izbornih pravila i rešavanja izbornih sporova.

Stav aktera u ovim fazama prema izbornim pravilima se menjao. U prvoj fazi samo je SPS optirala, i to programski, za većinski izborni sistem kao najprikladniji mehanizam uspostavljanja i smenjivanja vlasti, a na proporcionalni je pristala pod pritiskom opozicionih političkih stranaka, koje su sve listom insistirale na proporcionalnom izbornom sistemu sa jednom izbornom jedinicom i nižim izbornim pragom. U drugoj fazi, kada se menjaju pozicije u vlasti, menjaju se i opredeljenja prema izbornom modelu. Demokratska stranka sve do 2008. godine zagovara vraćanje na većinski model; Vesna Pešić, tada istaknuti lider LDP-a, takođe je isticala da je većinski izborni sistem primereniji otklanjanju problema u parlamentu i stranačkom sistemu. SPS sada insistira na zadržavanju proporcionalnog izbornog sistema.

Stav stranaka, glavnih aktera u uspostavljanju i promeni izbornog sistema najbolje se vidi na primeru ponuđenog modela reforme izbornog sistema koji je predlagao zadržavanje proporcionalnosti u raspodeli mandata i omogućavao neposredno glasanje o kandidatima i poslanicima, a koji je izrađen u formi nacrtu zakona pod pokroviteljstvom Milana Markovića, ministra za lokalnu samoupravu u vladi Mirka Cvetkovića (Jovanović, 2011). Stranke su ga ignorisale, pa i sama DS, kao stožer tadašnje vlade. Kao uostalom i Nacrt zakona o Državnoj izbornoj komisiji, koji je smanjivao ulogu stranaka u radu i odlučivanju izbornih organa. Sada DS insistira upravo na odbačenom modelu, a svi ostali su zdušno podržali predlog Lige socijaldemokrata Vojvodine i ekspresno mešoviti izbor poslanika pokrajinske skupštine zamenili izbornim sistemom istovetnim za izbor narodnih poslanika i odbornika. Posle 24 godine Srbija je unificirala način izbora predstavnika na svim nivoima vlasti, iako su loše posledice proporcionalnog izbornog sistema sa jednom izbornom jedinicom po stabilnost demokratije vidljive i empirijski verifikovane u

svakom izbornom ciklusu. Danas građani Srbije neposredno biraju još samo predsednika Republike.

3. Biračko telo: evidencija, participacija, apstinencija

Na birališta, od decembra 1990. do marta 2014. godine, prosečno je izlazilo oko četiri miliona građana. Uz povremena kolebanja, izborna participacija pokazuje silazni trend. Prvi višestranački izbori, tako statistički izgleda, motivisali su birače kao nijedni kasnije – u prvom krugu izbora glasalo je 71,5% upisanih birača. Od tada do poslednjih izbora, broj onih koji su participirali u parlamentarnim izborima se smanjuje, da bi u izbornom ciklusu 1997. godine pao na 57,4%. Ovaj podatak treba uzimati sa rezervom jer je tada u evidenciju birača bio unesen najveći broj građana u svim izbornim ciklusima, a deo opozicionih stranaka je bojkotovao izbore. Od tada broj glasača blago raste sve do 2012. godine kada ponovo beležimo rast izborne apstinencije koji se nastavio tako da je na poslednjim parlamentarnim izborima glasalo 53,09% građana upisanih u biračke spiskove. Prosečno na svim parlamentarnim izborima, uključujući prvi krug izbora 1990. godine, glasalo je oko 61% upisanih birača.

Broj birača upisanih u biračke spiskove predmet je kritika gotovo u svim izborima. Uvek su postojali primeri neažurnosti, netačnosti, grešaka u evidenciji birača, a one su sa primerima zloupotreba, namernog brisanja ili neupisivanja birača, samo dodatno podgrevale sumnje u validnost broja onih koji imaju presudnu reč u izbornoj utakmici. Te sumnje su smanjene, ali ne i eliminisane posle 2000. godine, kada su iz evidencije izbrisani svi birači albanske nacionalnosti u AP Kosovo i Metohija. Tako je broj birača sa 7.210.386, što je najveći broj upisanih u birački spisak za izbore 1997. godine, sveden na 6.508.856 za izbore 2000, što je najmanji broj upisanih birača u posmatranim ciklusima. Uspostavljanje elektronskog biračkog spiska nisu zaustavile dileme o stanju u našoj biračkoj populaciji. Od 2000. broj upisanih postepeno je narastao za oko 260.000 birača i približio se cifri ukupnog broja stanovnika po poslednjem popisu: 7.186.862. (Popis stanovništva i stanova 2011. godine, www.stat.gov.rs, Pristupljeno 15.6.2014) Ako se zna da 10 do 20% stanovnika uvek spada u dobnu skupinu maloletnih, a oni po našem izbornom pravu nisu glasači, onda se logički postavlja pitanje o validnosti ukupnog broja birača (Vesna Rakić Vodinelić, Ministarstvo za javnu upravu, lokalnu samoupravu i ljudska prava, www.pescanik.net, Pristupljeno 22.5.2012). Nije potrebno trošiti prostor na opis stanja naših civilnih registara koje je daleko od onog što bi se moglo podvesti pod birokratski nemar, ali postojanje centralnog elektronskog biračkog spiska pruža konačno izvrsnu priliku da se evidencija ažurira jasnijim pravilima, boljom koordinacijom nadležnih službi, agilnijim ponašanjem samih birača i pojačanom pažnjom Republičke izborne komisije.

4. Akteri i rezultati

Mane izbornog sistema, nepravilnosti i zloupotrebe pravila u izbornom procesu kao da su više uticale na birače nego na političke stranke. Dok prvi pokazuju znake apatije i apstinencije, drugi rado ulaze u izbornu arenu. Izbori za nacionalni parlament su bojkotovani od strane relevantnih političkih stranaka samo jednom, 1997. godine, kada su socijalisti povećavanjem broja izbornih jedinica u stvari smanjili njihovu veličinu pokušavajući da preko tog svojevrsnog dđerimanderinga maksimalizuju broj poslaničkih mesta.

Paradoks je da je na prvim izborima održanim po većinskom sistemu bilo daleko manje koalicija nego što je to praksa u vremenu primene proporcionalnog izbornog sistema. U primeni proporcionalnih izbornih modela izdvajaju se jasno dve etape koalicionog nastupa.

1990		1992	1993	1997	2000	2003	2007	2008	2012	2014
Prvi krug	Drugi krug									
Upisano birača										
7.036.303	4.352.573	6.774.995	7.010.389	7.210.386	6.508.856	6.511.450	6.653.851	6.749.688	6.770.013	6.765.998
Glasalo birača										
5.030.440	2.103.771	4.723.711	4.300.440	4.129.080	3.752.170	3.825.471	4.033.586	4.141.176	3.911.136	3.592.375
Broj kandidovanih lista										
		104	84	89	8	19	20	22	18	19
Broj lista koje su dobile mandate										
15		9	8	8	4	6	11	8	11	7

Year	Percentage (%)
1990	71.5
1992	48.3
1993	69.7
1997	61.3
2000	57.4
2003	57.6
2007	58.7
2008	60.6
2012	61.35
2014	57.77
2014	53.09

Tabela 1. Broj upisanih i glasalih birača i broj izbornih lista

Napomena: Podaci navedeni u tekstu navedeni su prema Izveštajima Republičke izborne komisije i Republičkog zavoda za statistiku

U prvoj etapi, 1992–2000, broj kandidovanih izbornih lista bio je izuzetno veliki, prosečno iznad 90 po izbornom ciklusu. Razlog je devet, odnosno 29 izbornih jedinica koje su omogućavale malim regionalnim strankama i grupama građana da učestvuju na izborima samo u nekoj od izbornih jedinica. Posebno su bile agilne grupe građana. Ovi politički amorfni akteri, izuzetno brojni na lokalnim izborima, dobili su prostor i iskoristili ga bar u fazi kandidovanja a delimično i raspodele glasova, oduzimajući potencijalne glasače glavnim stranačkim favoritima. Tako je na prvim proporcionalnim izborima 1992. godine u devet izbornih jedinica bilo čak 108 izbornih lista, godinu kasnije 84, a na izborima 1997. godine povećanje broja izbornih jedinica na 29 nije uticalo na broj kandidovanih

izbornih lista - bilo ih je 89. U tom broju dominirale su kandidacione liste grupa građana: u tri navedena izborna ciklusa one su podnele 55%, 44% i 42,7% svih izbornih lista. Interesantno je da su u ovoj etapi, proporcionalnog izbornog sistema sa većim brojem izbornih jedinica, stranke uglavnom nastojale da samostalno kandiduju izborne liste. Koalicione liste u ukupnom broju izbornih lista u tri izborna ciklusa činile su 6,7%, 6% i 14,6%. U ovoj fazi orijentaciono tek svaka deseta izborna lista prelazila je zakonski izborni prag u nekoj od izbornih jedinica i osvajala mandate. Ogroman broj izbornih igrača nije korespondirao sa brojem rasutih glasova. U tri izbora ove etape broj „bačenih glasova“ imao je tendenciju smanjivanja: 14,72% (653.257), 9,23% (380.855), 7,81% (310.159). Broj glasova birača za izborne liste koje nisu prešle zakonski izborni prag nije bio zanemarljiv, naprotiv, ali ne tako visok kao u drugoj etapi, što ćemo videti nešto kasnije.

Druga etapa obeležena jednom izbornom jedinicom pokazuje sasvim drugačije karakteristike. Prva se ogleda u drastičnom smanjivanju broja izbornih lista. Orijetaciono, u šest izbornih ciklusa parlamentarnih izbora u ovoj etapi za poslaničke mandate nadmetalo se prosečno 20-ak izbornih lista. Izuzetak su izbori 2000-te, prvi u toj etapi: stranke su krenule u pohod na glasove svrstane u svega osam izbornih lista. Druga posebnost ove etape jeste veliki i jasno izražen rast broja lista stranaka koje su samostalno ulazile u izbornu utakmicu u odnosu na koalicione liste i njihovo smanjivanje iz izbora u izbore do potpunog preokreta u martu 2014. godine: 7:1, 13:6, 13:7, 15:7, 11:7 i na kraju preokret 5:11 - tri su liste podnete pod firmom grupe građana, ali ni to ne menja tendenciju! Taj statistički podatak bio bi politički logičan i ne bi zasluživao posebnu elaboraciju. Skoro čist proporcionalni izborni sistem podrazumeva da svako izmeri snagu u biračkom telu i na osnovu toga se prave postizborni savezi. Međutim, ne pokazuje samo statistički niz stalni pad samostalnih nastupa na izborima. Analiza lista onih koji su samostalno izlazili sa kandidatima pred birače pokazuje da su to najčešće činile pojedine stranke nacionalnih manjina i Srpska radikalna stranka. Sve ostale relevantne stranke, DS, SPS, DSS i sada SNS, nastupale su u ovoj etapi u koalicijama. Zašto? Oficijelan stranački odgovor je uvek uvijen u celofan pozivanja na iste ideološke osnove, bliskost programa, slične ciljeve, a sve radi bolje predstavljenosti birača. Suštinski velike stranke su iz izbora u izbore šlepale male stranke sprečavajući da one ne stupe u koalicioni savez sa rivalima; kalkulišući sa brojem mandata koje će im doneti; sabirajući bar tako otcepljene frakcije; veštački naduvavajući svoj koalicioni potencijal... Male stranke su tako izrasle u važne igrače na političkoj sceni. Njihov ucenjivački i koalicioni potencijal višestruko je prevazilazio njihov rejting u biračkom telu. Strahovima velikih stranaka, male su uspešno izbegavale dejstvo zakonskog izbornog praga, mehanizma koji su dizajneri izbornih sistema osmislili sa ciljem da težnja za matematičkom preciznošću u pretvaranju glasova u mandate ne obesmisli sistem parlamentarne reprezentacije. O tome svedoče i indeksi dis-

proporcionalnosti, efektivnog broja partija i volatilnosti, koji pokazuju slabu institucionalizovanost partijskog sistema, neukorenjenost stranaka u društvu i nizak nivo stranačke identifikacije. (Vučićević, 2014: 51) Vreme će tek pokazati dalekosežnost posledica ovakvog izbornog sistema na stabilizaciju stranačkog sistema, funkcionisanje parlamenta i vlade. Logično bi bilo pretpostaviti da bi rast koalicioničkih izbornih lista smanjio broj bačenih glasova, ali se ni to nije dogodilo. On je od izbora 2000. do izbora 2014. godine, sa izuzetkom izbora 2008, bio uvek veliki i veći nego u prvoj etapi: 217.098 (5.93%), 536.421 (14.21%), 378.465 (9.54%), 99.992 (2.47%), 414.740 (11.09%), 699.036 (20.11%). Fluktuacije ostavljaju prostor za promišljanje da li su u izbornim ciklusima sa niskim brojem bačenih glasova stranačke elite napravile koalicije koje su naglasile sinergijske efekte isto koliko da li su birači prepoznali ove koalicione skrivalice i odlučili da kazne aktore u toj igri. Na poslednjim izborima čak toliko da je petina glasova otišla listama koje nisu prešle zakonski izborni prag, među kojima su i tri do tada relevantne stranke SRS, DSS i G17. I na kraju, treća posebnost ove faze je broj izbornih lista čiji su kandidati seli u poslaničke klupe republičke Skupštine. On je izrazito veći u odnosu na prethodnu etapu: od 2000. najmanje svaka treća do čak više od polovine izbornih lista stekle su uslove da njihovi kandidati dobiju mandat narodnog poslanika.

Omiljena marketinška igra stranaka je čija je izborna pobeda „najveća“. Česte promene izbornog sistema na njihovu ne/sreću relativizuju taj odgovor. U apsolutnim brojkama posmatrano, stranka koja je samostalno osvojila najviše glasova u deset izbornih ciklusa je SPS: njeni su kandidati u prvom krugu većinskog sistema izbora osvojili 2.320.587 glasova birača (Jovanović, 1997: 143). U proporcionalnom izbornom sistemu najviše glasova osvojila je 2000. godine koalicija Demokratska opozicija Srbije – savez 18 stranaka, udruženja i grupa građana: 2.404.758 (65%).

5. Izbori 1990-2014. - jedna rekapitulacija

Broj izbornih ciklusa, česte promene izbornih pravila ukazuju na dve pojave. Prva, da smo blizu elektoralizma: imamo mnogo izbora, a malo suštinskih promena u političkim elitama i politici koju vode. Druga je nestabilnost političkih institucija oličena u širokim, ideološki, programski i politički heterogenim parlamentarnim većinama koje produkuju slabe vlade sa kratkim mandatima. Dodamo li tome i dva ustavna okvira za nestabilnost političkog sistema u celini, na institucionalnom planu je očigledan i bez dublje analize odnosa u sistemu podele vlasti.

Tome je nesumnjivo doprineo i proporcionalni izborni model. On je preko zatvorene liste depersonalizovao izbore i predstavnike direktno vezao za stranke. Poslanici i odbornici više su stranački delegati nego reprezentanti građana. Sva komunikacija sa biračima obavlja se preko stranaka. Birači ne znaju ko ih predstavlja. Oni glasaju za stranačke

lidere. To dodatno smanjuje personalizaciju politike i odgovornosti. Izbor kandidata prepušten je strankama. Kriterijumi nemaju izgrađene demokratske procedure odabira kandidata. Potencijalni kandidati se i ne trude da se predstave biračima i da se bore za njihove glasove. Oni više vode računa o blizini lideru stranke i mestu na izbornoj listi. Odsustvo kompeticije unutar političkih stranaka jača ulogu partijskih centrala i marginalizuje lokalne odbore u kreiranju politike. Aktuelni izborni model direktno je proizveo inflaciju u stranačkom sistemu. On nije bio faktor stabilizacije i stranačkog sistema i jasnog profilisanja stranaka. Opstanak takvog načina biranja samo će dalje produkovati uočene probleme: metropolizaciju predstavljanja – praksu da nesrazmerno veliki broj poslanika dolazi iz velikih gradova na račun potpredstavljenosti niza malih nerazvijenih i devastiranih opština, a u lokalnoj samoupravi to znači bolju predstavljenost urbanih u odnosu na ruralne celine; nekompetentne poslanike bez iskustva; slabe stranke i nestabilan parlament i vladu. Takav institucionalni aranžman ima ozbiljne demokratske deficite.

Posle etape velikih izbornih reformi, proporcionalni izborni sistem sa jednom izbornom jedinicom, blokiranom izbornom listom, 5%-nim izbornim pragom i D'Ontovom formulom za raspodelu mandata, ustalio se i poprima karakteristike institucije koja je „nepromenljiva“. Ključ rešenja je u izbornim reformama koje bi omogućile biračima direktno biranje predstavnika, stepenovanom izbornom pragu kao mehanizmu za stabilizaciju parlamentarnog stranačkog sistema, izgrađivanju profesionalne izborne administracije, politički neutralne i stranački nepristrasne, u daljem ažuriranju evidencije, usavršavanju izbornih procedura i tehnika i zaštiti izbornog prava. On se nalazi u rukama stranaka i sada neprepoznajemo volju da ga upotrebe.

Parliamentary elections in Serbia in 2014 - small jubilee

Abstract

The author recapitulates the effects of certain aspects of the electoral system and the consequences they have produced in the political system. It is shown that in the last 24 years, Serbian citizens spent nearly one month in the polls, casting their ballots for committee members, deputies, the President or voting in referenda. Only twice have elections for deputies been held independently and separately from elections for other levels of government, while the majority—namely seven, were extraordinary elections. The ten election cycles show an increasing trend of electoral abstention, which in the 2014 elections, reached an alarming point. There are two phases in the development of the electoral system. The first one, ending in 2000, was characterised by frequent and large electoral reforms. The second phase, since 2000, shows that the disproportional system assumes the character of an „unchangeable institution“. The closed blocked list and the relatively low election threshold in a constituency

have led to a great number of parties in the Parliament and to weak coalition governments. Indices of disproportionality and of the number of effective parties show a weak institutionalisation of the party system, lack of rootedness of political parties within the society and a low level of party identification. The conclusion is that the electoral system has failed to contribute to the stability of the parliamentary and party system, which has had negative consequences for the functioning of the political system overall and requires a well designed electoral reform.

Key words

Electoral system, voter registry, abstention, vote dispersion, electoral reform

Literatura

- Vučičević, D. (2014). Parlamentarni izbori u Srbiji 2014, *Političke analize*, br. 17, str. 46-52.
- Jovanović, M. (1997). *Izbori i izborni sistemi - Izbori u Srbiji 1990-1996*, Sl. glasnik RS i Institut za političke studije.
- Jovanović, M. (2008). Narodna skupština - deformacije teritorijalnog predstavljanja, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 2(2), 117-132.
- Jovanović, M. (2012). Institucionalni okvir izbornog sistema - „mala“, „velika“ ili „tehnička“ izborna reforma 2008-2012. godine. U Zborniku *Izbori i formiranje Vlade u Srbiji 2012*, ur. S.Orlović, Fakultet političkih nauka - Centar za demokratiju, 2012, str. 23-35.
- Spisak izbora i referenduma, www.stat.gov.rs <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/Page-View.aspx?pKey=389>, Pristupljeno 15.6.2014)
- Vesna Rakić Vodinelić, Ministarstvo za javnu upravu, lokalnu samoupravu i ljudska prava, www.pescanik.net, Pristupljeno 22.5.2012.

UDC 328:324(497.11)“2014”

Neke od opštih karakteristika kampanje za vanredne parlamentarne izbore 2014. godine

Sažetak

Vanredni parlamentarni izbori 2014. godine temeljno su preoblikovali političku i partijsku scenu Srbije, pa autor ukazuje na neke osnovne karakteristike izborne kampanje koji bi mogli biti uzeti u obzir u objašnjenju rezultata izbora: kratkotrajna izborna kampanja predstavljala je samo finiš brojnih predizbornih kampanja; i pored tvrdnji svih učesnika izbora da vode pozitivne kampanje, ona je predstavljala pretežno negativnu kampanju, sa brojnim elementima „prljave“ kampanje; uopštena izborna obećanja i negativni i „prljavi“ elementi doveli su do deficita racionalne argumentacije i prevladavanja „logike“ srca, pa je kampanja poprimila karakteristike tzv. iracionalne kampanje; dominirale su ekonomske i socijalne teme, ali se kampanja ne može okarakterisati kao programska, već i ovaj put kao liderska; liderska kampanja pak razotkrila je duboku krizu upravljačkog potencijala u celini, posebno krizu liderstva, a birači su se opredeljivali između nestasalih i isluženih lidera.

Ključne reči

Izborna kampanja, izborna obećanja, negativna kampanja, „prljava“ kampanja, iracionalna kampanja, liderska kampanja

* Autor je redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i naučni savetnik Instituta društvenih nauka Univerziteta u Beogradu.

I pored značajnih političkih promena posle izbora 2012. godine – promenjen je odnos snaga među partijama, izvršeno je radikalno ideološko i političko prepozicioniranje nekih relevantnih političkih aktera, raskinuta su stara i uspostavljena nova savezništva, promenjeni su kadrovi ne samo u državnim organima nego u celokupnoj institucionalnoj strukturi itd., gotovo dve godine pod novom vlašću nisu doprinele izvlačenju društva iz sveopšte krize, a socijalno, ali i opšte difuzno nezadovoljstvo se širilo.

Rezultati izbora 2012, dakle, nisu doprineli poboljšanju stanja, a društvo je tonulo u stanje anomalije. U takvoj situaciji nisu bili sasvim jasni motivi lidera najjače stranke – SNS-a za raspisivanjem vanrednih izbora, ali to što je predsednik Srbije raspisao izbore da bi „proverio legitimitet vlade“, ili što je A. Vučić tražio „puni mandat“ nije imalo drugo značenje do težnje za prevodenjem velike akumulirane (neformalne) moći u rukama „najmoćnijeg čoveka Srbije“ Vučića u (formalnu) svest i za obezbeđivanje još sinekura za sve zahtevnije partijske aktiviste. A ovo je moralo biti učinjeno hitno jer je posle gotovo polovine mandata Vlada, u kojoj su dominirali Vučić i SNS, imala **veliki deficit u ostvarenju izbornih obećanja datih u kampanji 2012. godine.**¹

[1] Neka od neostvarenih obećanja jesu: istraga krađe glasova na izborima 2012. zbog koje je SNS digao na noge pola Srbije; smanjivanje ogromnog deficita budžeta (on je povećan); dovođenje velikih investitora (ostvarene investicije 2013. najmanje posle 2000. godine); smanjivanje zaduženosti zemlje (ostvarena nova velika zaduživanja); povećanje naplate budžetskih prihoda u 2013. (ostalo sve po starom); sprovođenje radikalnih reformi privrede, prestrukturisanje javnih preduzeća i završetak privatizacije (gotovo ništa od toga nije urađeno); smanjivanje nezaposlenosti (nezaposlenost nikada veća); departizacija kadrovske politike u javnom sektoru (nastavljeno bezobzirno postavljanje partijskih kadrova na sve funkcije); zadržavanje na istom nivou cene električne energije za domaćinstva (porasla za 12%); makroekonomska stabilnost (a dva puta je smanjivan kreditni rejting zemlje); otvaranje tzv. kancelarije za brze odgovore i pojednostavljivanje administrativnih procedura (izostalo); javnost rada državnih organa (a Vlada uporno sakriva ugovore sa stranim partnerima i pored protesta javnosti), itd.

Kratkotrajna izborna kampanja kao vršna tačka dugoročnijih predizbornih kampanja

Izborna kampanja bila je kratka – 45 dana, i po tome ona bi predstavljala kampanju „u posljednjem trenutku“ (Rose, 1967: 163 i dalje). Ipak, ona je predstavljala samo **vršnu tačku, finiš brojnih kampanja iz međuzbornog perioda**. Spojene su u jednu permanentnu kampanju postizborne kampanje 2012. povodom konstituisanja državnih organa, više izbornih kampanja za lokalne izbore u više opština i na Kosovu, kampanja povodom promene vlasti u Beogradu i u mnogim lokalnim zajednicama, kampanje povodom borbe protiv kriminala i korupcije – preispitivanje 24 sporne privatizacije, više tematskih kampanja „u nastavcima“ – povodom pregovora sa EU, briselskih pregovora Beograda i Prištine, kampanje povodom rekonstrukcije Vlade, povodom „obaranja“ Statuta Vojvodine od strane USS, kao i same kampanje povodom raspisivanja vanrednih parlamentarnih izbora 2014. godine.² Dominirajući medijski prostorom SNS, ali i druge stranke vladajuće koalicije uspele su pomoću publiciteta u predizbornoj kampanji da „apsolviraju“ mnogo važnih tema (evrointegracija, odnosno tzv. *skrininga* usaglašenosti srpskih zakona sa pravom i odredbama EU; pitanje Kosova; status Vojvodine; promene političkog i izbornog sistema; posebno borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala itd.) i da „oslobode“ prostor da u izbornoj kampanji pojačaju pojedine već ranije raširene elemente imidža, ali i da stavi težište na neke važne teme koje mnjenje nije smatralo kompetentnim.

Negativne i „prljave“ umesto obećanih pozitivnih kampanja

Pozitivna očekivanja i dominacija ekonomskih i socijalnih tema u agendi kampanje³ upućivali bi na zaključak da je u pitanju bila programska kampanja. Ipak, od početka su postojale osnovane sumnje da to nije tako.

Deo kampanje svih učesnika izbora, pre svih SNS-a – priča o namerama i ciljevima, bajkovita obećanja, uveravanja u izuzetne kvalitete i mudrost lidera i sl. predstavljali su pozitivan, mada ne i preovlađujući deo kampanje. Bez obzira na tvrdnje svih učesnika izbora da će da vode pozitivne kampanje, malo ko se držao date reči – svi oni ne samo da su bez ustručavanja odgovarali žestoko, neetički, „đonom“ na napade drugih, već su i sami upućivali „ničim izazvane“ nezasnovane kritike, optužbe, diskvalifikacije.⁴

[2] Detaljnije o različitim tipovima kampanja u: Slavujević 2007: 190-197.

[3] Prema rezultatima analize sadržaja, koje je agencija *Ninamedia* izvršila za potrebe *Balkanske istraživačke mreže (BIRN)* u periodu od 1. do 13. 3. 2014. godine na uzorku od tri najgledanije TV stanice sa nacionalnom frekvencijom, tri najuticajnije dnevne novine i sajtova učesnika izbora, ekonomske i socijalne teme činile su više od dve trećine (68%) izbornih poruka.

[4] Tako je Vučić već na sednici GO SNS-a (*RTS 3. 2. 2014*), na kojoj je proklamovao opredeljenje za pozitivnu kampanju, veoma emotivno i dugo napadao jednog „kvarcovanog“ rivala povodom slučaja Feketić.

Sa „pozitivnim“ tokom kampanja je imala i paralelan „negativan“ tok, čiju su maticu predstavljali brojni elementi „prljave“ kampanje – insinuiranja i etiketiranja⁵, pseudoargumenti (kao tzv. „argument“ većine⁶), podmetanje značenja i dovođenju do apsurdna izjava oponenata⁷, logičke greške (kao što su zamena teza ili ne sledi⁸), manipulacije statističkim podacima⁹ i sl. Najzlokobnije je to što se ovakvim beščasnim sredstvima, kao na primer

[5] Nebrojana diskreditovanja D. Đilasa i drugih lidera DS-a po principu „prekih sudova“, onako uz put, korišćenjem epiteta, bez elementarnog osećaja potrebe da se njihova osnovanost argumentuje itd.

[6] Ključna rečenica saopštenja SNS-a o M. Miškoviću kao „premijeru Srbije“ započinje „klasičnim“ „argumentom“ većine: „SNS saopštava da je sada **svim građanima jasno** da će Miroslav Mišković biti premijer ukoliko DS pobedi 16. marta“ (www.sns.org.rs 26. 2. 2014). Ovde se ne radi samo o pseudoargumentu, već o besmislici – zbog čega bi neko saopštavao nešto što je svima jasno?!

[7] Opaske mnogih da se niko ne može proglasiti krivim bez sudske presude, izkrenute su pa je Vučić optuživao D. Šutanovca, B. Ružića ili V. Stefanovića da rade za tajkuna M. Miškovića, da ga štite, a onda i za to da svi oni zajedno pripremaju zaveru protiv njega (*Blic on line* 13. 3. 2014)! Najdrastičniji primer podmetanja značenja izjavama oponenata je slučaj sa „ukrajinskim scenarijom“. Najpre Vučić u spotu „Izbor naroda Srbije – Svom snagom protiv korupcije!“ bez utrućavanja kaže: „Nacionalni obrazac je **da iskorenimo političke sile** koje podržavaju tajkunski sistem!“ Onda demokrata B. Stefanović to prokomentariše rečima da ako nema opozicije u parlamentu, onda narodu ostaje samo ulica, da je SNS upropastio sve čega se dohvatilo tokom prethodne dve godine i da Srbiji pretili bosanski i ukrajinski scenario socijalnog bunta ako ostanu na vlasti (*Blic* 23. 2. 2014). Tada se iz SNS-a na njega sruči lavina podmetnutih značenja: „DS danas **poziva** na krvoproliće, nasilje na ulicama i paljenje naše zemlje“, „poziv DS na ukrajinski scenario“ i sl. Po naprednjaku Stefanoviću to znači „poziv oružanim grupama da upadaju u stanove političkih neistomišljenika. Treba, dakle, da upadnu u stan Aleksandra Vučića da linčuju njega i njegovu porodicu, ili nas...“ i tako sve do kraja gotovo šestominutne izjave (N. Stefanović, *RTS* 23. 2. 2014, slično i Z. Babić, *Press on line* 23. 2. 2014, više puta i A. Vučić). Ovakva podmetanja značenja su bez presedana – **konstatacija, upozorenje proglašeni su pozivom**. Sličnu izjavu dao je ranije M. Dinkić (*Tanjug* 13. 2. 2014), ali je prošao „nekažnjeno“, a i sam Vučić je u Doljevcu, tri dana posle Dinkića i nedelju dana pre Stefanovića, govorio slično: da ne treba verovati onima koji obećavaju „med i mleko“ jer „ako oni pobede, Srbiju za manje od godinu dana čeka grčki, bosanski ili argentinski scenario“ (u tom trenutku još se nisu dogodile demonstracije u Kijevu – nap. Z. S., *Kurir* 16. 2. 2014). Najzad, zaoštravajući antiopozicionu retoriku pri kraju kampanje, Vučić, do pre nekoliko godina i sam jedan od lidera ekstremne nacionalističke stranke, neosnovano će one koji „prizivaju“ ukrajinski scenario više puta nazvati „ekstremistima“ (*Politika* 9. 3. 2014).

[8] Najbesmislenija zamena teza je priča o zajmu UEA od milijardu \$. Iako je u pitanju povoljan kredit, dok je zemlja na rubu bakrotstva, ministar finansija L. Krstić uverava građane da je kredit UEA „kao poklon“, da ćemo „uštedeti 400.000 miliona \$ za deset godina“ (*Tanjug* 5. 3. 2014). Ni reći zbog čega je za dve godine nove vlasti dva puta smanjen kreditni rejting zemlje pa su međunarodni krediti sve skuplji, dokle će vlada da se zadužuje i da prekoračuje zakonski limit, da li je novi kredit neophodan i za šta će biti utrošen itd. Sve to nije bilo važno, ali je bilo važno da Vlada u „ostavci“ uzima nove kredite i da se hvali da smo novim zaduživanjem uštedeli!

[9] Podaci SNS-a o enormnom zaduženju Beograda (izračunati prema drugačijoj metodologiji od one po kojoj se računa zaduženost Srbije) ili o smanjivanju nezaposlenosti, koje je negirao sam Statistički zavod Srbije, o troškovima gradnje mosta na Adi, stanju u javnim preduzećima, broju zaposlenih u javnom sektoru, sadržaju pojedinih predloga zakona, razlozima dovođenja pojedinaca na ministarska mesta, a onda o razlozima njihovih iznudenih ostavki, itd.

zloupotrebom „ukrajinskog scenarija“, pripremao alibi za represiju u slučaju eventualnih socijalnih i političkih protesta protiv novih vlasti¹⁰!

Još u predizbornoj kampanji, posredstvom izjava A. Vučića i pisanja tabloida, okončan je posao **kriminalizacije mnogih funkcionera DS-a ili marginalizacije ove stranke**. Istovremeno, Vučić, Z. Mihajlović i dr. tražili su **opravdanje za vlastitu „prljavu“ kampanju** najavljujući ponovo (kao i 2008. ili 2012) „najprljaviju kampanju“ protiv sebe. A u izbornoj kampanji Vučić je stalno plašio mafijom i narko-bosovima i njihovim pomagačima pa će birači sve vreme biti provocirani da se opredeljuju između „vlasti naroda“ (Vučić i SNS) i „vlasti tajkuna“ (D. Đilas, D. Šutanovac i drugi bivši funkcioneri DS-a, M. Mišković, M. Beko, D. Šarić i drugi). Čak je i sadržaj izbornih spotova bio posvećen tome, što ukazuje na **razrađenu i striktno sprovedenu strategiju diskreditovaja oponenta** (Z. Mihajlović, RTS 11. 2. 2014, V. Ilić, RTS 13. 2. 2014, Z. Babić, *Danas* 26. 2. 2014, B. Gašić, *Danas* 28. 2. 2014. itd.).

Negativni elementi kampanje generisani su, dakle, u brojnim stranačkim sukobima – SNS vs. svi drugi, povremeno i URS, čak i SPS; SPS vs. celokupna opozicija; DS vs. NDS; LDP vs. LSV i NDS; NDS vs. SPS; DSS vs. svi ostali, čak i desničarske nacionalističke stranke kao SRS, Dveri, SNP 1389, Treća Srbija, itd. Karakteristično je i to da je **oštrica kritike opozicionih stranaka manje bila usmerena ka izvesnom pobedniku izbora SNS-u** (osim DS-a, DSS-a i desničarskih nacionalističkih stranaka), a više prema drugim konkurentima za bolji plasman, odnosno za preskakanje izbornog cenzusa. U toku kampanje mnogi su se nudili ili bar „čekali u redu“ da budu pozvani kao postizborni koalicioni partneri SNS-a (SPS, URS, NDS, LDP, SVM).

Dakle, mada je bila manje negativna i „prljava“ nego kampanja 2012. godine, ni kampanja 2014. nije bila pozitivna, što je jedna od odlika programskih kampanja, već **pretežno negativna, a često i „prljava“ kampanja**.

Kampanja sa upštenim porukama kojima su razbuktavane strasti

Iako su svi tvrdili da imaju planove oporavka Srbije, kampanja 2014. nije mogla biti programska ni po tome što su **svi govorili o vizijama, ciljevima, pravcima delovanja i sl., malo ko i to retko o konkretnim problemima i merama za njihovo rešavanje (tzv. policy), a sasvim izuzetno o vremenski oročenim obećanjima**.¹¹ Umesto da kampanja

[10] Vučić je u gotovo svakom nastupu plašio birače „ukrajinskim scenarijom“, „motkama“, „nemirima, neredima“, „osvajanjem vlasti puškama“ i garantovao da će svim silama onemogućiti „srpski Majdan“ (Beograd 24. i 25. 2, 3, 7. i 9. 3. 2014, Vladičin Han i Leskovac 1. 3. 2014, Sremska Mitrovica, Bor i Zaječar 5. 3. 2014, Topola 6. 3. 2014).

[11] Prema istraživanju *Ninamedie*, od ukupnog broja izbornih poruka 83% spada u poruke opšteg tipa – ciljeve, pravce delovanja i sl., a 17% u konkretna izborna obećanja.

doneše kristalizaciju prioriteta javnih politika, rešenja za probleme u društvu, birači su ostali uskraćeni za elementarnu racionalnu argumentaciju ili su bili sluđeni protivurečnim podacima čiju tačnost niko nije mogao da proveri. A kada nema valjanih argumenata, onda dominiraju pojmovi kao što su poverenje (SNS, SPS, DS), vera (SNS, DSS), budućnost (SNS, SPS), ponos (DSS), vizija (SNS, NDS, SPS). A. Vučić i I. Dačić su bili najgrlatiji u pozivanju da im se veruje, da im se ukaže poverenje, da bi onda usledilo i **deljenje „ličnih“ garancija kapom i šakom: Vučić se lično proglašava garantom političke stabilnosti Srbije, očuvanja penzija, boljeg života (najpre do kraja ove, pa do kraja sledeće godine, onda sredinom mandata nove vlade), smanjivanja nezaposlenosti... Dačić garantuje bolji položaj radnicima, seljacima, penzionerima, čak i većito postojanje Republike Srpske!**

Programske kampanje predstavljaju, dakle, tzv. racionalne kampanje, a u kampanji 2014. neprestano „crno-belo“ odslikavanje stvarnosti u pozitivnim/negativnim dihotomijama, stalno provociranje vrednosnog opredeljivanja „za“ i „protiv“, delovanje na emocije, pobuđivanje strasti bili su vrednost sami po sebi, u boljem slučaju neizostavni uvod u eksplikaciju vlastitog stava. Dominacija vrednosnog i emotivnog nad racionalnom argumentacijom, dakle, učinilo je od kampanje 2014. **tzv. iracionalnu kampanju**, pa ona ni po tome nije mogla biti programska.

Umesto uslova za racionalni izbor, biračima su nuđeni jednostavni **„univerzalni“ (propagandni) mehanizmi objašnjenja stvarnosti**. Za SNS svi problemi proistekli su iz pljačkaške vlasti DS i pogubnog delovanja tajkuna; za DS svi problemi proizlaze iz dvogodišnje nesposobne vlasti SNS-a čiji je jedini učinak svesta Vučića; za desničare EU je oličenje svekolikog zla, a politika evrointegrističkih vlasti uzrok je svih nedaća. Zato i nije od velike važnosti što se u porukama lidera vladajuće koalicije lako razotkriva korišćenje svih mogućih pseudoargumenata, logičkih grešaka i sl., jer funkcija njihovog govora i nije ni informativna ni eksplikativna. Njihovi apodiktički sudovi, „apsolutne“ istine, tvrdnje koje se nikako ne dovode u sumnju i ne služe tome da saopšti nešto. Oni računaju da ubede publiku tako što će da **ostave snažan utisak, da isprovociraju emocije, pobude strasti**, a bez obzira na to što njihovi iskazi teško mogu da prođu elementarnu logičku kontrolu, oni se maksimalno unose u ono što govore, što stvara utisak potpune posvećenosti „misiji“.

Ekonomska i socijalna agenda u službi promocije islužjenih i nestasalih lidera

Izborna kampanja razotkrila je da duboka opšta kriza u društvu nije mogla da mimoide ni partijski sistem ni lidere – **Srbija nikada nije bila u tako dubokoj krizi upravljačkog potencijala uopšte, a posebno ne u tako dubokoj krizi liderstva**. Ipak, ma koliko loši bili, opet su kao

i u gotovo svim ranijim kampanjama dominirali lideri. Jer, kako stranke nisu preciznije ni ideološki, ni programski profilisane, ni čvršće socijalno utemeljene, kako nemaju razudenu i efikasnu organizacionu infrastrukturu, **lideri su jedini „pouzdaniji“ elementi političkog i partijskog života, a Srbija je razapeta između istrošenih i nestasalih lidera.** Prvu grupu čine dobrano isluženi lideri kojima građani više ne veruju, koji su duže ili kraće vreme marginalizovani (V. Drašković, V. Šešelj, B. Tadić, N. Čanak, Č. Jovanović) i oni koji su posle ovih izbora napustili političku scenu (V. Koštunica, M. Dinkić). Drugu grupu čine mlada lica iz nerelevantnih partija i pokreta, ali i D. Đilas, kod koga je već uočen deficit liderskih potencijala, posebno razumevanja političke delatnosti i harizme, sposobnosti da okupi, motiviše i mobiliše pristalice. U ovoj grupi ubedljivi pobednik ovih izbora je A. Vučić, koji poseduje liderske potencijale, dugo prikrivene u senci Šešelja i Nikolića¹², ali je neizvesno da li će, u kojoj meri i u kom pravcu da ih razvija. Brojni protivurečni elementi njegovog imidža (i identiteta?) ostavljaju mogućnost da se postane uspešan reformator, ali i da ostane najzlokobnija ličnost na političkoj sceni Srbije.

Učesnici izbora, dakle, nisu pružili minimum uslova za kakav-takav racionalan izbor, već su *de facto* tražili *blanko mandat* za naredne poteze vlasti. Opozicija nije imala ni adekvatnu strategiju suprotstavljanja narasloj izbornoj snazi SNS-a. Ekonomska i socijalna agenda kampanje 2014. bile su u funkciji promocije lidera, **pobedili su oni kojima se više verovalo, a taj deo borbe za glasove završen je u prilog Vučića i SNS-a još u predizbornim kampanjama.** Rame uz rame sa poverenjem u lidere **delovao je i tzv. efekat priklanjanja (očekivanom) pobedniku.**¹³ **Ubedljivu lidersku poziciju Vučića i SNS-a u predizbornim istraživanjima javnog mnjenja zdušno su promovisali kao šoumeni brojni analitičari i novinari zasipajući publiku netačnim podacima i zaključcima, proizvoljnim, ni na čemu zasnovanim ocenama, ali i sam Vučić.**¹⁴ **On je rezultate istraživanja iskoristio pre da demotivi-**

[12] Političkim „sazrevanjem“ Vučića iznenađeni su i njegovi dugogodišnji saradnici. Guvernerka NBS i potpredsednica SNS u neodmerenom hvalospěvu Vučiću uverava čitaoce *Nedeljnika* (30. 3. 2014): „Neki ljudi osede za jednu noć, neki sazru preko noći. Mnogi od nas još uvek ne znaju da li je on sazreo preko noći ili mi nismo videli njegovu zrelost jer je lepo vaspitan i pun iskrenog poštovanja.“ A onda brže-bolje proglasi da je od političara postao državnik!

[13] U stručnoj literaturi pojam *bandwagon effects* odnosi se na podsticajne ili odvrćajuće uticaje saopštavanja rezultata predizbornih sondaža i prognoza na rezultate izbora. Reč je o tzv. efektu priklanjanja (očekivanom) pobedniku i glasanju za njega, odnosno o pasivizaciji birača da glasaju za oponenta za koje sondaže pokazuju da nema šansi na uspeh (Simon, 1954: 18; Young, 1987: 81).

[14] I kada ostvari spektakularnu pobjedu Vučić ne može da ne pretera u samopohvalama posežući čak i za lažima da je njegova lista ostvarila „najbolji rezultat u dvadesetpetogodišnjoj parlamentarnoj istoriji Srbije“, pa onda to i pojašnjava: „Govorim o broju glasova, ne o broju mandata. Više od one Miloševićeve, čak iz 1990.“ (RTS 16. 3. 2014) Neposredno pre toga RIK je saopštio da je lista A. Vučića dobila 1.727.444 (48,3%) glasova i 158 (63%) mandata. Dakle, ako Vučić nije lagao, trebalo ga je edukovati da je na prvim višestranačkim parlamentarnim

še pristalice oponenta da izađu na izbore, nego da motiviše svoje pristalice. Ovakva strategija (*chloroforming strategy*) imala je smisla jer birače SNS-a čine tzv. tvrde pristalice, oni koji sigurno izlaze da glasaju jer se snažno vezuju za lidera. SNS nije imao problema da efektuira podršku u biračkom telu, ali postigao je da izlazak na izbore bude relativno nizak. Zato kada analitičari senzacionalistički govore o „izbornom cunamiju“ to je tačno samo u smislu slabog odziva birača opozicije i njenih slabih rezultata, ali ne i zbog nekakvog rasta izborne snage SNS-a. **Epilog je da su svi dobili manje nego što su očekivali i najavljivali** (niko nije ostvario proklamovane izborne ciljeve, čak ni SNS – apsolutnu većinu glasova), **ali i više nego što su zaslužili. Glasачi su, pak, znali za koga su glasali, ali će tek posle izbora saznati i to za šta su glasali.**

Some of the general characteristics of extraordinary elections campaign in 2014 in Serbia

Abstract

▼
Serbian political and party stage has been basically changed after the 2014 early elections. That is why the author points out to some of the main features of the election campaign we could take into consideration in an attempt to explain election results: rather short election campaign was the result of numerous campaigns led during the pre-election period; though all the participants argued they were leading positive campaigns, the campaign overall was negative with numerous elements of a „dirty“ campaign; election promises made in a general manner, negative as well as „dirty“ elements brought about the deficit of rational discussion and made „logic of the heart“ to be prevailing in the campaign and it took the characteristics of an irrational one; economic and social topics were predominant but once again the campaign cannot be identified as an issue campaign but as a leadership one; leadership campaign unveiled a deep crisis of managing potentials, especially crisis of leadership and while voters were left to choose among immature and „used“ leaders.

Key words

▼
Election campaign, election promises, negative campaign, „dirty“ campaign, irrational campaign, leadership campaign

izborima u Srbiji u 1990. SPS osvojio veći broj glasova i mandata (2.320.587 ili 46% glasova i 194 ili 77,6% mandata) od SNS-a 2014. godine, kao i DOS decembra 2000. (2.402.387 ili 64,8% glasova i 176 ili 70,4% mandata).

Literatura

Rose, R. (1967). *Influencing Voters*, St. Martin Press, New York.

Simon, H. A. (1954). "Bandwagon and Underdog Effects and Possibility Prediction", *Public Opinion Quarterly*, No. 18 (3), Oxford Journals, Oxford.

Slavujević, Z. (2007). *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*, Grafokard, Beograd.

Young, M (1987). *American Dictionary of Campaigns and Elections*, Hamilton Press, New York.

UDC 328:324(497.11)“2014“

Kampanja pred vanredne parlamentarne izbore u Srbiji 2014: Teme u funkciji promocije lidera

Sažetak

Dominacija ekonomskih i socijalnih tema u agendi ovogodišnje izborne kampanje upućivala je na zaključak da je reč o programskoj, to jest racionalnoj kampanji. Međutim, kao i u kampanji pred opšte izbore od pre nepune dve godine, „poplava“ opštih i veoma sličnih obećanja koje su građanima upućivali predstavnici relevantnih političkih partija dovela je do toga da u prvi plan iznova izbiju vrednosni i emotivni stavovi birača i da se potisne njihova racionalna motivacija.

Ključne reči

Izborna kampanja, teme, lideri, Srbija

* Autor je docent Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Ovaj tekst rezultat je rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076, koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka, Univerziteta u Beogradu, finansiran od strane Ministarstva nauke Republike Srbije.

Teme koje su pokretane u kampanji pred opšte izbore u Srbiji u proleće 2012. godine nisu mogle u značajnoj meri da utiču na odluku birača. Kampanja je započeta kao tematska/programska, ali sve relevantne partije tretirale su iste teme dajući veoma slična obećanja. Smanjena mogućnost razlikovanja u tematskom delu izborne ponude za posledicu je imalo potiskivanje racionalne motivacije birača. Ovome je doprinelo i postojanje snažno utemeljenih imidža glavnih aktera izborne kampanje u javnom mnjenju (Slavujević, 2012: 29). Izborna kampanja iz 2012. prerasla je u permanentnu kampanju (sa donekle izmenjenom agendom) a značaj društvenih pitanja koje su partije vladajuće koalicije pokretale u međuiszbornom periodu ogledao se u njihovoj sposobnosti da podupru predstavu o kredibilitetu i kompetentnosti partije ili lidera ostavljajući prostor ovima da u narednom periodu svoj celokupan aktuelni angažman predstave biračima kao uspeh ili bar kao maksimalni mogući uspeh u datim okolnostima. Kao i tokom izborne kampanje iz 2012, u političkom komuniciranju u međuiszbornom periodu nastojalo se da se razvije emotivno-afektivni odnos prema ličnosti liderâ, na šta se računalo kao na snažan motivacioni faktor u narednoj izbornoj kampanji.

Posmatrano u odnosu na kampanju iz 2012. godine, osnovna promena u agendi vodeće članice vladajuće koalicije u međuiszbornom periodu bila je u vezi sa temom borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala. Tokom izborne kampanje ova tema bila je u drugom planu budući da je za građane prioritarno bilo pitanje ekonomskog oporavka, povećanja životnog standarda, to jest smanjenja nezaposlenosti i povećanja plata i penzija. Ipak, najuže skopčana sa pitanjem ekonomskog oporavka kao prvim identifikovanim prioritatom građana Srbije pred početak izborne kampanje marta 2012. godine¹, neposredno po formiranju Vlade pitanje

[1] Reč je o rezultatima istraživanja *Fokus grupe sa građanima različitih političkih preferencija* i *Dubinski intervjui sa predstavnicima političkih stranaka* i *PR/advertajzing agencija*, čije rezultate je CeSID prezentovao u Beogradu u februaru 2012. godine.

borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala postaje pitanje od prvorazrednog značaja za stožernu partiju vladajuće koalicije. Reč je o pitanju koje je sveprisutno i koje „boji“ političko komuniciranje u međuibzornom periodu. Do izražaja dolazi njegov taktički karakter. Rešavanje ovog problema postaje osnov sve snažnije organizovane persuzije realizovane kroz pojedinačne akcije u težnji da se postignu konkretni politički ciljevi, odnosno propagandni efekti na kraći vremenski rok. Na ovaj način doprinosi se i provociranju emotivno-afektivnog odnosa ljudi prema ličnosti ministra, u ovom slučaju partijskog lidera, a pre svega uverenja u njegovu spremnost i sposobnost da reši dati problem. Ovo je snažan osnov rasta podrške koju, prema rezultatima javnomnjenjskih istraživanja u drugoj polovini 2012. godine, uživaju A.Vučić i stranka na čijem je čelu.²

Pitanja rešavanja kosovskog problema i evropskih integracija u međuibzornom periodu bivaju tretirana „u paketu“. U jeku nastavka pregovora predstavnika vlasti iz Beograda i kosovskih Albanaca kosovsko pitanje i evrointegracije postaju dominantne teme u komuniciranju u troglu političari – javnost – masovni mediji u prvoj četvrtini 2013. godine. Ova tema postaje i kriterijum procene ličnih kvaliteta premijera I. Dačića kao ključnog pregovarača srpske strane. U porukama kojima se ona konkretizuje I. Dačić postaje izraz opredeljenja ljudi za novu politiku u vezi sa kosovskim problemom, a time i sa evropskim integracijama. Pitanja borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, pa i ekonomije, to jest inostranih ulaganja, povodom kojih se u prvoj godini rada vlade naročito ističe odgovornost A. Vučića, u većoj meri su taktičkog karaktera nego tema na kojoj sa javnošću dominantno komunicira I. Dačić, pa prvi vice-premijer prihvata podelu odgovornosti na ovom planu i priprema javnost ponavljajući da „neće biti dobrih vesti u vezi sa Kosovom i Metohijom“ (balkanmagazin.net 5. 3. 2013). Poverenje u vladu na čijem je čelu (kada je reč o porukama I. Dačića) a naročito poverenje u A. Vučića (u njegovim ličnim ili porukama drugih predstavnika SNS-a) nude se kao zalog opšte koristi za državu i narod, dok u suprotnom predstoji povratak „na staro“, uz jasnu aluziju i na niske grane na kojima se nalazi stožer prethodne vlasti – DS. Dok ponavlja da „... najveći kriminal u ovoj zemlji je oko DS“ (Informer 17. 9. 2012) premijer, samo nešto više od pola godine od formiranja Vlade, u više navrata kaže da je ona uspešnija od prethodnih (telegraf.rs 2. 2. 2013).³ Ipak, ostaju mu, bar kada je reč o javnim nastupima,

[2] Reč je o rezultatima javnomnjenjskih istraživanja agencije Faktor plus s početka septembra i oktobra, koje prenose listovi *Politika* i *Alo*, zatim rezultati Gallupa iz oktobra (*Fonet*), Ipsos Stratedžik marketinga početkom i sredinom novembra (*b92* i list *Danas*) i decembarskog istraživanja Faktor plusa (*Pravda*) i Ipsosa (*Danas*).

[3] „...Na svim sastancima u EU i drugim zemljama čuju se samo lepe reči o Srbiji. Vlada vraća poštovanje prema Srbiji... Zaustavljen je vrtoglav pad ekonomije, nezaposlenosti“ – kaže I. Dačić, dodajući da su uspesi u borbi protiv korupcije i kriminala doneli veliko poštovanje Srbiji i da su ti zadaci mnogo veliki da bi bili

nejasni motivi lidera najjače partije vladajuće koalicije da za nekoliko meseci raspiše vanredne izbore.

Kampanja za ovogodišnje vanredne parlamentarne izbore dolazi, dakle, posle niza tzv. predizbornih kampanja vođenih posle kampanje za opšte izbore 2012. – od kampanja za lokalne izbore u više opština u Srbiji, kampanjâ povodom promena vlasti u Beogradu i lokalnim zajednicama, pomenutih kampanja povodom borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala (u okviru koje i preispitivanje spornih privatizacija) i pregovora Beograda i Prištine, rekonstrukcije Vlade do dobijanja datuma za početak pretprijetnih pregovora sa EU. Izlazak iz ekonomske krize opet biva tema prvog ranga u kampanji a sve ostale teme, kao i u prethodnoj izbornoj kampanji, političke i teme koje se odnose na korupciju i kriminal, obrazovanje i nauku ili zdravstvo ostaju u drugom planu.

Karakteristika izborne ponude je da su je opet činila obećanja opšteg karaktera, poruke kojima se upućivalo na pravce delovanja partija (četiri od pet, odnosno 83% ukupnog broja poruka).⁴ Konkretna obećanja kojima se operacionalizuju opšti ciljevi – naznačuju mere i rokovi za njihovo ostvarivanje, obećanja na osnovu kojih bi birači eventualno mogli novu vlast da „drže za reč“, pojavljivala su se retko (17%) i to nešto više od proseka ona koja su se odnosila na obrazovanje i nauku (23%), a najmanje na problem korupcije i organizovanog kriminala (svega 3%, odnosno jedna poruka). Najviše konkretnih izbornih obećanja sadržale su poruke DS-a (41% ukupnog broja poruka ove stranke), pa DSS-a (30%), a vrlo malo je učešće konkretnih obećanja među porukama SPS-a (15%), LDP-a (13%), SNS-a (12%) i URS-a (tek 6%). Ovakva struktura poruka učesnika izbora, posebno partija na vlasti, dovodi u pitanje polaznu pretpostavku o programskoj kampanji.

Među porukama SNS-a daleko najbrojnije su bile one koje su se odnosile na ekonomske i socijalne teme (74%), pa na borbu protiv korupcije i kriminala (15%), dok se tek svaka deseta poruka odnosila na politiku, obrazovanje i nauku i zdravstvo. I među porukama SPS-a najbrojnije su one koje su se odnosile na ekonomiju i socijalna pitanja (67%), dok je o korupciji zabeležena samo jedna poruka. U agendi DSS-a dominirale su političke teme (56%), pa onda ekonomske i socijalne (41%), dok je obrazovanju i nauci, kao i zdravstvu posvećena po jedna tema, a nije zabeleženo da je tematizovano pitanje korupcije i borbe protiv organizovanog kriminala. Struktura poruka URS-a bila je sasvim neuravnotežena – 9 od 10 poruka je bilo posvećeno ekonomskim i socijalnim pitanjima, a ostalo obrazovanju i nauci (8%), korupciji i politici (po 1%), dok zdravstvo nije tematizovano. Slično je i sa porukama LDP – tri četvrtine njih odnosilo se na ekonomiju i socijalna pitanja, svaka peta na obrazovanje

prekinuti zbog nečijih planova, aludirajući na jedinstvo vlade (telegraf.rs, 2. 2. 2013).

[4] Navedeni rezultati su, kao i drugi koje autor koristi u radu, rezultati kvantitativne analize sadržaja koju je za potrebe Balkanske istraživačke mreže (BIRN) uradila agencija *Ninamedia* u periodu od 1. do 13. marta 2014. godine.

i nauku, a 6% na korupciju i zdravstvo. Najuravnoteženiju strukturu poruka imao je DS - nešto više od polovine ticalo se ekonomije i socijalne politike (57%), a u ostalima su tretirane teme iz oblasti obrazovanja i nauke (17%), zdravstva (11%), politike (10%) i borbe protiv korupcije i kriminala (5%). Sličnu strukturu, kao i DS-u, imale su poruke NDS-a - 44% posvećeno ekonomiji i socijalnim pitanjima, 22% politici, po 11% obrazovanju i zdravstvu, s tim što tretiranje pitanja borbe protiv korupcije i kriminala nije zabeleženo.

Kada je reč o temama iz oblasti ekonomije i socijalne politike, kao i u kampanji iz 2012, svi učesnici su tvrdili da imaju rešenja za izlazak zemlje iz duboke privredne krize. Ipak, malo se govorilo o konkretnim problemima i merama za njihovo rešavanje. Među obećanjima iz ove oblasti najčešće su bila ona koja su se odnosila na **zapošljavanje** - svaka četvrta poruka, a zatim slede poruke u vezi sa **pokretanjem privrede i podsticanjem stranih i domaćih investicija**, o **ulaganjima u poljoprivredu** itd. Brojna su istovrsna obećanja u vezi sa neophodnom reformom penzionog sistema i u vezi sa **sistemom socijalne zaštite i socijalnom politikom** (redovne isplate penzija, usklađivanje penzija sa kretanjem ličnih dohodaka i očuvanje penzija na nivou od 60% prosečne plate itd.). Međutim, izostala su obećanja koja se tiču **departizacije u javnim preduzećima**, kao i ona u vezi sa **pravcima njihovog prestrukturiranja**.

Broj poruka posvećenih tematskoj oblasti borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala u izbornoj kampanji bio je mali (6%). Međutim, reč je o tematskoj okosnici SNS-a u dugoj kampanji u međuibornom periodu i najnaglašeniji element imidža njenog lidera. Ova tema je tako poslužila i kao **pretekst tretiranja drugih tema u izbornoj kampanji**. Bila je to tema korisna ne toliko da proširi, koliko da mobilise biračko telo naprednjaka. Najviše obećanja u vezi sa rešavanjem ovog problema građanima u kampanji šalju predstavnici SNS-a, odnosno 4/5 svih obećanja iznetih na ovu temu. Od svih obećanja upućenih u kampanji DS-a na ovu temu „otpada“ 10%, dok su SPS i LDP građanima uputili svega po jedno obećanje. Zanimljivo je da se, prema rezultatima kvantitativne analize, DSS i NDS nisu bavili ovim problemom.

Političkim temama relevantne partije nisu pridale naročitu pažnju u kampanji - posvećena im je tek svaka sedma poruka (14% poruka). Stavovi partija o ovim temama već su dobro poznati iz kampanje 2012. i kampanja između tih i ovih izbora, pa relevantne stranke i nisu insistirale na njima. Na primer, pregovori sa EU, tzv. *skringing*, tretiraju se manje-više kao tehnička delatnost. Slično je i sa temom o Kosovu, kao i sa pitanjem statusa Vojvodine posle „obaranja“ pokrajinskog statuta od strane USS-a i početka rada na novom statutu. Na ovim temama uglavnom su insistirale stranke bez većeg publiciteta u medijima, pa je tek po neko pitanje iz njihove agende dobilo kakav-takav, ali ne i veći značaj u kampanji. I u ovom tematskom bloku **dominirali su opšti stavovi** (86% poruka u vezi sa politikom). Jedna od „novina“ koja se pojavila u ovoj kampanji jeste obećanje A. Vučića da će zemlji **obežbediti političku**

stabilnost, kao jedan od glavnih uslova za privlačenje stranih investicija. Pitanja **razvoja demokratije, ozbiljnih problema sa funkcionisanjem institucija i sa (ne)poštovanjem ljudskih prava** tretirano je retko (tek 4% poruka), načelno i uglavnom u kampanji DS-a i NDS-a kroz kritiku Vučićevog „apsolutizma“, „diktatorskog“, „nedemokratskog režima“ i sl.

I pored niza problema i propusta koji su identifikovani **na planu obrazovanja i nauke** - afera „mala matura“, štrajk naučnih radnika zbog kašnjenja isplata za sredstva za rad, nespremnost da se usvoji Akcioni plan za prethodno usvojenu Strategiju razvoja sistema obrazovanja u Republici Srbiji do 2020. godine, dovođenje u pitanje nastavak rada istraživačke stanice Petnica i dr., rezultati javnomnjenjskih istraživanja u međuizbornom periodu pokazuju da loše stanje u obrazovanju i nauci nije pitanje od naročite važnosti za građane Srbije.⁵ U skladu sa tim je i slaba ponuda koju su na ovu temu političke stranke uputile tokom izborne kampanje. U proseku, tek skoro svako petnaesto obećanje bilo je posvećeno ovoj temi. Ponuda je bila nešto obimnija ali ne i raznovrsnija od one iz izborne kampanje 2012, kada se 5% obećanja odnosilo na ovu temu. Svedena je na **poruke opšteg karaktera** kojima se poziva na neophodnost **boljeg povezivanja prosvete sa tržištem rada**, na potrebu **uvođenja obaveznog srednjeg obrazovanja, promene načina finansiranja u obrazovnom sistemu**, kao i onih kojima se **kritikuje rad privatnih fakulteta i univerziteta**.

Mada su temi zdravstva u ovoj kampanji relevantne partije posvetile dvostruko više pažnje nego u kampanji pre dve godine, ona je **i dalje zanemarljivo mala**. Tek svako dvadeseto obećanje u kampanji tiče se zdravstvene zaštite građana, a od njih tek svako sedmo (15%) je konkretno. Kao i pred izbore 2012. godine, za građane Srbije zdravstvena zaštita nije među prioritetima prvog ranga.⁶ Kao ključne probleme u zdravstvu u Srbiji građani percipiraju korupciju, pogrešnu politiku vlasti i nedostatak sredstava za rad (rezultati istraživanja CESID za RTS, 28. 2. 2014), a rešenja koja pred izbore nude političke stranke su gotovo ista, baš kao i kada je reč o temama ekonomske i socijalne politike. Iz redova svih političkih partija zalažu se za **reformu fonda zdravstvenog osiguranja, izjednačavanje i razdvajanje državnog i privatnog zdravstva, smanjenje liste čekanja i investiranje u oblast zdravstvene zaštite**.

Dominacija ekonomskih i socijalnih tema u agendi ovogodišnje izborne kampanje upućivala je na zaključak da je reč o programskoj, to jest racionalnoj kampanji. Međutim, kao i u kampanji pred opšte izbore od

[5] Rezultati tri serije istraživanja koje je CESID sproveo u decembru 2012, junu 2013. i u decembru 2013. godine pokazuju da svega 2% ispitanika percipira loš obrazovni sistem kao najveći problem sa kojim se društvo suočava (*Izveštaj CESID-a za UNDP „Stav građana prema korupciji“*, decembar 2013).

[6] Prema rezultatima istraživanja CESID-a u decembru 2013, svega 1% građana percipira zdravstvo kao najznačajniji problem (*Izveštaj CESID-a za UNDP „Stav građana prema korupciji“*, decembar 2013).

pre nepune dve godine, „poplava“ opštih i nedovoljno diskriminativnih obećanja koje su građanima upućivali predstavnici relevantnih političkih partija dovela je do toga da u prvi plan iznova izbiju **vrednosni i emotivni stavovi birača**, to jest da se potisne njihova racionalna motivacija (videti u Atlagić, 2012: 38-44). Problemi koji su pokretani u kampanji zadržali su personalne nosioce iz međuizbornog perioda i prethodne izborne kampanje. Porukama kojima su konkretizovana pitanja pokrenuta u kampanji naglašavane su njihove individualne karakteristike a sa ciljem isticanja razlike u odnosu na konkurente na političkoj sceni. Do krajnosti je, čini se, dovedeno pojednostavljenje slike sveta koga kao načelo u političkom komuniciranju pospešuju situacioni faktori koji se efektuiraju u periodima dubokih kriza i atmosfere straha, nesigurnosti i neizvesnosti a koji, po sebi, prizivaju „jake vođe“, „reformatore“ i „spasitelje“.

Parliamentary elections campaign in Serbia - political issues as tools for promotion of leaders

Abstract

The domination of economic and social issues in 2014 Serbian parliamentary election campaign could have lead to a conclusion it had been an issue one. However, once again, as it happened in the campaign two years ago, very similar promises made in a general manner have made voters' emotional and value-orineted attitudes and not their rational motivation to be in the foreground.

Key words

Election campaign, issues, leaders, Serbia

Literatura

- Atlagić, S. (2012). „Teme u personalizovanoj izornoj kampanji: Slučaj Srbije 2012“. U Orlović, S. (ur). *Politički život*, Centar za demokratiju FPN i Službeni glasnik, Beograd.
- Slavujević, Z. (2012). „Izborna kampanja 2012“. U Orlović, S. (ur). *Politički život*, Centar za demokratiju FPN i Službeni glasnik, Beograd.

UDC 342.8(497.11)“2014“

Parlamentarni izbori 2014: kontekst, akteri i ishodi

Sažetak

U ovom tekstu razmatraju se razlozi zašto su raspisani prevremeni parlamentarni izbori 2014. godine, politički kontekst i teme u izbornoj kampanji. Osvetljava se pitanje ko su bili najveći konkurenti, kako su strukturisane izborne liste i ko je činio predizborne koalicije. Posebno se analiziraju liste političkih partija nacionalnih manjina. Ukazuje se ko su najveći gubitnici izbora i kako je formirana vlada. Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji bili su pravo stranačko čištilište i gubilište. Tri parlamentarne i relevantne stranke nisu prešle cenzus (DSS, URS i LDP), u parlament su ušle samo tri manjinske i četiri liste relevantnih partija. Nakon izbora, u Srbiji je na sceni partijski sistem sa dominantnom strankom (SNS). Posledica ovih izbora je izuzetno slaba opozicija, čime je izgubljen demokratski balans i protivteža. To je potencijalno slaba tačka po dalji proces konsolidacije demokratije. U partijskim sistemima u kojima se izborna nadmetanje odvija u skladu sa klijentelizmom a ne prema programskim principima slabije su šanse za konsolidaciju demokratije.

Ključne reči

Predizborne koalicije, izborna kampanja, dominantna stranka

* Autor je vanredni profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu. Ovaj tekst je rezultat rada na projektu *Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu*, evidencioni broj 179076 (rukovodilac projekta prof. dr Vesna Knežević Pređić), koji se realizuje u okviru Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu, i koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

Prevremeni izbori (prekomponovanje moći)

Koaliciona Vlada (SNS, SPS-PUPS-JS, URS), formirana nakon parlamentarnih izbora 2012. godine, rekonstruisana je nakon dvanaest meseci zamenivši devet od devetnaest članova Vlade, odnosno resora, i jednog potpredsednika Vlade. Ivica Dačić rekonstrukciju Vlade iskoristio je da rekonstruiše vrh stranke (u Vladi nisu više bili Mrkonjić, Obradović) a Vučić da zaokruži apsolutnu vlast bez izbora. Dinkić i URS izbačeni su iz Vlade a Dačić je još više obezvlašćen. Faktički premijer postao je Vučić a formalno ostao je Dačić. Već tada je bilo indicija da ova Vlada neće izdržati pun mandat i da je velika verovatnoća da će se ići u prevremene izbore. Izbori su raspisani 29. januara za 16. mart 2014. godine.

U javnosti je bilo različitih tumačenja zašto su izbori raspisani. Aleksandar Vučić, koji je nakon ostavke Tomislava Nikolića izabran za predsednika SNS-a, i bio prvi potpredsednik Vlade, imao je moć i rejting koji je hteo da potvrdi na izborima. Za ostale stranke ovo su bili izbori za „koalicionog partnera“, za druge „izbori za jaku opoziciju i kontrolu apsolutne vlasti“, za treće „izbori su borba da se politički preživi i prođe cenzus“. Vlada u odlasku najavila je da se izbori raspisuju „zbog legitimeteta“. To znači, da će doneti i novi legitimitet, kako vladi, tako i novim liderima starih i novih partija. Osećajući da je preraspodela moći mogući razlog za prevremene izbore, Dačić je Vučiću ponudio „rokadu“, odnosno premijersko mesto, što nije prihvaćeno. Predstavnici SNS-a obrazlagali su da su vanredni parlamentarni izbori neophodni kako bi se ubrzale reforme i nastavila beskompromisna borba protiv kriminala i korupcije. Rejting SNS, zahvaljujući njihovom predsedniku Vučiću, bio je na istorijskom vrhuncu. Demokratska stranka bila je u fazi oporavka nakon poraza na izborima 2012. U januaru 2014. godine imala je rejting 16 %, ali je dodatno oslabljena jer je 40 dana pre izbora stranku napustio njen počasnii predsednik Boris Tadić, koji je odlučio da na izborima učestvuje na listi Nove demokratske stranke. Opozicija je bila razjedinjena i delovala

je prilično bespomoćno. Ipak, izbori nose neizvesnost bez koje ne bi imali smisla. Izbori su doneli novu preraspodelu moći.

Teme u izbornoj kampanji

Partije značajno odslikavaju socijalne rascepe i socijalnu stratifikaciju jednog društva. Kanališu ih i mobilišu, reflektujući ih na partijski sistem (Lipset Rokan, 1967). Čim nema jasne linije podela, nedostaje i jasna linija mobilisanja partija i birača. U partijskom sistemu Srbije stare linije društvenih podela nisu više tako snažne, a nove još nisu jasno iskristalisane. Sve do prethodnih parlamentarnih izbora 2012. važnu ulogu igrali su društveni rascepi: građansko-nacionalno, odnosno tradicionalizam-modernizam. To se najbolje odslikavalo na tematskom okviru Evropa-Kosovo. Početkom 2014. godine, bar formalno, većina partija jeste za priključenje Srbije Evropskoj uniji. Dveri su protiv, DSS je evroskeptična, dok su jedino SRS (kao i Naši i Obraz) za koncept i Rusija i Kosovo. Iako je prisutna trka za „etničke glasove“, etničke razlike nisu jasno ispoljene u startnim pozicijama partija. Partije pojedinih nacionalnih manjina našle su se na listama većih partija (Bošnjaci, Hrvati, Romi), dok pojedine od njih izlaze samostalno (Mađari, Albanci, pojedine bošnjačke stranke).

U ovoj izbornoj kampanji primetno je odstupanje od nacionalističke retorike i sve je jače obraćanje pažnje socijalno-ekonomskim temama, kao što su pitanja nezaposlenosti, investicija, poljoprivrede, poreza i sl. Deo te atmosfere podgrejala je rasprava o pripremljenom predlogu Zakona o radu i prethodno uvođenje „solidarnog poreza“, kojim su oštećeni srednji slojevi. Oba pitanja prethodila su raspisivanju izbora i u značajnoj meri podelila partije i birače. Politikari, naročito u kampanji, postaju prilično osetljivi na prioritete običnih građana. Generalno, partije u Srbiji nisu okrenute trajnijim javnim politikama (obrazovnoj, poreskoj, zdravstvenoj...). Kombinacija ekonomskih problema i slabe socijalne osnove sugeriše visok stepen izborne nestabilnosti u ponašanju birača. Usled nemogućnosti postizanja ekonomskih rezultata, vernost birača kretaće se ka onim strankama i liderima koji budu uverljiviji u obećanjima i planovima kako da dovedu do boljeg života. Dosad su svi imali šansu da se pokažu. Ono što razlikuje partije to su više partijski lideri nego bolji programi. Percepcije partija više zavise od njihovog imidža, a manje od programa i izbornih platformi.

Iskustva iz drugih zemalja koje su prošle proces tranzicije govore da etnički homogenije države gde se (na vreme) prešlo na tržište, kao što su Češka, Mađarska i Poljska, imaju umerenu izbornu nestabilnost i visok nivo posvećenosti demokratiji. Razvoj društvenih rascepa, identiteta partija i ideoloških orijentacija vodi izbornoj stabilnosti, bez koje su politički sistemi osetljivi na potrebe sa personalizacijom politike i autoritarnim populizmom. I obrnuto, tamo gde nisu trajnije oblikovane linije rascepa i gde je veća izborna nestabilnost, veće su šanse da se izbori

dobijaju na osnovu socijalne demagogije i populističkih poruka. Srbija je još uvek bliža ovom drugom slučaju. Birači reaguju više na osnovu utiska koji ostavljaju partijski lideri i ukupnog imidža partija, nego na osnovu programskih preferenci u skladu sa njihovim interesima. To utiče na nestabilnost izbornog opredeljenja, a samim tim i na nestabilnost partijskog sistema. Lider je neretko veći i važniji „brend“ od stranke. Partijska identifikacija (stepen poistovećenja sa partijom) nije čvrsta. Ljudi doživljavaju partiju kroz politiku koju ona vodi, kroz organizaciju, ali i kroz ljude koji je predstavljaju i zastupaju, naročito prema onome ko je vodi. Sve to čini imidž partije koji je često kondenzovan u jednom sloganu ili etiketi.

Tamo gde stranački sistem nije institucionalizovan, dominantno određenje birača jeste prema lideru. I na ovim izborima partije su se identifikovale, razlikovale i percipirale više po čelnim ljudima nego po programu. Ova kampanja bila je karakteristična i po tome što su jedini sadržaj bilborda – lideri. Poznato je da je ličnost uvek medijski atraktivnija i zanimljivija. Kako kaže Serž Moskovisi, mase su zaljubljene ili u neki ideal ili u nekog čoveka. U ključnim ličnostima građani vide otelotvorenje kompletnog partijskog programa. Lideri, osim harizmatičkih apela, uspeh očekuju obećanjem da će nahraniti klijentelu. To je shvatanje partija kao „agencija za zapošljavanje“. Obezbeđujući dobra putem klijentelizma, birači mogu veoma ograničeno ostvariti svoje materijalne interese na način na koji to nije moguće putem javnog dobra. Krađa tema i programsko prilagođavanje slabe programsku originalnost stranaka. (O ovome sam pisao u <http://www.politika.rs/pogledi/Slavisha-Orlovic/Lideri-i-klijenti.sr.html>).

Tema pristupanja Srbije Evropskoj uniji bila je na marginama ove izborne kampanje. Demokratska stranka Srbije ponudila je, uz zahtev za zaustavljanje procesa pristupanja Srbije Evropskoj uniji, i alternativni koncept tzv. „političke neutralnosti“, koji podrazumeva održavanje „bilateralnih odnosa“ sa pojedinim državama Evropske unije i tesne ekonomske veze sa Rusijom.

Takmaci i konkurenti

U kampanji na ovim izborima manje je bilo kompeticije na relaciji vlast-opozicija a više između opozicionih partija. Na poziciji desno od centra takmaci su bili SNS, DSS, Dveri, Treća Srbija i SRS (Naši i Obraz). Na krajnjoj desnici političkog spektra osećalo se pritajeno rivalstvo između DSS, Dveri i radikala (SRS), ali ono nije prerاسlo u sukob na otvorenoj sceni. Na poziciji levo od centra takmičili su se DS, SPS, NDS i LSV. Pojedine stranke imaju preplitanje u biračkom telu (SNS-SPS-SRS ili DS-NDS-URS-LDP). Na tim linijama prepoznavace se izborna nestabilnost u ponašanju birača. Vladajuću SNS u kampanji kritikovala je jedino Demokratska stranka na čelu sa Draganom Đilasom. SPS je bio u prilici

da se skoro svakodnevno u kampanji „prepucava“ sa NDS-om, LDP-om i URS-om. Sve žešći bili su napadi liste bivšeg ministra Saše Radulovića („Dosta je bilo“) i URS-a.

Izborne liste i predizborne koalicije

Vladajuća stranka (SNS) na izbore je izašla sa sledećom listom: Aleksandar Vučić – Budućnost u koju verujemo – SNS, SDPS, NS, SPO, Pokret socijalista. Na izbore je izašlo 53,09% birača a SNS je osvojila 48,35% glasova (1.736.920) i apsolutnu većinu u Narodnoj skupštini – 158 poslaničkih mandata.¹ Ubedljivoj pobedi SNS-a doprinela je, osim visokog rejtinga, i niska izlaznost, kao i fragmentiranost i slabost opozicije. Izlazak Borisa Tadića, dugogodišnjeg predsednika DS-a (i predsednika Srbije u dva mandata) iz stranke i formiranje nove stranke NDS, četrdesetak dana pred izbore, prepolovilo je DS i uspeh SNS-a učinilo još većim. Opozicione stranke više su pokazivale spremnost na saradnju sa SNS-om nego što su se nudile kao alternativa vlasti. Više je bilo međusobnih optužbi među opozicionim partijama nego između vlasti i opozicije. Veoma retko se dešava da se sa proporcionalnim izbornim sistemom osvoji apsolutna većina mandata kao ovom prilikom. Spremnost na dijalog i normalizaciju odnosa sa Kosovom pozdravljen je od strane Evropske unije, što je uticalo i da se pogleda kroz prste kada su u pitanju reforme na unutrašnjem planu.

Ivica Dačić - SPS-PUPS-JS

Drugi rezultat osvojila je lista Ivica Dačić – SPS-PUPS-JS, i to 13,49% glasova (484.607), odnosno 44 mandata. SPS je svojim partnerima dala 45 odsto mandata (30 PUPS i 15 JS), što znači da će najjača partija posle pobedničke imati nešto više od dvadeset mandata.

Demokratska stranka na izbore je izašla sa listom „Sa Demokratskom strankom za demokratsku Srbiju“. Ova lista osvojila je 6,03% glasova (216.634) i 19 mandata, od čega je dva mandata dobila Nova stranka.

Nakon izlaska iz Demokratske stranke, počasni predsednik i dugogodišnji predsednik DS-a, Boris Tadić predvodio je izbornu listu pod nazivom: Boris Tadić – Nova demokratska stranka – Zeleni – LSV Nenad Čanak – Zajedno za Srbiju – VMDK – Zajedno za Vojvodinu – Demokratska levica Roma. Listu su činili: NDS (Nova demokratska stranka) – Zeleni, LSV (Liga socijaldemokrata Vojvodine), ZZS (Zajedno za Srbiju), VMDK (Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara), Zajedno za Vojvodinu, DLR (Demokratska levica Roma). Ova lista osvojila je 204.767 glasova, (5,70%) i 18 mandata. NDS-u je pripalo 9 mandata, LSV je dobila 6, ZZS 2 i Zeleni Srbije 1 mandat. Koalicija je osvojila 39.436 glasova u Beogradu,

[1] http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/Izbori%202014%20Tabela1_konacna.pdf, posećeno 6.5.2014.

72.290 u Vojvodini i 129.769 u centralnoj Srbiji. Rezultati u Vojvodini (procenjuje se da je LSV osvojila minimum 55.000 glasova) davali su povoda za interpretaciju po kojoj NDS ne bi prešla izborni cenzus bez LSV-a. Centralna ličnost Nove demokratske stranke je njen lider Boris Tadić, a u njenom osnivanju ključnu ulogu igrao je i Miodrag Rakić. Stranka je faktički nastala u predvečerje raspisivanja vanrednih parlamentarnih izbora. Boris Tadić je izašao iz DS-a 30.01.2014. godine. Napustio je stranku koju je vodio od februara 2004. do novembra 2012. godine. Kao razlog za ovaj potez naveo je to što je DS pregovarala o izornoj koaliciji sa Zoranom Živkovićem, predsednikom Nove stranke. Ovo je moglo biti tumačeno kao iznenađenje s obzirom na to da je samo desetak dana pre toga izjavio: „Nemam nameru da napuštam Demokratsku stranku i da prepustim da o njenoj budućnosti odlučuje grupa pojedinaca kojima nije bitno da stranka bude jaka i da sprovodi svoju misiju. Ostajem u borbi za misiju DS dok god mogu na bilo koji način da doprinesem njenom ostvarenju. Moje angažovanje u politici je od početka vezano za DS i u stranci sam od njenog osnivanja“. Kako u NDS-u ističu, jedan od idejnih tvoraca i osnivača Nove demokratske stranke bio je Miodrag Rakić. On je bio dugogodišnji najbliži saradnik Borisa Tadića. Bio mu je šef kabineta dok je obavljao funkciju predsednika Srbije, bio je i sekretar Saveta za nacionalnu bezbednost. Iz DS-a je izašao zajedno sa Tadićem (u tom momentu bio je njen potpredsednik). Na poslednjim parlamentarnim izborima Miodrag Rakić bio je nosilac liste Nove demokratske stranke. Rakić je bio u odličnim odnosima sa Aleksandrom Vučićem, o čemu je Vučić u više navrata javno govorio. Njihov odnos doprineo je i povlačenju pojedinih poteza. Pretpostavlja se da je Rakić na početku bio značajan link Vučiću ka spolja. Spekulisalo se da je postojao dogovor sa Vučićem oko ulaska NDS-a u Vladu nakon izbora ili kasnije. NDS je javno saopštavao da neće u Vladu u kojoj je SPS.

Kako je za registraciju stranke neophodno prikupiti deset hiljada potpisa, u toku izborne kampanje partija je registrovana kao Nova demokratska stranka – Zeleni, čiji je zastupnik Ivan Karić. U stvari, došlo je do preregistracije stranke „Zeleni Srbije“ koja je već bila upisana u registar političkih stranaka. Ivan Karić dobio je poslanički mandat preko liste ove koalicije. Stranka koja se u registru vodi kao „Nova demokratska stranka – Zeleni“, nakon parlamentarnih izbora održala je Skupštinu stranke (14. juna 2014. godine). Na ovoj skupštini doneta je odluka o vraćanju imena „Zeleni Srbije“ i davanje saglasnosti delu članstva, čime će započeti proces registracije Nove demokratske stranke. NDS Borisa Tadića još uvek nije upisana u registar političkih stranaka.

Najveći gubitnici izbora

Izborni „cunami“ zbrisao je s političke scene mnoge stranke tako da izborni prag nisu prešle: DSS, SRS, LDP, URS. Lider URS-a Mladen Dinkić,

pre izbora tražio je koalicionog partnera u Borisu Tadiću, a zatim u Draganu Đilasu. Boris Tadić bio je za saradnju sa URS-om, ali uz određene uslove: da se na zajedničkoj listi ne nađe ime Mladana Dinkića i da Dinkić potpiše izjavu u kojoj stoji da se više neće baviti politikom. Mladan Dinkić je, očekivano, ovakvu ponudu odbio. U stvari, i DS i NDS su ovakvu saradnju odbili. Izborni census nisu prešle sledeće izborne liste: URS - Mladan Dinkić; Čedomir Jovanović - LDP, BDZS, SDU; Dosta je bilo - Saša Radulović; DSS - Vojislav Koštunica; SRS - dr Vojislav Šešelj; Dveri - Boško Obradović; Treća Srbija - Za sve vredne ljude; Grupa građana „Patriotski front“ - dr Borislav Pelević.

Manjinske liste

Za manjinske stranke i koalicije na izborima ne važi census, već prirodni prag. Prirodni prag se izračunava tako što se ukupan broj važećih glasova na izborima podeli sa 250, koliko ima poslanika u Skupštini Srbije.

Mađari. Savez vojvođanskih Mađara, najveća stranka Mađara u Srbiji, na izbore je izašla samostalno. Njen cilj bio je da osvoji pet poslaničkih mandata, kao i na izborima 2012. godine. Lista Savez vojvođanskih Mađara - Ištvan Pastor osvojila je 2.11%, odnosno 75.294 glasova i 6 mandata. Nekoliko manjinskih stranaka postiglo je dogovor o formiranju liste koju će činiti Pokret mađarske nade, Mađarski građanski savez i Partija mađarske sloge. Nastupili su na listi „Lista nacionalnih zajednica - BDZ - MPSZ - DZH- MRM - MEP - Emir Elfić“, sa Bošnjačkom demokratskom zajednicom (BDZ) i Demokratskom zajednicom Hrvata. Demokratska stranka vojvođanskih Mađara (DSVM) nije želela da pristupi toj koaliciji, jer je ocenila da „ne postoji jasan koncept manjinske autonomije“. Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara nastupila je na listi sa NDS-om Borisa Tadića, Zajedno za Srbiju, Liga socijaldemokrata Vojvodine, Zajedno za Vojvodinu.

Bošnjaci. Jedina bošnjačka stranka koja je samostalno izašla na izbore i osvojila mandate je „SDA Sandžaka - dr Sulejman Ugljanin“, koja je osvojila 0.95%, odnosno 35.157 glasova i 3 mandata.

Predsednik unije Socijaldemokratske partije Srbije i Sandžačke demokratske partije Rasim Ljajić nastupio je na listi SNS-a, na kojoj je dobio deset mandata. Na toj listi bio je i predsednik Sandžačke narodne partije, Mirsad Đerlek. Na listi SNS-a, kao i na prethodnim izborima, bio je i predsednik Bošnjačke narodne stranke Mujo Muković.

U trci za bošnjačke glasove, osim tradicionalnog rivalstva na relaciji Rasim Ljajić i Sulejman Ugljanin, pojavili su se i novi aspiranti. Kandidati Bošnjačke demokratske zajednice Sandžaka (BDZS), bliske muftiji Muameru Zukorliću, izašli su na izbore zajedno s kandidatima Liberalno-demokratske partije. Emir Elfić, predsednik Bošnjačke demokratske zajednice (BDZ) i dosadašnji poslanik, bio je nosilac liste na osnovu sporazuma potpisanog s Demokratskom zajednicom Hrvata u

Vojvodini i tri manje stranke koje okupljaju Mađare - Lista nacionalnih zajednica - BDZ - MPSZ - DZH- MRM - MEP - Emir Elfić.

Albanci. Političke stranke Albanaca sa juga Srbije odlučile su da bojkotuju vanredne parlamentarne izbore. U opštinama Medveđe, Preševa i Bujanovca deluje sedam političkih stranaka koje okupljaju Albance s tog područja. Na izbore je izašla jedino Partija za demokratsko delovanje - Riza Halimi², koja je osvojila 0.68%, odnosno 24.301 glasova i 2 mandata.

Romi. Lider Socijaldemokratske partije Srbije Rasim Ljajić potpisao je sporazum o saradnji sa predstavnicima dve romske partije - Demokratske unije Roma i Ujedinjene partije Roma, kao i sa više od 70 romskih nevladinih organizacija, koje će na parlamentarnim izborima podržati listu „Aleksandar Vučić - Budućnost u koju verujem“.

Na izborima su nastupile još i liste: Crnogorska partija - Josip Broz; Koalicija građana svih naroda i narodnosti - RDS - SDS; Ruska stranka - Slobodan Nikolić, koje nisu osvojile mandate.

Formiranje vlade - mandat dominantne stranke

Vanredni parlamentarni izbori u Srbiji bili su pravo stranačko čistilište i gubilište. Tri parlamentarne i relevantne stranke nisu prešle cenzus (DSS, URS i LDP), u parlament su ušle samo tri manjinske i četiri liste relevantnih partija. Aleksandar Vučić je ovim izborima utvrdio gotovo apsolutnu moć i uspostavio kontrolu nad svim bitnim polugama vlasti kao što su mediji, vojska, policija i tokovi novca. Srbija je dobila dominantnu stranku - SNS i partijski sistem sa dominantnom strankom. Takav partijski sistem imali smo deset godina sa SPS-om (od 1990. do 2000), a u Crnoj Gori je sa DPS-om na snazi dvadesetak godina. Za razliku od SPS-a koja je kao partija naslednica bivših komunista i pre uvođenja višepartizma kontrolisala sve, SNS je jedna od najmlađih stranaka u političkom životu Srbije (postoji od 2009). Ako se uzme u obzir partija prethodnica - SRS, njen rad datira od uvođenja višepartizma u Srbiji. Dominantna stranka u višestranačkom sistemu ima dva obeležja: neuporedivo je jača od svoje konkurencije u dužem vremenskom periodu i identifikuje se sa celim narodom (Đovani Sartori, 2002: 182). Za model ostaje teorijski važno pitanje koliko dugo će SNS dominirati. Ono što je razlikuje od partija u jednostranačkom sistemu jeste izloženost kritici opozicije.

Potrebno je napraviti razliku između dominantne stranke i partijskog sistema s predominantnom strankom. Dominantna stranka u nekom partijskom sistemu daleko nadmašuje sve druge, s obzirom na to da je jača od njih. Partijski sistem sa predominantnom strankom je onaj u kojem glavna stranka ima apsolutnu većinu mandata. SPS je imao apsolutnu većinu samo nakon prvih višepartijskih izbora (1990), osvojivši 194 od 250 mandata. Nakon svih sledećih izbora SPS je bila prinuđena da traži

[2] http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/propisi_frames.htm, posećeno 6.5.2014.

podršku drugih stranaka (1993. od SRS-a, 1994. od Nove demokratije, 1998. od JUL-a i SRS-a, na republičkom i SPO-a na saveznom nivou). U svim vladama od 1990. do 2000, SPS je činio okosnicu, davao premijera i imao ključne resore. Partijski sistem sa predominantnom strankom vezuje se za one zemlje u kojima jedna stranka u dužem periodu sama formira vladu a sa vlasti je može skinuti koalicija svih ili većine ostalih stranaka. Najbolji primeri ovakvog partijskog sistema su: Liberalne demokrate u Japanu, koje su vladale 53 godine sa devet meseci pauze, Socijaldemokrate u Švedskoj, koje su vladale pedesetak godina, Kongresna partija u Indiji, koja je vladala 31 godinu, Demohrišćanska partija u Italiji, koja je vladala 45 godina, i Revolucionarna partija u Meksiku, koja je vladala 72 godine.

SNS je na ovim izborima osvojila najbolji rezultat od obnavljanja višepartizma u Srbiji. Za razliku od SPS-a koja je 1990. osvojila 46,1 odsto glasova i 77,6 odsto mandata, ali po većinskom izbornom sistemu, SNS je sada osvojila 48,34 odsto glasova i 63,2 odsto mandata (158 od 250) po proporcionalnom sistemu, što je neuporedivo teže.

U kampanji na ovim izborima manje je bilo neizvesno ko će biti mandatar i koja stranka će sastavljati Vladu. Više je bila nepoznanica koja stranka ili koalicija će se izboriti za mesto partnera SNS-a. Otvoreno ili uvijeno, naprednjacima su se nudili gotovo svi akteri, osim Demokratske stranke na čelu sa Draganom Đilasom, kao i stranke desnice.

Vlada Republike Srbije formirana je 27. aprila 2014. i sastavljena je od 18 resora. Ključna mesta pripala su SNS-u i SPS-u. Stožerna stranka u Vladi je SNS, na čijoj listi su bile i stranke SDPS, NS, SPO, PS. U Vladu je ušao i SPS (koja je na izbore izašla u koaliciji sa PUPS-om i JS) i Savez vođovodanskih Mađara. Signale da je spremna da uđe u Vladu davala je i NDS, koja je uslovljavala da neće u Vladu sa SPS-om. Za Vladu Srbije i premijera Aleksandra Vučića, od prisutnih 228, glasalo je 198 poslanika. Protiv je bilo 23 poslanika, njih šestoro su bili uzdržani, a jedan nije želeo da glasa. Za uvođenje u Vladu i drugih stranaka, osim liste koju je predvodila SNS, mogući su sledeći razlozi. Prvo, potreba dvotrećinske većine za promenu Ustava. Drugo, moguće da je bilo signala spolja, na primer iz Rusije i/ili SAD. Treće, potreba podele odgovornosti, iako najveću odgovornost ima onaj ko je dobio najveće poverenje birača a to je SNS.

U sastav Vlade ušao je i jedan broj eksperata, neki stari-novi ministri a neki ministri su samo zamenili mesta. U javnosti je pokrenuto pitanje, zbog čega se onda uopšte išlo na izbore kada je Vlada ovog sastava mogla biti formirana i rekonstrukcijom. Preovladalo je mišljenje (opravdanje) da je za sprovođenje neophodnih oštih i „bolnih“ reformi i rezova, posebno u preopterećenoj javnoj administraciji, potreban širi društveni konsenzus i podrška naroda. Bez obzira na ovo obrazloženje, izbori su bili potrebni i najviše su koristili jednoj stranci, koja je na njima uspela da kapitalizuje svoje utemeljenje u izbornom telu i osvoji apsolutnu većinu.

Zaključak

Posledica ovih izbora je izuzetno slaba opozicija, čime je izgubljen demokratski balans i protivteža. To je potencijalno slaba tačka po dalji proces konsolidacije demokratije. Novina koju su doneli ovi izbori, a koja ima svoje pozitivne efekte za demokratsku političku kulturu je podnošenje ostavke lidera partija koje su ostale ispod cenzusa (Vojislav Koštunica - DSS i Mlađan Dinkić - URS). U parlamentu će biti više od dvadeset partija, koje su uglavnom dobile mandate na listama većih partija, a moći će da se formira desetak poslaničkih klubova, dok će u parlamentu biti preko dvadeset parlamentarnih stranaka.

Iako je teško reći koliko su na to uticale okolnosti u kojima su održani izbori a koliko politički inženjering najjače stranke, ipak očigledna posledica izborne kampanje i izbora bila je i ta što je NDS prepolovio DS. „Dosta je bilo“, bivšeg ministra Saše Radulovića oštetio je LDP, a Dveri i Treća Srbija oslabili su DSS.

Stranke desnice i ekstremne desnice osvojile su 10,4 odsto glasova, ostale stranke ispod cenzusa osvojile su 9,03 odsto i 3.17 odsto bilo je nevažećih glasova. Dakle, ukupan procenat bačenih glasova iznosi 22,6 odsto.

Ispod cenzusa su antievropske, evroskeptične i desničarske stranke. Ekstremna desnica, umesto u parlamentu, ostala je na ulici. Srbiji ostaju teška pitanja svrstavanja i izjašnjavanja oko NATO-a i Rusije. Stranka kojoj je glavna ideja bila neutralnost ostala je van parlamenta.

Ubedljivi pobednik izbora je Aleksandar Vučić. Njemu ostaje da nađe meru između radosti zbog uspeha na izborima i brige i da reši dva glavna problema svake politike, a to su novac i kadrovi. I ranije je sve, ili skoro sve, bilo pod njegovom kontrolom, ali sada ima legitimitet i jasan mandat od građana da vodi Srbiju.

U partijskim sistemima u kojima se izborna nadmetanje odvija u skladu sa klijentelizmom a ne prema programskim principima, slabije su šanse za konsolidaciju demokratije. Slabost u raspodeli dobara vodiće ka opadanju poverenja u demokratiju. Kada su institucije nedelotvorne, nezadovoljstvo se preliva na ulice. Za takve tendencije u okruženju imamo primere, a u Srbiji indikatore.

Pred Vladom, formiranom nakon vanrednih parlamentarnih izbora 2014. godine, stoje sledeći izazovi. Najpre, očekuje se da sledi izborna obećanja, da se više bavi socijalnim i ekonomskim temama, da smanji tabloidizaciju Srbije, da se više bavi pitanjima životnog standarda građana a manje marketingom i odnosima sa javnošću. Spoljna politika je još uvek na klackalici i nedostaje jasno određenje kuda Srbija teži.

Parliamentary elections in 2014 - context, actors and outcomes

Abstract

In this paper we analyze the reasons for the extraordinary parliamentary elections in Serbia, its political context and the most important issues. We begin with insight in the major competitors, structure of candidate lists and composition of electoral coalitions, with special attention devoted to parties of national minorities. This is followed by analyses of government formation process and the major losers of these elections. 2014 elections in Serbia were political purgatory and scaffold. Three parliamentary and relevant parties did not make over the 5% threshold (DSS, URS and LDP), and only 4 coalitions and 3 minority lists entered the parliament. After these elections Serbia has party system with dominant party (SNS) and very weak opposition leading to lack of democratic balance and counterweight which could be damaging for further democratic consolidation process. Party systems with clientelistic electoral competition instead of programmatic one, has weaker chances for consolidation of democracy.

Key words

Electoral coalitions, electoral campaign, dominant party

Literatura

Lipset, Seymour Martin and Rokkan Stein (1967). "Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction". In: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*, New York: The Free Press.

Sartori, Đovani (2002). *Stranke i stranački sustavi (Analitički okvir)*, Zagreb: Politička kultura.

<http://www.politika.rs/pogledi/Slavisha-Orlovic/Lideri-i-klijenti.sr.html>

http://www.rik.parlament.gov.rs/cirilica/Rezultati/Izbori%202014%20Tabela1_konacna.pdf

UDC 342.8:329(497.11)“2014“

Regionalna i lokalna uporišta političkih stranaka i koalicija

Razlike u procentu osvojenih glasova na lokalnom i republičkom nivou - parlamentarni izbori 2014. godine

Sažetak

Cilj rada je da se analizira fenomen regionalnih i lokalnih uporišta različitih stranaka, tj. gradova i opština u Srbiji gde pojedine izborne liste u okviru parlamentarnih i lokalnih izbora osvajaju daleko veći procenat glasova u odnosu na njihov ukupan procenat podrške u celoj državi. U prvom redu, daje se nekoliko odgovora na pitanje šta bi moglo da se nazove uporištem neke liste. Zatim se analizira trend rasta broja ovakvih lokalnih zajednica u poslednjih nekoliko izbornih ciklusa. Nakon toga se daje niz različitih taktika koje partije koriste da bi formirale uporišta - a empirijski primeri su dati na osnovu parlamentarnih izbora 2014. godine i kampanje koja im je prethodila. Završni deo rada pokušava da odgovori na pitanje da li je povećanje ili smanjenje podrške pojedinim strankama u nekim strateški važnim delovima zemlje u poslednjih nekoliko godina moglo da ima značajniji uticaj na njihov ukupan izborni uspeh.

Ključne reči

Izbori, političke partije, koalicije, uporišta, kampanja, izborni rezultati

* Autor je student master studija i saradnik u nastavi na Fakultetu političkih nauka.

1. Rezultati parlamentarnih izbora

Parlamentarni i lokalni izbori koji su održani 16. marta 2014. godine doneli su čitav niz iznenađenja. Za izborne rezultate se ne može reći da su potpuno neočekivani i zapanjujući, budući da i pre samog izlaska na birališta nije bilo previše neizvesnosti u pogledu toga ko će pobediti, niti se, kao u nekim zapadnoevropskim ili nama susednim državama dogodilo da neka politička snaga, iako je prethodno važila za autsajdera, na kraju zabeleži iznenađujuće velik broj glasova, čak i do 20%. (Ovde se prvenstveno misli na ekstremno desničarske i populističke partije.) Međutim, rezultati sa martovskih izbora se u mnogim svojim segmentima ne poklapaju sa prognozama i očekivanjima javnosti, analitičara i istraživača, pa na kraju krajeva i političkih stranaka.

Pošto je u analizama izbora uvek najinteresantnije tumačiti uzroke izborne pobeđe neke stranke ili kandidata, može se reći da je prvo iznenađenje izuzetno velika podrška koja je iskazana listi „Aleksandar Vučić – Budućnost u koju verujemo“ od čak 1.736.920 glasova, ili 48,35%.¹ Kao što je već rečeno, prvo mesto koalicije oko SNS nijednog trenutka nije dolazilo u pitanje, ali je malo ko očekivao da će razlika u odnosu na druge stranke biti izražena u ovolikom procentu, da će jedna lista dobiti podršku birača od gotovo 50%, i da će biti u poziciji da sama formira vladu, što se dešava tek drugi put u istoriji višestranačja u Srbiji (nakon pobeđe SPS na izborima 1990. godine). Druga zanimljivost je izuzetno loš rezultat Demokratske stranke od samo 6%, što je daleko manje nego što je ovoj partiji prognozirano u svim istraživanjima raspoloženja birača. Jedan od najvažnijih faktora za ovakav debakl svakako je odlazak Borisa

[1] <http://www.rik.parlament.gov.rs> – Republička izborna komisija, Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine, održani 16. marta 2014.

Tadića i formiranje Nove demokratske stranke, što je ukupnu podršku nekada jedinstvenoj DS faktički pocepalo na dva dela. Međutim, ovde bi u obzir trebalo uzeti i čitav niz drugih i vrlo složenih uzroka neuspeha. Treća stvar koju smatram vrednom pomena je podatak da su samo četiri izborne liste izborile ulazak u parlament, a da su izvan predstavničkog tela ostale stranke koje su bile njegov dugogodišnji deo, i koje su ostvarile daleko slabiji rezultat nego što je moglo da se pretpostavi. Tu u prvom redu svrstavam DSS, koja je, sa svojim liderom Vojislavom Koštunicom, bila veoma popularna u godinama nakon 2000. i koja je u prethodnoj deceniji dva puta imala predsednika vlade i jednom predsednika republike, a na prethodnim izborima nije uspela da pređe cenzus. Deo ove priče je i LDP, ali i URS Mladana Dinkića; ovoj partiji, koja je stvorena od većeg broja regionalnih i lokalnih stranaka, predviđan je rezultat manji od 5%, ali treba imati u vidu da je ona naslednica G17 plus, koji je od demokratskih promena imao svoje predstavnike u skupštini i nekada je bio relevantna politička snaga, u čijim rukama su često bili ključni resori za vođenje zemlje - ekonomija, finansije, privreda i zdravstvo. Poslednji fenomen je dosta slabiji ukupan rezultat stranaka takozvanog „patriotskog bloka“, budući da „Dveri“ ne samo da nisu prešle cenzus, kao što je iz te stranke najavljivano, nego je zabeležen i priličan pad u odnosu na 2012. godinu. Nekada najpopularnija Srpska radikalna stranka dospela je na margine našeg političkog sistema sa oko 2% glasova, a „Patriotski front“ Borislava Pelevića nije sakupio ni 5.000 glasova.²

Ovakvi rezultati posledica su niza institucionalnih, socio-strukturnih, kulturoloških i drugih faktora, kao i načina na koji su partije osmislile i vodile svoje izborne kampanje. Sve ovo pruža veoma široko polje za različite politikološke analize. Međutim, u ovom radu sam hteo da bacim svetlo na fenomen regionalnih i lokalnih „uporišta“ stranaka. Tu podrazumevam okruge, gradove i opštine u kojima jedna izborna lista uživa upadljivo nadprosečnu podršku birača, ne samo u odnosu na druge kandidate, nego i u odnosu na sopstveni rezultat u drugim regionima i državi kao celini. Uvodno razmatranje podrazumeva istraživanje da li ovaj fenomen uzima maha u Srbiji, da li se od 2000. godine može pronaći tendencija da se pojedine stranke i koalicije u velikoj meri oslanjaju na glasove iz pojedinih delova zemlje, i da im imperativ ubedljive pobede u određenim lokalnim sredinama čini, ako ne okosnicu, onda veoma važan deo kampanje. Da bih dao odgovor na ovo pitanje, uzeću u obzir parlamentarne izbore 2003, 2007, 2008, 2012. i 2014. godine. Isto tako, u nastavku ću pokušati da definišem i nekoliko osnovnih uzroka koji mogu dovesti do stvaranja opisanih uporišta u različitim lokalnim jedinicama. Središnji deo analize trebalo bi da odgovori na pitanja u kojim delovima Srbije su pojedine izborne liste ostvarile nadproporcionalno visok rezultat na izborima u martu ove godine i zašto, da li su i usled kakvih okolnosti neke stranke u poslednjem periodu izgradile svoja nova uporišta

[2] Isto.

ili izgubile stara, kao i kakvu ulogu sve to ima u objašnjavanju njihovog ukupnog izbornog uspeha ili neuspeha. Cilj rada je da se pruži jedan drugačiji ugao gledanja na rezultate izbora koji su održani pre nekoliko meseci, kao i da se razmotri da li perspektiva koja se ovde nudi može bar u jednom delu da obuhvati i objasni neka od otvorenih pitanja koja se postavljaju u vezi sa datim izborima.

2. Fenomen partijskih uporišta u Srbiji

U Srbiji je višestranački sistem obnovljen 1990. godine, kada su održani i prvi parlamentarni izbori. Međutim, zbog čestih menjanja izbornih pravila tokom devedesetih (većinski ili proporcionalni sistem, broj izbornih jedinica) ali i upitne regularnosti izbornih procesa u obzir uzimam samo izbore održane nakon 2000. godine. Takođe, period nakon te godine, kada je došlo do suštinskog povratka demokratije u našu zemlju uzimam kao početak jedne nove epohe, ali smatram i da je pet izbornih ciklusa (2004, 2007, 2008, 2012, 2014) sasvim dovoljno da se razmotri relativni značaj ovog fenomena.

Pod partijskim uporištima³ prevashodno smatram okruge, gradove ili opštine gde je jedna izborna lista na parlamentarnim izborima osvojila apsolutnu većinu od preko 50% glasova. Ako se kao validan uzme ovaj kriterijum, dolazi se do zaključka da broj ovakvih slučajeva nesumnjivo raste, pa se tako 2003. godine beleži 7 opština sa apsolutnom većinom jedne liste, 2007. takvih opština ima 10, a godinu dana kasnije na vanrednim izborima 14. Nakon pada 2012. godine, gde opisanih situacija gotovo da nije ni bilo, 2014. donosi pravu ekspanziju, sa 103 opštine u kojoj neka stranka ili koalicija uspeva da pobedi sa preko 50% osvojenih glasova. Ipak, ovakvoj prvobitnoj metodologiji može se dati niz prigovora. Prvo, što odmah upada u oči, jeste da ubedljive pobeđe u pojedinim opštinama uopšte ne moraju biti rezultat taktike jedne izborne liste da stvara i jača svoja uporišta u pojedinim lokalnim sredinama, već je to samo sveukupan odraz ukupnog stanja na republičkom nivou. Najbolji primer za to su upravo prethodni izbori, gde koalicija oko Srpske napredne stranke odnosi apsolutnu pobeđu u čak 96 opština širom Srbije; jasno je da rezultat od 50-55% (ostvaren u 50 od 96 navedenih opština)⁴ ne odudara previše od konačnih rezultata parlamentarnih izbora, gde lista osvaja 48,8%. Takođe, u mnogim delovima zemlje, gde je ovoga puta ostvarena dominacija SNS, ova stranka nikada ranije nije pobeđivala, nema lokalnu vlast, jake lokalne odbore, niti zapaženije rezultate, pa je jasno da je uspeh plod generalne popularnosti „naprednjaka“, ali pre svega dosadašnjeg prvog potpredsednika vlade, Aleksandra Vučića. Drugi prigovor

[3] U engleskom jeziku se takođe koristi izraz „strongholds“, koji, između ostalog, može označavati deo zemlje u kom određena politička stranka ili organizacija ima izrazito veliku podršku.

[4] Rezultati parlamentarnih izbora 2014.

se odnosi na to da je 50% glasova ipak preveliki uslov, koji iz uvida i ukupne statistike eliminiše čitav niz interesantnih lokalnih sredina, gde neke stranke, koje su možda manje zastupljene na republičkom nivou, ostvaruju prilično ubedljive pobeđe. Treći prigovor je da, ako se pojam uporišta shvati u nešto širem smislu, nije potrebno da stranka ili koalicija pobeđuje u nekoj opštini, da bi nju smatrala svojom važnom strateškom tačkom. Dovoljno je da se u kontinuitetu beleži izrazito natprosečan rezultat i da se tom kraju posvećuje posebno mesto u kampanji.

Usled svih ovih razloga, kvantitativna analiza se može izvršiti i na drugačiji način, i to ako se kao uporišta uzmu u obzir sve opštine gde pojedina lista beleži za više od 15% bolji rezultat nego na republičkom nivou, bez obzira da li je u tom mestu pobedila ili ne. Nakon detaljnijeg uvida, pokazuje se da je ovakvih slučajeva 2003. godine bilo 56, 2007 - 55, 2008 - 52, 2012 - 45, dok se 2014. beleži maksimum sa 58 opština. Dakle, postoji određeno uvećanje broja ovakvih opština u periodu od dva poslednja izborna ciklusa, ali ne može se govoriti o nekakvoj tendenciji u okviru dugog niza godina; pre bi se reklo da se neka uporišta gube, a druga dobijaju, a da ukupan broj slučajeva zavisi od niza drugih okolnosti. Ipak, dobar deo njih ostaje konstantan, a to se odnosi na sredine gde u etničkoj strukturi dominiraju nacionalne manjine. One po tradiciji većinski glasaju za svoje partije, ili za izborne liste u okviru kojih se one nalaze.

Iako se na osnovu delatnosti partija i medijske slike čini da sve veći broj njih počinje da se fokusira na formiranje baza glasača na lokalnom nivou, i iako sve veći broj gradskih i opštinskih lidera dospeva u centar pažnje šire javnosti, pokazuje se da broj uporišta ne raste u kontinuitetu. I njihova struktura je slična godinama: na prvom mestu, tu su opštine gde dominiraju nacionalne manjine; zatim, opštine na Kosovu i Metohiji sa jasnom tendencijom da se pojedinim strankama poklanja apsolutna podrška - o čemu će biti reči; i na kraju, ono što je najinteresantniji deo i glavna tema rada - ostale opštine, pre svega u užoj Srbiji, gde su se stranke iz različitih drugih razloga izborile za izuzetnu podršku.

3. Kako se stvaraju uporišta?

Postoji više načina na koje jedna stranka ili koalicija mogu zadobiti izrazito veliko poverenje birača na teritoriji jedne lokalne zajednice. Prvi od njih, koji je u našoj zemlji dosta izražen, odnosi se na sredine gde značajan deo stanovništva čine pripadnici određene nacionalne manjine. Dakle, samim tim što se neka partija deklarise kao predstavnik jednog manjinskog naroda, ona osvaja njegovu podršku, kako bi se obezbedila predstavljenost datog naroda u parlamentu i drugim državnim institucijama. Tako mađarsku manjinu, koja pretežno naseljava sever Vojvodine, godinama predstavlja Savez vojvođanskih Mađara, koji predvodi Ištvan

Pastor. Albanci, koji su najviše zastupljeni u tri opštine na jugu Srbije, Preševu, Bujanovcu i Medveđi, glasaju za Partiju za demokratsko delovanje Rize Halimija, koja jedina od albanskih stranaka učestvuje na republičkim izborima. Kod bošnjačkog stanovništva, koje živi u regiji Sandžaka, situacija je nešto drugačija, jer postoji konkurencija između nekoliko međusobno suprotstavljenih partija, kao što su Sandžачka demokratska partija, SDA Sandžaka i Bošnjačka demokratska zajednica.

Pošto ću se u kasnijem toku rada detaljnije baviti analizom rezultata onih partija koje se smatraju građanskim, jer pretenduju na podršku glasača nevezano za njihovu nacionalnu pripadnost, ovde bih želeo da dam još nekoliko napomena. Prvo, gorepomenute manjine mogu imati i više različitih predstavnika na parlamentarnim izborima (tako 2007, osim SVM, učestvuje i koalicija „Mađarska sloga“⁵, te status manjinske partije nipošto ne znači automatsku pobjedu u opštinama gde data etnička grupa čini većinu. Drugo, postoji i niz drugih manjina (Romi, Vlasi, Goranci, Crnogorci) koji, zahvaljujući nepostojanju cenzusa, mogu osvojiti jedno ili više poslaničkih mesta, ali nije realno očekivati da pobjede u bilo kojoj lokalnoj sredini. Treće, najjače stranke koje se bore za pobjedu vrlo često uključuju manjinske partije u svoje šire koalicije, i za uzvrat ubedljivo pobjeđuju u nizu gradova i opština. Četvrto, u našoj zemlji postoji nekoliko slučajeva da su se manjinske stranke među sobom udruživale u koalicije – najbolji primeri su „Zajedno za toleranciju“, „Sve zajedno“ i „Lista nacionalnih zajednica“.

Drugi način stvaranja uporišta vezan je za snagu lokalnog lidera, koji ulaže svoj ugled, ali i određene rezultate u uspeh stranke. Kasnije će se na praktičnim primerima videti čitav niz varijacija, od kojih su najznačajnije: pojava da je gradonačelnik ili predsednik opštine već nekoliko mandata na datom mestu kao predstavnik stranke, i da je stekao veliku podršku u svojoj jedinici nezavisno od rada stranke na republičkom nivou; drugačija situacija, kada čelnik lokalne zajednice pređe u drugu partiju, i tako joj omogući novu „bazu“ glasača; treći slučaj je kada prvi čovek opštine „utopi“ svoju grupu građana u neku veću stranku.

Slično prethodnoj varijanti, može se desiti da jedna ozbiljna stranka na republičkom nivou uvrsti na svoju izbornu listu i neku drugu političku opciju, koja sveukupno nije relevantna, ali beleži drastično veliku podršku u određenim lokalnim sredinama, čime se stvara novo uporište. Poseban slučaj, koji bih izdvojio, jeste kada se na listi najjačih partija nalazi i jedna ili više stranaka nacionalnih manjina, koje faktički imaju opštine u kojima mogu računati na apsolutnu pobjedu.

Takođe, može se dogoditi da, nevezano od svega prethodnog, pojedini akteri više pažnje posvećuju određenim delovima zemlje, na način na koji su njihovi problemi izrazito zastupljeni u kampanji, ili je data stranka,

[5] <http://www.rik.parlament.gov.rs> – Republička izborna komisija, Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine, održani 21. januara 2007.

dok je bila na vlasti, koristeći svoj uticaj, na određene načine doprinela poboljšanju života u nekoj regiji.

Isto tako, i čitav niz indikatora u socijalnoj strukturi stanovništva (starosna dob, stepen obrazovanja, zanimanje, vrednosti i kulturni obrasci) jednog okruga ili opštine može imati izuzetan uticaj na strateško određivanje birača na izborima. Važnost svih ovih, ali i mnogih drugih faktora koji utiču na stavove glasača biće ilustrovana kroz primere u našoj zemlji tokom poslednjih izbornih ciklusa.

4. Parlamentarni izbori 2014. godine

U narednom delu će biti identifikovana uporišta vodećih stranaka u Srbiji na ovim, ali i nekim prethodnim izborima. Prvo bi svakako trebalo istražiti da li postoje pokrajine ili okruzi koji bi se mogli smatrati „domaćim terenom“ za pojedine političke opcije, mada je jasno da su u slučajevima ovako velikih teritorijalnih jedinica moguća znatno manja odstupanja u odnosu na ukupne izborne rezultate. Zato će daleko više ovakvih slučajeva biti pronađeno na nivou gradova, opština ili gradskih opština, ako se govori o Beogradu. U okviru ove priče izuzetak čine glasovi birača sa Kosova i Metohije, budući da su na toj teritoriji, kao i uvek do sada, znatno izraženija partijska uporišta nego u ostatku Srbije. Ipak, mora se i napomenuti da na području južne srpske pokrajine glasa relativno mali broj birača, koji ne može imati veći uticaj na konačne rezultate. Pokušaću i da dam objašnjenja za ovakve fenomene, ili da bar ponudim nekoliko mogućih opcija u okviru kojih treba tražiti odgovor.

4.1. Koalicija oko Srpske napredne stranke

Srpska napredna stranka je apsolutni pobednik izbora iz marta 2014. godine, pošto je koalicija čija je ona bila nosilac osvojila čak 1.736.920 glasova, ili 48,35%. Međutim, kao što se zna, ova partija uživa veliku popularnost pre svega na osnovu ugleda svog lidera Aleksandra Vučića, i ima prilično centralizovanu i autoritarnu organizaciju, koja ne dozvoljava lokalnim liderima da preterano izlaze iz okvira koje postavlja centrala stranke. Kod SNS proces je obrnut, pošto se predstavnici lokalnih vlasti iz ove partije više kriju pod imenom lidera, nego što svojim radom i ugledom popravljaju ukupni rejting. Srpska napredna stranka je u većini upravnih okruga postigla izuzetne rezultate, koji se uglavnom poklapaju sa republičkim rezultatima, ali samo je u četiri okruga, Podunavskom, Sremskom, Moravičkom i Rasinskom osvojila nešto veću pobedu nego na centralnom nivou (54–56%).⁶ Ovo prati tendenciju i sa proteklih izbora iz 2012. godine, kada je SNS ukupno osvojila 24,04%

[6] <http://www.rik.parlament.gov.rs> – Republička izborna komisija, Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine, održani 16. marta 2014.

(940.659) glasova, a najbolje je prošla u Moravičkom okrugu sa tek nešto preko 27%.⁷

Nešto bolja slika dobija se kroz uvid u rezultate izbora prikazane na nivou gradova i opština. Tu bih, za početak, izdvojio dve opštine u kojima su „naprednjaci“ osvojili preko 70% glasova, a to su Koceljeva i Kučevo; zatim, tu su Čuprija (69,5%), Trgovište (66,5%), Svrljig (66,5%) i Lapovo, Topola, Ivanjica i Crna Trava sa, takođe izuzetnih, 62–65% podrške. Koceljeva, koju navodim kao prvi slučaj, udžbenički je primer kako jedna stranka na lak i jednostavan način formira svoje stranačko uporište. Naime, u ovoj opštini od 2004. godine na čelu je Veroljub Matić, ugledan lokalni lider, koji se na svim izborima dosad kandidovao ispred sopstvene grupe građana (GG Veroljub Matić), i dobijao veliku podršku zahvaljujući rezultatima u infrastrukturi i zapošljavanju (Koceljeva je jedna od retkih opština koja i od 2009. beleži kontinuiran rast zaposlenosti), kao i ulaganjima u poljoprivredu. Kao ilustraciju dovoljno je pružiti podatak da je na lokalnim izborima u ovoj opštini 2012. godine njegova lista osvojila preko 58% glasova⁸ (tada je Matić osvojio svoj treći uzastopni mandat), dok, primera radi, SNS nije prešla ni cenzus. Iste godine, na republičkim izborima, SNS u Koceljevi dobija 21% i gubi od SPS Ivice Dačića (25%). Međutim, ubrzo nakon ovih izbora Veroljub Matić, koji je, gledano iz današnje perspektive, očigledno vrlo dobro razumeo šta će se dogoditi u budućem periodu, prelazi u Srpsku naprednu stranku, i pruža javnu podršku Aleksandru Vučiću. Rezultat čitavog procesa je jasan i povoljan za obe strane: Matić ostaje predsednik opštine sa otvorenom mogućnošću da se tu zadrži još čitav niz godina, i nagrađen je funkcijama predsednika opštinskog odbora SNS Koceljeva, člana Predsedništva i Glavnog odbora, a bio je i koordinator štaba za čitav Mačvanski okrug za martovske izbore. Na listi za narodne poslanike „Budućnost u koju verujemo“ Matić je zauzeo vrlo visoku 14. poziciju, što svedoči o njegovim velikim zaslugama, ali i uticaju i snazi.⁹ Sa druge strane, Srpska napredna stranka u ovoj opštini beleži rezultat od 71,1%¹⁰, i novih 3.600 glasova u odnosu na izlazak na birališta 2012. I u Kučevu se može govoriti o tome da je rezultat od 70,6% ne samo odraz ukupne popularnosti SNS, nego i još jednog lokalnog lidera, Zorana Milekića. On je takođe predsednik opštine od 2004. godine, ali kao član Srpske radikalne stranke, koja je na svim izborima u ovoj opštini beležila ubedljive pobede.¹¹ Nakon raspada SRS, Milekić među prvima prelazi na stranu Tomislava Nikolića. Da je velika podrška SNS-u u ovoj vrlo siromašnoj opštini dobrim delom zasnovana na ugledu Milekića govori i podatak da je stranka 2012. ovde osvojila čak 41,3%, ili za 17% više nego na nivou čitave

[7] <http://www.rik.parlament.gov.rs> – Republička izborna komisija, Rezultati izbora za narodne poslanike Narodne skupštine, održani 6. maja 2012.

[8] <http://www.blic.rs/izbori-2012/rezultati/lokalni-izbori> – Rezultati lokalnih izbora 2012.

[9] <http://www.otvoreniparlament.rs> – Biografija Veroljuba Matića.

[10] <http://www.b92.net> – 21. mart 2014.

[11] <http://www.otvoreniparlament.rs> – Biografija Zorana Milekića.

Srbije.¹² I 2014. godine ova razlika je negde na sličnom nivou. Milekić je, trebalo bi i to napomenuti, bio na 103. mestu pobedničke liste „naprednjaka“ i koalicionih partnera.¹³

Kada se govori o Čupriji, situacija je prilično kompleksna. Naime, već 2012. godine SNS osvaja skoro 30% na parlamentarnim izborima, ali kompletna slika se dobija uvidom u rezultate lokalnih izbora koji se događaju u isto vreme, a na kojima lista „Pokrenimo Srbiju“ dobija samo 16,34% glasova, a tik iza nje su dve grupe građana, Ravanica i Morava grad sa 15,7 odnosno 12,7 procenata. Prelomni trenutak dešava se 2013. godine, kada drugo navedeno udruženje kompletno prelazi u SNS i ruši trenutnu lokalnu vlast sastavljenu od pokreta „Ravanica“ i niza drugih stranaka. Za ovo lider „Morava grada“, Ninoslav Erić, biva nagrađen mestom predsednika opštinskog odbora SNS, ali i izabran na poziciju predsednika opštine Čuprija, čime ovaj mlad i ambiciozan lider (inače originalan po svom vrlo aktivnom učešću na društvenim mrežama, primanjem poseta građana i svakodnevnom odgovaranju na pitanja na sajtu svog udruženja) dostiže punu afirmaciju. Iako se proces odvijao nešto drugačije nego u prethodnim primerima, ishod je isti, a to je novo stranačko uporište sa autoritativnim i harizmatičnim liderom i preko 60% osvojenih glasova.

Ovih nekoliko praktičnih primera iz prethodne izborne kampanje pokazuju nam koliki značaj može imati ugled pojedinaca iz lokalne sredine na rezultate glasanja, kao i da regrutacija istih od strane vodećih partija može doneti veliki benefit. Međutim, slučaj Svrlijiga je nešto drugačiji. Ovde SNS takođe pobeđuje još 2012. godine, ali sa samo 23% glasova, dok SPS osvaja 22 procenta. Sa druge strane, na lokalnim izborima sa gotovo 40% pobeđuje Ujedinjena seljačka stranka.¹⁴ USS je osnovana još 2000. godine, i nikada nije zabeležila značajniji uspeh na nivou čitave Srbije, ali je zato veoma popularna u Svrlijigu, i od 2004. je nosilac opštinske vlasti. Pred ovogodišnji vanredni izlazak na birališta SNS i USS su sklopili koalicioni dogovor o zajedničkom nastupu u kampanji.¹⁵ Ovo je listi „Aleksandar Vučić - Budućnost u koju verujemo“ donelo skoro 5500 glasova i 66,5%¹⁶ u ovoj opštini, a predsednik Ujedinjene seljačke stranke i prvi čovek opštine Milija Miletić zauzeo je 97. mesto na listi za narodne predstavnike, i najverovatnije će biti deo novog skupštinskog saziva.¹⁷

Srpska napredna stranka svoj rezultat sasvim jasno zasniva na popularnosti Aleksandra Vučića i stvorenoj predstavi o lideru naprednjaka kao

[12] Rezultati parlamentarnih izbora 2012.

[13] <http://www.rik.parlament.gov.rs> - Izborna lista „Aleksandar Vučić - Budućnost u koju verujemo“.

[14] Rezultati lokalnih izbora 2012.

[15] <http://www.naslovi.net> - 14. februar 2014.

[16] Rezultati parlamentarnih izbora 2014.

[17] <http://www.rik.parlament.gov.rs> - Izborna lista „Aleksandar Vučić - Budućnost u koju verujemo“.

neprikosnovenom borcu protiv korupcije i nepravde. Dobar deo javnosti verovatno se pozitivno izjasnio o ovoj partiji i zbog politike rešavanja pitanja Kosova, početka pregovora sa EU, hapšenja Miroslava Miškovića i još nekih optuženih lica, kao i nekih drugih razloga. Temelji podrške „naprednjacima“ svakako se zasnivaju i na populističkoj i demagoškoj retorici, brojim megalomanskim obećanjima, ali i povlašćenom tretmanu u svim vrstama medija, i, može se sada već reći, kultu Aleksandra Vučića kao novog „vođe“, što sve čini mračne strane našeg političkog života. Primeri koje sam prethodno navodio služe samo da prikažu i objasne neke empirijske slučajeve gotovo plebiscitarne podrške jednoj listi ili kandidatu na lokalnom nivou, ali je njihov značaj za konačne rezultate daleko veći kod manjih stranaka, pogotovo onih kojima je osnovni cilj bio prelazak cenzusa. Ako čitav proces posmatramo iz drugog ugla, može se reći da je jedan od faktora za pobedu SNS upravo bio uništavanje dugogodišnjih lokalnih uporišta drugih partija i koalicija. Tome će dobrim delom i biti posvećen ostatak teksta.

4.2. Koalicija SPS-PUPS-JS

Koalicija Socijalistička partija Srbije - Partija ujedinjenih penzionera Srbije - Jedinstvena Srbija sasvim je solidno prošla na ovim izborima, sa tendencijom blagog pada podrške, 13,49% (2014) u odnosu na 14,51% (2012). To je, između ostalog, uslovljeno i standardno dobrim rezultatima u pojedinim delovima zemlje, kao što su Braničevski (24,88%), Pčinjski (20,24%), Pomoravski (19,75%) i Borski (18,1%) okrug. Međutim, ova koalicija, inače jedna od retkih u istoriji našeg višestranačkog sistema koja je potrajala za sada čak tri izborna ciklusa, pobedu je zabeležila samo u Surdulici (50,32%), a za malo izgubila od koalicije oko SNS u Žagubici (43,98% prema 43,45%), Petrovcu (44% prema 38%), Rekovcu (40% prema 34%) i Jagodini (41% prema 34%). Dobri rezultati postignuti su i u Žabarima, Ljuboviji, Apatinu, Bogatiću, Kostolcu, Malom Crniću, Bogatiću i Raškoj (23-32%). Interesantno je da je u velikoj meri ponovljena teritorijalna struktura biračkog tela SPS-PUPS-JS u odnosu na 2012. godinu, a predmet analize svakako će biti značajniji pad u gradu Jagodini i opštini Rekovac.

Kao najjače uporište socijalista izdvaja se Surdulica. U toj opštini SPS nije imao značajnijih uspeha nakon 2000. godine, a 2008. osvaja oko 10% glasova. Sa druge strane, lokalna stranka „Za našu Surdulicu“ osvaja vlast na opštinskim izborima. Već 2009. godine predsednik opštine Novica Tončev, kao i njegov brat Ivica, s kojim zajedno vodi građevinsku firmu „Tončev gradnja“, prelaze u SPS. Kao i u slučajevima vezanim za SNS, koalicija oko socijalista stvara svoju „bazu“ kada 2012. na parlamentarnim izborima osvaja 45% glasova, a na lokalnim čak preko 65%, što je dovoljan dokaz da se radi o uporištu, kao i da se veliki deo izborne snage socijalista zasniva na popularnosti braće Tončev. Nakon izborne trke pre

dve godine, Novica ostaje predsednik opštine Surdulica, ali napreduje i do člana Predsedništva SPS.¹⁸ Ivica Tončev izabran je za narodnog poslanika, specijalnog savetnika premijera Ivice Dačića za nacionalnu bezbednost, kao i potpredsednika FK Crvena zvezda. U međuvremenu, postao je i predsednik komisije za finansije SPS.¹⁹ Naravno, to nije sve, već „Tončev gradnja“ u poslednjih nekoliko godina, prema podacima Agencije za borbu protiv korupcije, ostvaruje niz unosnih poslova sa državom, a pre svega poslove poverene od ministarstava prosvete i zdravlja, na čijem čelu su bili Slavica Đukić-Dejanović i Žarko Obradović.²⁰ Centar za istraživačko novinarstvo je čak pisao o njihovim kontroverznim poslovima sa ubijenim biznismenom Branislavom Šaranovićem.

Za navedene opštine koje pripadaju Braničevskom okrugu može se reći da su važne strateške tačke SPS još iz perioda devedesetih godina (regionalni centar je Požarevac, rodni grad Slobodana Miloševića), a da se na svim izborima nakon 2000. u kontinuitetu beleže rezultati od 19 do 25%, što je procentualno daleko iznad republičkog nivoa. Na lokalnim izborima ostvaruju se pobeđe, pa socijalisti drže vlast u velikom broju opština i mesnih zajednica, imaju svoje gradonačelnike, većinu odbornika. Međutim, tek pred 2012. godinu SPS jača lokalnu partijsku infrastrukturu (Okružni odbor Braničevo je prvi OO koji je osnovan) pa se postižu rezultati od preko 30%. Sve to je imalo veliku ulogu u ukupnom rastu od preko 250.000 glasova, koje beleži koalicija SPS-PUPS-JS, u periodu između 2008. i 2012. godine. Ovde su veoma važni i socio-strukturni faktori, budući da je proces tranzicije nakon 2000. doneo privatizaciju i zatvaranje velikog broja fabrika u Braničevskom okrugu (čak 56 fabrika), a podatak na koji sam naišao je da je u periodu od 2003. do 2004, što je samo godinu dana, posao u ovom delu Srbije izgubilo 10% ljudi.²¹ Za Socijalističku partiju Srbije značajnu „injekciju“ novih glasova predstavljao je ulazak u koaliciju sa Jedinственom Srbijom. Naravno, ovde je pre svega reč o Draganu Markoviću Palmi, nekadašnjem članu Stranke srpskog jedinstva, i prijatelju i saradniku Željka Ražnatovića Arkana. Palma, koji je nadimak dobio prema nazivu svog trgovinskog i transportnog preduzeća, dugo godina unazad uživa veliku popularnost u Jagodini i okolini. Nakon razlaza sa SSJ, 2004. godine osniva Jedinственu Srbiju i već te godine, nakon pobeđe na lokalnim izborima, postaje gradonačelnik pomenutog grada u Pomoravlju, na čijem čelu ostaje do 2012. godine.²² Na izborima 2007. JS učestvuje na izborima u koaliciji sa DSS, i zbog dobrog rezultata (25% glasova za koaliciju u Pomoravlju) biva nagrađena sa 2 poslanička

[18] <http://www.istinomer.rs> - Biografija Novice Tončeva.

[19] <http://www.istinomer.rs> - Biografija Ivice Tončeva.

[20] „Finansiranje političkih aktivnosti u Srbiji: Dosadašnja zakonska regulativa i iskustva u njenoj primeni i preporuke za unapređenje zakonskog okvira“, CESID i USAID Srbija, Beograd, 2014.

[21] http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=01&dd=04&nav_category=9&nav_id=129209 - vest od 4. januara 2004.

[22] <http://www.istinomer.rs> - Biografija Dragana Markovića Palme.

mesta. Međutim, 2008. godine se Dragan Marković odlučuje za ulazak u trenutni savez, što predstavlja sudbonosnu prekretnicu. SPS-PUPS-JS ulazi u vladajuću koaliciju i daje premijera, a u Jagodini se osvaja čak 26% glasova. Do tada, popularan i na specifičan način harizmatičan lokalni lider počinje da se probija u centar pažnje javnosti, zastupa interese svog okruga na velikoj sceni, ali i nudi Jagodinu kao model dobro uređene lokalne sredine koja brine o socijalnoj zaštiti stanovništva. Sve to nailazi na pozitivne odjeke, pa koalicija 2012. na republičkim izborima u Jagodini osvaja 36,4% podrške i ubedljivo pobeđuje; na lokalnim izborima osvojeno je preko 60%. Na poslednjim izborima, koji su i glavna tema ovog rada, u Jagodini se osvaja 33,18%, što čini pomalo neočekivan pad, koji u apsolutnim iznosima predstavlja negde oko 1500 glasova. Još je važnije da je koalicija oko SPS ovoga puta poražena, jer je Srpska napredna stranka osvojila preko 40%. To ukazuje na već pomenuti trend da SNS, osim što je stvorila nekoliko svojih uporišta, glavni akcenat stavlja na slabljenju podrške drugim strankama tamo gde one veruju da su najjače, a da rast popularnosti Aleksandra Vučića ipak tera birače da, bar kada se radi o republičkim izborima, svoju naklonost nekom lokalnom lideru stave u drugi plan.

4.3. Demokratska stranka

Analiza puta Demokratske stranke, od potpunog kolapsa nakon ubistva premijera Zorana Đinđića, preko blistavih momenata iz 2008. godine, kada je koalicija „Za evropsku Srbiju“ osvojila skoro 40% glasova, a Boris Tadić drugi put izabran za predsednika Srbije, pa sve do ovogodišnjih izbora, kada je ostvaren najslabiji rezultat još od 1990. godine, bila bi veoma duga i složena, ali je stvaranje i gubljenje regionalnih uporišta svakako jedan od njenih najvažnijih delova.

Beograd još od prvih višestranačkih izbora važi za strateško uporište Demokratske stranke. Međutim, to u daleko većoj meri važi za centralne gradske opštine. Primera radi, koalicija „Za evropsku Srbiju“ na izborima 2008. godine ostvaruje izuzetno ubedljive pobeđe na Vračaru (49,19%), Starom gradu (48,76%), Savskom vencu (44,45%), Zvezdari (43,45%) i Novom Beogradu (42,51%). Sa druge strane, tada najveći konkurent, Srpska radikalna stranka, dobija najviše glasova u Barajevu, Grockoj, Sopotu, Surčinu i Zemunu, gde je uostalom i sedište SRS. Najprihvatljivije objašnjenje ovog fenomena tiče se činjenice da centralne opštine imaju izrazito natproporcionalnu zastupljenost visokoobrazovanog stanovništva, da su sve građanske opozicione stranke, među kojima je svakako najvažnija DS, krajem osamdesetih ili početkom devedesetih nastale u „krugu dvojke“, i među redovima beogradskih intelektualaca, takozvane „kritičke inteligencije“.²³ (Slavujević, 2006: 176) Međutim, već prilikom

[23] Dragomir Pantić i Zoran Slavujević u svojim istraživanjima dolaze do zaključka da još od samog osnivanja DS pretežno podržava urbana populacija liberalnijeg opredeljenja, koja podržava demokratske vrednosti i ljudska prava, ravnopravnost

izlaska na birališta 2012. godine, događa se priličan pad DS, kako na nivou čitave Srbije, tako i u delovima Beograda koje „demokrate“ tradicionalno smatraju „svojim“. Koalicija „Izbor za bolji život“, formirana oko stranke tadašnjeg predsednika Borisa Tadića, ponovo pobeđuje u centru glavnog grada, ali sa daleko manjim procentima (Vračar 32,95%, Stari grad 31,02%, Savski venac 27,63%, Zvezdara 27,09%, Novi Beograd 26,95%). To je direktan gubitak od preko 150.000 glasova ili 15,7%. Prva primedba koju bi trebalo uputiti je da je ZES ipak bila nešto šira koalicija, jer je uključivala i G17 plus i SPO. Međutim, ovaj prigovor se otklanja iz dva razloga: prvo, jer dve pomenute stranke nikako nisu mogle da „odnesu“ skoro 16% glasova, pogotovo ne u Beogradu. Osim toga, dovoljno je uzeti u obzir lokalne izbore u prestonici koji su održani 2012. u vreme republičkih, gde listu oko DS predvodi gradonačelnik Dragan Đilas. Ona je ubedljivo pobedila koaliciju SNS i ostalih sa 35,18% glasova, dobivši čak 11% glasova više nego na republičkim izborima u Beogradu. Jasno je, dakle, da se radi o glasačkom telu DS, koje je ipak bilo nezadovoljno radom prethodne vlasti i predsednika Borisa Tadića (pred date izbore čitav niz intelektualaca bio je ujedinjen oko ideje „belih listića“, što je, između ostalog, dosta doprinelo pobedi „naprednjaka“), pa nije želelo da pruži podršku na republičkom nivou. Ovu tezu argumentuje i činjenica da je u Beogradu 2012. na izborima za poslanike Narodne skupštine evidentirano čak 41.724 nevažeća listića²⁴ (skoro pa dovoljno za prelazak cenzusa!), što je 26.000 više nego na istovremenim gradskim izborima. Sve ovo imalo je direktne reperkusije na promene u vrhu ove stranke.

Nakon pomenutih izbora, Demokratska stranka prelazi u opoziciju, i tada počinje njen strmoglav pad, koji doživljava svoj vrhunac u martu ove godine, budući da nekada najpopularnija partija biva poražena u svim gradskim opštinama, što je čak i devedesetih bilo nezamislivo. Ovakav dramatičan gubitak uporišta u prestonici može se objasniti na više načina: pored gorenavedenih faktora koji su uticali na generalni rast popularnosti SNS, sasvim je jasna i očigledna apatija i nezadovoljstvo među glasačima i pristalicama DS. Ove pojave su, kao što smo već videli, postojale i uoči izbora pre dve godine, ali su sada daleko izraženije zbog podela u samoj stranci. Argumente za ovu tezu ponovo ću pokušati da nađem u okviru statističkih podataka, pa je, na primer, u prilog svemu ovome interesantno navesti da je u Beogradu 2014. na parlamentarnim izborima zabeležena izlaznost od 50,68%, nasuprot 2012. kada je bila 54,58%, ili 2008. sa ogromnih 59,67%. Među ovih 100.000 glasova svakako se nalazi veliki deo glasača DS. U istom posmatranom periodu od 6 godina, izlaznost u 5 centralnih gradskih opština, koje navodim kao

manjina i evropske integracije. Isto tako, pristalice DS dominiraju u okviru populacije sa visokom i višom stručnom spremom, kao i dobitnicima tranzicije i nešto bogatijom populacijom – studenti, privatnici, menadžeri i stručnjaci. Detaljnije u „Demokratija u političkim strankama Srbije“, urednik Zoran Lutovac, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, Beograd, 2006.

[24] Rezultati parlamentarnih izbora 2012.

primer uporišta Demokratske stranke, opala je za 12-14%. Drugi deo objašnjenja odnosi se na izdvajanje Borisa Tadića, i formiranje Nove demokratske stranke, koja je u Beogradu osvojila skoro 40.000 glasova, ili 4,84%.

Iako je, zbog veličine teritorije i složene strukture stanovništva, vrlo teško govoriti o pokrajini kao uporištu, Demokratska stranka je često smatrala sever Srbije za regiju u kojoj može računati na veliki broj glasova. Na prethodnim parlamentarnim izborima 2008. i 2012. godine koalicije oko DS u Vojvodini osvajaju 41,83%, odnosno 24,98%. Međutim, na poslednjim izborima demokrate na severu osvajaju tek nešto preko 5%, i po prvi put manje od republičkog proseka. Sa druge strane, lista oko Nove demokratske stranke, koju je predvodio Boris Tadić, u Vojvodini osvaja 8,07%, i zahvaljujući pre svega ovakvom ishodu uspeva da pređe cenzus (glasovi koje su NDS i njeni koalicioni partneri dobili u ovom delu zemlje predstavljaju više od trećine ukupno osvojenih glasova na parlamentarnim izborima). Deo objašnjenja za ovaj fenomen svakako se tiče činjenice da je Liga socijaldemokrata Vojvodine, vrlo važna regionalna stranka, ovoga puta promenila predizborni savez, pa je, umesto sa strankom koju predvodi Dragan Đilas, sklopila dogovor sa Borisom Tadićem. Opština Kovačica je nekada bila najjače uporište Demokratske stranke (2008 - 59,64%, 2012 - 34,88%), da bi na izborima koji su se dogodili u martu više glasova dobila koalicija oko NDS. Takođe, u Južnobanatskom okrugu se nalaze i opštine Vršac i Alibunar, gde je DS pre šest godina ostvarila apsolutnu većinu.

Međutim, za dramatično osipanje podrške Demokratskoj stranci u Vojvodini, koje se dogodilo u posmatranom periodu od 6 godina, daleko je bitniji jedan drugi politički fenomen, koji se tiče etnonacionalne strukture stanovništva, i glasanja nacionalnih manjina. Naime, nesumnjivo se može utvrditi da je 2008. DS imala niz uporišta u opštinama sa dominantnim mađarskim stanovništvom, ali da su pripadnici te nacionalnosti u međuvremenu ponovo počeli da glasaju za svoje manjinske stranke, među kojima se posebno ističe Savez vojvođanskih Mađara. SVM i 2008. i 2014. izlazi samostalno na izbore, ali rezultati su potpuno drugačiji - za to ću uzeti samo nekoliko primera. U Subotici koalicija ZES pre šest godina osvaja čak 48,1%, dok mađarska stranka dobija, takođe respektabilnih, 21% glasova. Ipak, 2014. dešava se obrt, pa SVM beleži preko 28%, dok za DS glasa samo 3.000 Subotičana, što je apsolutni gubitak više od 35.000 glasova. U opštini Ada partija koju je 2008. predvodio Tadić osvaja 49,64%, dok na poslednjim izborima dobija nešto preko 12%. DS tako gubi još 4.000 glasova, a u isto vreme SVM ubedljivo pobeđuje sa 46,64%. Identični primeri su još i Bačka Topola (pad sa 40% na nešto iznad 2%), Mali Idoš (sa 30% na oko 3%), Kanjiža (2008. rezultat je bio 44,68%, a 2014. ispod 5%) i Senta (pad sa 46,58% na 4,17%). U svim ovim opštinama bez izuzetka pobeđuje Savez vojvođanskih Mađara. O posledicama dovoljno govori podatak da je DS za 6 godina izgubila oko 380.000 glasova u autonomnoj pokrajini.

4.4. Koalicija oko Nove demokratske stranke

Koalicija Nove demokratske stranke - Zeleni, Lige socijaldemokrata Vojvodine, partije Zajedno za Srbiju, Zajedno za Vojvodinu, Demokratske levice Roma i mađarske partije VDMK ni u jednoj opštini nije čak ni pobedila, a kamoli osvojila apsolutnu većinu, pa se ne može govoriti o klasičnom uporištu, ali su, kao što sam već napomenuo, natprosečni rezultati na određenom delu biračkih mesta, pre svega u Vojvodini, značajno pomogli da se pređe cenzus od 5%. Najbolji primer je Bački Petrovac, gde koalicija dobija 17,22% glasova. Liga socijaldemokrata Vojvodine je u ovom mestu posebno jaka i po tradiciji osvaja drugo mesto (2008. je zabeležen skor od 15,43%). U isto vreme, Demokratska stranka, koja je 2008. sa 67,69% glasova ostvarila najubedljiviju pobedu upravo u Bačkom Petrovcu, ovoga puta osvaja tek 9,1%. Solidan rezultat ostvaren je i u Alibunaru - 14,95%, a i ovde LSV na lokalnu tradicionalno osvaja oko 10%. Već je pomenuta Kovačica, gde je podrška „staroj“ i „novoj“ Demokratskoj stranci otprilike ravnomerno raspodeljena. Još jedna opština gde je prilično dobra i standardna podrška LSV od oko 10% pomogla da se napravi solidan rezultat je Bač. Još jedan okrug u kom se beleži dobar rezultat od 7,18% je Mačvanski. Tu prednjači administrativni i saobraćajni centar Šabac, gde je dobijeno preko 11% podrške. U tu svrhu bi trebalo podsetiti da je predsednik stranke ZZS Dušan Petrović iz Šapca, da je dugo godina, do isključenja iz DS, bio predsednik OO Šabac, i faktički zadužen za ceo region Mačve i Zapadne Srbije. Takođe, koalicija 12. marta 2014. održava svoj završni miting upravo u Šapcu.²⁵

Analiza izbornih rezultata koalicije koju je predvodio Boris Tadić izuzetno je pogodna za opisivanje još jednog potencijalnog načina za stvaranje uporišta. Naime, ova lista ostvaruje najbolje rezultate u centralnoj Srbiji u sledećim opštinama: Čičevac (24,46%), Bela Palanka (24,10%), Svilajnac (22,69%), Žitorađa (18,51%), Boljevac (18,45%). Svim ovim opštinama bez izuzetka je zajedničko sledeće: da su svojevremeno bile izrazito važne strateške tačke za Demokratsku stranku, i da su, kada je Boris Tadić osnovao svoju partiju, kompletni lokalni odbori u celosti vrlo brzo, već prvih dana, prelazili u suprotni tabor. U Žitorađi se to dogodilo 4. februara, Čičevcu 6. februara, u Beloj Palanci 8. februara, a u Svilajncu početkom marta.²⁶ Ovaj primer pokazuje da na odluku birača kome da daju svoje poverenje određeni uticaj nesumnjivo imaju lokalni kadrovi, infrastruktura i ugledne ličnosti.

[25] <http://www.zajednozasrbiju.rs> - 12. mart 2014.

[26] <http://www.blic.rs> - 2. mart 2014.

4.5. Demokratska stranka Srbije

U ovom radu u obzir uzimam i rezultate Demokratske stranke Srbije, kako bih istražio da li na ogroman, i u velikom delu javnosti neočekivan izborni pad ove partije, bilo kakav uticaj imaju porazi u gradovima i opštinama gde se računalo na mnogo veću podršku. Niti jedan okrug se ne može izdvojiti kao posebno dobar, budući da su rezultati na ovom nivou još prilično ujednačeni. DSS, kao i na većini prethodnih izbora, natprosečan rezultat beleži u Beogradu, ali je to ovoga puta samo 6,22%, za razliku od 8,46% iz 2012. ili 11,75% iz 2008. Kao i kod DS, kontinuirano se beleži standardna podrška u centralnim beogradskim opštinama, kao što su Vračar, Stari grad i Savski venac. Objašnjenje se takođe može naći u obrazovnoj strukturi stanovništva.²⁷ (Slavujević, 2006: 195)

Jedino pravo uporište za DSS na ovim izborima bila je opština Bosilegrad, sa apsolutnom većinom od 54,15%. Tajna se nalazi u izuzetno popularnom, harizmatičnom, ali i pomalo kontroverznom lokalnom lideru, Vladimiru Zaharijevu, koji je, kao predstavnik DSS, 13 godina prvi čovek grada na krajnjem istoku Srbije.²⁸ Primera radi, DSS na lokalnim izborima 2012. osvaja čak 19 od 31 odborničkog mesta u gradskoj skupštini. DSS beleži i izuzetnih 29% u Čajetini, zahvaljujući snazi i organizovanosti lokalnog opštinskog odbora. U ovoj opštini je stranka čiji je lider doskora bio Vojislav Koštunica na lokalnim izborima 2012. osvojila preko 47% glasova, i samostalno čini vlast. I ovde se može govoriti o velikoj popularnosti jednog lokalnog političara i predsednika opštine, Milana Stamatovića. Međutim, popriličan deo lokalnih uporišta je u međuvremenu izgubljen. Najbolji primer je Crna Trava, jedan od najsiromašnijih delova zemlje, gde 2012. DSS na parlamentarnim izborima osvaja oko 40%, a na izborima za skupštinu opštine čak 67,68%. Međutim, u februaru ove godine, neposredno pred novi izlazak na birališta, čitav opštinski odbor DSS, zajedno sa 13 od ukupno 14 poslanika u skupštini, prelazi u SNS. I konačni rezultat je u skladu s tim: naprednjaci dobijaju 63,47% glasova, a DSS samo 19%.

4.6. Ujedinjeni regioni Srbije

Iako se čini da stranka Ujedinjeni regioni Srbije, nakon osvojenih simboličnih 3,01% glasova u martu, predstavlja prošlost našeg parlamentarnog i političkog života, ona mora biti obuhvaćena analizom, iz prostog razloga što predstavlja konglomerat niza lokalnih i regionalnih partija, pa se

[27] Zoran Slavujević zaključuje da je DSS izuzetno atraktivan za urbano stanovništvo, i da uživa podršku najstarijih i najobrazovanijih glasača. Pantić isto tako smatra da između pristalica DSS i DS postoji velika vrednosna, pa čak i ideološka korelacija. „Demokratija u političkim strankama Srbije“.

[28] Pažnju šire javnosti privukao je još 2009. godine, kada je izjavio da će u Bosilegradu biti uloženo 100 miliona evra u „oblasti fosfata“, i da će to biti najveća investicija u Evropi. Foks TV, 13. maj 2009.

sasvim slobodno može reći da je na prethodnim i ovim izborima ključna strategija URS i bila da uz natprosečnu podršku u pojedinim gradovima i opštinama dođe do toliko željenog cenzusa, što je preduslov za kasniji ulazak u vladu. Ujedinjeni regioni Srbije su nastali kao koalicija stapanjem niza regionalnih stranaka još 2010. godine, ali tek 2013. formalno postaju stranka, i to kao pravni naslednik ugašene G17 plus. Deo saveza su nekadašnji pokreti „Zajedno za Šumadiju“, Živim za Krajinu, Koalicija za Pirot, kao i Bunjevačka partija. Duskora je deo URS bila i Narodna partija Maje Gojković, ali ona nakon isključenja prilazi SNS. Rezultat od 5,51% na izborima 2012. godine nedvosmisleno je vezan za gorepomenute lokalne sredine. Kao poseban primer se izdvaja grad Kragujevac, gde URS te godine na parlamentarnim izborima osvaja oko 14% glasova, a na lokalnim stranka Veroljuba Stevanovića „Zajedno za Kragujevac“ uzima 38% i ubedljivo pobeđuje. Poprilična razlika pokazuje da biračima vrlo često nije dovoljno poverenje u lokalnog lidera da bi pružili podršku na izborima za Narodnu skupštinu, ali je jasno i da više od 13.000 glasova čine značajnu sumu u ukupnom zbiru. Borski, Negotinski i Pirotski okrug takođe donose natprosečnih oko 8% glasova (posebno se ističu opštine Knjaževac, Boljevac i Negotin sa 18-20%), što se u svakom slučaju dovodi u vezu sa popularnošću navedenih lokalnih stranaka koji čine URS.

Međutim, ako se govori o nekim manjim opštinama, može se videti da je URS ostvarivao i daleko ubedljivije pobeđe od navedenih, i to iz sasvim drugih razloga, što je posebno dobro, jer će se na praktičnim primerima pokazati još neki mogući razlozi koje sam naveo na samom početku rada. Tako 2012. godine URS dobija čak 48% na parlamentarnim i 64,33% na lokalnim izborima u opštini Doljevac, a predsednik opštine postaje Goran Ljubić. Osnovni razlog za to je što je URS, preko Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza (SIEPA), obezbedio velike subvencije za strane investitore u ovom kraju; pošto je Mlađan Dinkić otvaranje niza fabrika u malim opštinama u Srbiji predstavljao kao svoj uspeh, u javnosti je stvorena slika da je on „doveo“ čitav niz kompanija. Tako se u prvoj polovini 2012. godine, dakle, uoči izbora, sklapa dogovor sa turskim preduzećem „Boral aluminijum“ o otvaranju nove fabrike u Doljevcu (investicija vredna 60 miliona evra, posao za 700 radnika), a kao predstavnik vlade na konferenciji za medije i potpisivanju ugovora pojavljuje se Verica Kalanović, potpredsednica URS-a.²⁹ Isto tako, 2013. tadašnji ministar finansija i privrede Mlađan Dinkić otvara početak radova na izgradnji fabrike „Leoni“ u istom mestu, koja bi ovoga puta trebalo da zaposli dodatnih 1.500 radnika.³⁰ Na poslednjim izborima URS ostvaruje takođe dosta dobar rezultat od 18% (jedan od najboljih u Srbiji), ali se beleži osetan pad, koji ima reperkusije i na sveukupan ishod. Sličan primer je opština Rača, koja, mora se priznati, beleži procvat otkako 2010. godine, zahvaljujući subvencijama Ministarstva finansija, južnokorejska „Jura“ otvara svoje

[29] <http://www.novosti.rs> - 10. april 2012.

[30] <https://www.juznevesti.com> - 23. avgust 2013.

proizvodne pogone, i zapošljava oko 1.500 ljudi. Kao nagradu, URS 2012. u ovom mestu dobija 22,67% na parlamentarnim i 31,9% na lokalnim izborima. Dve godine kasnije ponovo je osvojeno preko 20%. Poslednji primer koji navodim je Trstenik, rodni grad pomenute Verice Kalanović. U toku kampanje 2012. godine, ona je u medijima više puta obećavala da će se pronaći strateški partner za nekadašnjeg giganta „Prvu petoletku“. Tada je obelodanjena informacija da je Ministarstvo finansija dodelilo ovoj fabrici 376 miliona samo u 2011. godini, kako bi se očuvala radna mesta i sprečilo zatvaranje. Od najavljenih investicija iz Rusije i Italije nije bilo ništa, ali URS osvaja gotovo 20%.

Namera mi je bila da u ovom delu rada prikazem teritorijalnu strukturu osvojenih glasova URS 2012. godine, ali i da ukažem na gradove i opštine gde je ova stranka u međuvremenu izgubila, ili pak sačuvala podršku. Pokazalo se da je gubljenje nekih regionalnih uporišta, ili možda bolje reći drastično smanjivanje njihove snage, imalo veliki uticaj na gotovo dvostruki pad podrške u samo dve godine. Takođe, namera mi je bila i da objasnim još jedan način na koji stranke stvaraju svoje „strateške baze“, odnosno sredine gde računaju na drastično veći procenat glasova. Konačan sud o tome da li je reč o pozitivnom primeru kako neka stranka posebnom brigom za određeni deo zemlje, i rešavanjem konkretnih životnih problema građana osvaja podršku, ili je ovo pak samo jedan segment kod nas toliko raširene „kupovine“ glasova, za šta se nemilice troši državni novac (pojava poznatija pod imenom „državni marketing“), može se doneti tek kad se sagleda efikasnost i isplativost subvencija, rezultati novootvorenih fabrika, ali i trenutni životni standard građana u datim opštinama i gradovima. Jasno je da bi takva analiza prekoračila temu i okvire ovog rada.

4.7. Koalicija oko LDP

Stranka Čedomira Jovanovića ovog puta izašla je na izbore zajedno sa Socijaldemokratskom unijom i Bošnjačkom demokratskom zajednicom Sandžaka (BDZS). Suprotno mnogim očekivanjima, ova izborna lista našla se ispod cenzusa sa 3,4% glasova. LDP je dugi niz godina, nastupajući u različitim savezima, pomalo začuđujuće uspevao da svaki put osvoji malo preko 5%, a samim tim i određeni broj mesta u parlamentu za svoje poslanike. Kod analitičara i dela javnosti koji se bavio ovim pitanjem kao da je postojala dilema da li će LDP i ovoga puta jedva preskočiti propisani prag, ili će ostati tik ispod crte, pa se može zaključiti da je 120.879 glasova prilično razočaranje.

Prilikom pokušaja da se da odgovor gde je „nestalo“ oko 135.000 glasova u odnosu na prethodne izbore, odgovor ne može biti jednoznačan. Kao i u nekim prethodnim slučajevima, trebalo bi pogledati sastav koalicija iz 2012. i 2014. godine. Pre dve godine na listi „Preokret“ pojavljuju se, uz SDU, još i SPO, Demokratska partija Sandžaka, Zeleni Srbije, Par-

tija Bugara i niz manjih partija i udruženja. Sa druge strane, na nedavno održanim izborima deo koalicije je BDZS, sa solidnim uporištima u regijama gde dominira muslimansko stanovništvo.

Kao rezultat saveza sa bošnjačkom strankom, za koju se često može čuti da iza nje stoji kontroverzni muftija Muamer Zukorlić, stvorena su 4 značajne baze glasova: Novi Pazar (19,12%), Sjenica (18,44%), Prijepolje (16,38%) i Tutin (15,45%).³¹ Ipak, kao što pokazuju rezultati, ukupnu pobjedu u Sandžaku ubedljivo je odnela SDA, koju predvodi Sulejman Ugljanin. Sa druge strane, LDP gubi čitav niz ranijih uporišta, među kojima su opštine Novi Bečej, Kovačica i Bački Petrovac (13-15% na prethodnim izborima). Svakako, jedan od uzroka je što je 2012. deo koalicije bila i Vojvođanska partija.

Ipak, jedan od interesantnijih fenomena je potpuna katastrofa Liberalno-demokratske partije u Beogradu. Ova stranka je, što je u skladu sa njenim ideološkim opredeljenjem i programskim načelima, u prethodnom periodu svoju „ciljnu grupu“ pronalazila među stanovnicima centralnih gradskih opština. Tako 2008. i 2012. Jovanovićeva partija osvaja približno 64.000 glasova u prestonici, što je negde između trećine i četvrtine ukupnog broja glasova u republici. Posebno se izdvajaju Vračar, Stari grad, Savski venac i Novi Beograd, gde se ponekad osvaja i do 15%. Na poslednjim izborima LDP osvaja samo 30.000 glasova, a u većem delu biračkih mesta u samom centru prvi put ne prelazi ni procenat koji je potreban za cenzus. Jedno od objašnjenja je da visokoobrazovani, liberalno i proevropski orijentisani birači, čiji se stavovi u velikoj meri poklapaju sa programskim načelima LDP, jednostavno ne podržavaju njenog lidera Čedomira Jovanovića, i njegov način vođenja stranke. Prvi aspekt tog problema tiče se unutarstranačke organizacije i nedemokratskog odlučivanja, kao i načina rešavanja nesuglasica (proteklih godina stranku napuštaju Nenad Prokić, Vesna Pešić, Branislav Lečić, Biljana Srbljanović, Miljenko Dereta i mnogi ugledni pojedinci). Uz to, problem je i strateško vođenje stranke. U kontekstu prethodnih izbora, može se sasvim slobodno zaključiti da dobar deo glasača koji su građanski i sekularno opredeljeni nisu hteli da podrže koaliciju sa Zukorlićevom BDZS, koja propagira izrazito antisekularnu i islamsku ideologiju.

5. Kosovo i Metohija

Iako Srbija faktički nema suverenitet nad Kosovom od 1999. godine, ova teritorija se i dalje, prema Ustavu i zakonima, tretira kao autonomna pokrajina u sastavu naše zemlje, pa se i u tom delu Srbije, uz posebne mere bezbednosti, održavaju parlamentarni izbori. Potrebno je napomenuti da, iako se radi o jednoj od dve autonomne pokrajine, koja se sastoji od 5 okruga i 17 opština, i obuhvata gotovo 15% teritorije države, zbog svih dobro poznatih okolnosti u proteklih više od 20 godina (ratovi,

[31] Rezultati parlamentarnih izbora 2014.

bombardovanje, masovni pogromi nealbanskog stanovništva itd.) ovde efektivno glasa veoma mali broj birača, koji sebe smatra građanima Srbije. Godinama se beleži sve manji broj birača sa Kosova i Metohije na biračkom spisku, ali i u okviru toga sve manja izlaznost na izbore. Zbog toga glasovi iz južne pokrajine, za razliku od vremena devedesetih, danas nemaju značajniji uticaj na konačne rezultate.

Ako se analiziraju tri poslednja izborna ciklusa, videće se da 2008. godine na Kosovu pravo glasa ima 202.912 građana, a na izbore izlazi njih 92.995. Već 2012. broj birača sa pravom glasa se smanjuje na 113.641, a na izborima učestvuje tek njih 35.227, što je, ilustracije radi, jednak broj koji je zabeležen u beogradskoj opštini Lazarevac. Ove godine na biračkom spisku je bilo 107.746 osoba, a glasalo je takođe oko 35.000.

Kada se govori o sveukupnim posledicama ovakvog razvoja događaja, najviše je izgubila Srpska radikalna stranka. Ona 2008. ima oko 43.000 glasova, uz dodatnih 18 hiljada glasova interno raseljenih lica sa Kosova. Beleži se i apsolutna većina u 7 opština. Pre dve godine SRS dobija samo 3.000 glasova, ili nešto više od 8%. Na poslednjim izborima podrška je bila simbolična - 1.653 glasa. Broj glasova za DSS takođe opada u toku poslednjih 6 godina (24.107, 6.836, 3.917). Budući da se, kao što je prikazano, ukupan broj glasača dramatično smanjio u posmatranom periodu, ne može se reći da je bilo koja stranka značajnije poboljšala svoj status; tako koalicija oko SNS ovoga puta beleži na prvi pogled imponantnih 51% podrške, ali prevedeno u glasove, to je krajnje zanemarljivih 18.000.

Na teritoriji Kosova velika većina opština zapravo predstavlja uporišta različitih političkih opcija. Izbori 2008. donose natpolovičnu pobedu SRS u 7, i DSS u 2 opštine, a te dve partije pobeđuju i u ostalih 8 opština, samo sa nešto manjom razlikom. Na proteklim izborima situacija je bila prilično jasna, jer Srpska napredna stranka osvaja preko 50% u 11 opština, a u još 4 dobija preko 45% glasova. Jedan od zanimljivijih izuzetaka je Novo brdo, gde Socijalistička partija Srbije osvaja gotovo 60% glasova.³²

6. Zaključak

Analizu fenomena partijskih uporišta podelio sam na nekoliko segmenata. Najpre sam pokušao da definišem koje lokalne jedinice ili delovi zemlje bi se mogli nazvati uporištima. Ponudio sam nekoliko različitih shvatanja, kao i dileme koje stoje u vezi s njima. Na kraju sam se opredelio za značenje koje mi se činilo najprihvatljivijim, a to je da je uporište svaki okrug, grad ili opština gde određena stranka ili koalicija u okviru parlamentarnih izbora ostvari bar za 15% bolji rezultat nego ukupno, na nivou cele države. Argumenti za to bili su potreba da se u prvi plan stave lokalne sredine u kojima nečiji uspeh nije u potpunosti odraz globalne popularnosti, već da tu postoji i neki dodatni činilac koji opredeljuje

[32] Isto.

birače (smatram da sam ponudio niz takvih primera prilikom razmatranja rezultata SNS), ali i ideja da određena politička opcija ne mora da pobjedi u jednoj opštini da bi se ona smatrala uporištem, već da je dovoljno da se tom kraju posvećuje posebna pažnja, i da je krajnji rezultat svega natprosečan procenat podrške u odnosu na glasove iste liste u drugim delovima zemlje.

Pošto mi se činilo da se u proteklih nekoliko godina, pogotovo od kada je 2004. godine uveden direktan izbor gradonačelnika (inače ukinut 2008), pojavio veći broj lokalnih lidera, koji su, zahvaljujući izrazitoj popularnosti u svojim sredinama, privukli pažnju čitave javnosti, ali i da dobar deo stranaka sve više stavlja akcenat na pojedine regije kao svoje strateške tačke potencirajući ih kao glavni izvor glasova, pokušao sam i da utvrdim da li u Srbiji zaista ima sve više uporišta, i da li se biračko telo diferencira na ovaj način, kao što je to slučaj u nekim drugim zemljama Evrope. Da budem iskren, u početku sam očekivao pozitivan odgovor, ali nisam uspeo da ustanovim ovakvu tendenciju. Struktura uporišta ostaje ista - manjinske stranke uvek pobeđuju u opštinama gde njihovi sunarodnici čine većinu. Za ovu statistiku je svejedno koja stranka nacionalne manjine pobeđuje, kao i da li je ona izašla samostalno ili u široj koaliciji - ove opštine su uvek uporišta. Drugi manje-više konstantan deo čine lokalne sredine na Kosovu i Metohiji. Ovde je natprosečna podrška rezervisana za tzv. „patriotske stranke“ (mada je danas vrlo upitno da li se SNS može tako nazvati), ali sami rezultati glasanja u južnoj srpskoj pokrajini nisu relevantni za konačan ishod. Dinamiku ovih procesa čine one opštine gde se stvaraju ili gube uporišta; ovakvih slučajeva je mnogo, i u radu su detaljno prikazani. Međutim, kada se sve sabere i oduzme, njihov broj je relativno jednak, i u maloj meri varira od izbora do izbora.

U ostatku rada dati su osnovni načini na koje stranka ili koalicija, u pokušaju da osvoji što veći ukupan broj glasova, formira ili jača lokalna uporišta. Sve to često čini važne delove izborne strategije različitih kandidata. U pokušaju da ilustrujem pojave koje sam teorijski objasnio, poslužio sam se primerima sa poslednjih parlamentarnih izbora 2014. godine. Pregled koji je dat u radu prevashodno je imao za cilj da objasni kako u praksi stranke stižu i gube svoje „baze“. Međutim, ukazao sam i na to kako osvajanje novih ili gubljenje starih tradicionalnih uporišta može imati posledice na ukupan ishod izbora za jednu stranku, kao što je na primer gubitak parlamentarnog statusa. Ipak, ovaj pristup svakako može biti samo jedan od dopunjujućih u objašnjavanju izbornih rezultata.

Regional and local strongholds of political parties and coalitions Differences in percentage of votes at the local and national level - 2014 parliamentary elections

Abstract

The aim of this paper is to analyze the phenomenon of regional and local strongholds of different parties, i.e. their strongholds in towns and municipalities in Serbia, where some electoral lists for the parliamentary and local elections win a far greater percentage of votes compared to their overall support throughout the country. In the first place, we are offering several answers to the question of what might be called the stronghold of a list. Then we analyze the trend of increase of the number of these local communities in the last few election cycles. Afterwards, we present a number of different tactics used by parties to form a stronghold - empirical examples are given on the basis of the 2014 parliamentary elections and the campaign that preceded them. The final part of the paper tries to answer the question of whether an increase or decrease in support for certain parties in certain strategically important parts of the country in recent years could have a significant impact on their overall electoral success.

Key words

Elections, political parties, coalitions, strongholds, campaign, election results

Literatura

Izvori:

<http://www.rik.parlament.gov.rs> Republička izborna komisija, izborne liste i rezultati parlamentarnih izbora od 2008. do 2012. godine

<http://www.stat.gov.rs> Republički zavod za statistiku, rezultati parlamentarnih izbora od 2003. do 2007. godine

<http://www.blic.rs/izbori-2012/rezultati/lokalni-izbori> Rezultati svih lokalnih izbora 2012. godine

<http://www.otvoreniparlament.rs>

<http://www.istinomer.rs>

Internet sajтови:

<http://www.b92.net>

<http://www.naslovi.net>

<http://www.blic.rs>

<http://www.novosti.rs>

<https://www.juznevesti.com>

Knjige i publikacije:

- Pantić, Dragomir (2006). „Vrednosna i stavovska homogenost i heterogenost političkih partija u Srbiji na kraju 2005“. U: *Demokratija u političkim strankama Srbije*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka.
- Slavujević, Zoran (2006). „Promene socijalne utemeljenosti i socijalne strukture pristalica relevantnih političkih stranaka u Srbiji prvih godina XXI veka“. U: *Demokratija u političkim strankama Srbije*.
- Mihailović, Srećko (2006). „Vrednosne orijentacije stranačkih pristalica“. U: *Demokratija u političkim strankama Srbije*.
- Orlović, Slaviša (2008). *Politički život Srbije - između partokratije i demokratije*, Beograd: Službeni glasnik.
- „Finansiranje političkih aktivnosti u Srbiji: Dosadašnja zakonska regulativa i iskustva u njenoj primeni i preporuke za unapređenje zakonskog okvira“ (2014), Beograd: CESID i USAID Srbija.

UDC 324:338(497.11)“2014“

Da li birači u Srbiji „ekonomski“ glasaju?

Sažetak

U radu ispitujemo motive izborne odluke birača kada glasaju na izborima. Odnosno, pitamo se da li birači u Srbiji ekonomski glasaju? Ekonomsko glasanje pretpostavlja da birači donose odluke na osnovu rezultata ekonomskih politika i predloga ekonomskih politika koje nude biračima na izborima. U istraživanju da li birači u Srbiji ekonomski glasaju izdvajamo tri perioda: 2004–2007, 2008–2012. i 2012–2014. godina. Nakon analize ekonomskih pokazatelja i rezultata izbora dolazimo do zaključka da birači ne glasaju ekonomski.

Ključne reči

Glasanje, ekonomsko glasanje, ekonomska politika, rezultati izbora

* Autor je saradnik u nastavi i doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

Uvod

Rad se bavi temom izbornog glasanja, odnosno motivima kojima se vode birači prilikom glasanja. Rad se u svojoj osnovi oslanja na bihejvioralni pristup u političkoj nauci ispitivanjem motiva izborne odluke birača uz uzimanja premisa teorije racionalnog izbora, prema kojoj su birači racionalni akteri koji izlaze na izbore i glasaju za izbornog aktera sa ciljem maksimizacije sopstvene koristi. U ovom radu ćemo testirati hipotezu Berera (Barreiro, 2008: 17-44) na studiji slučaja Srbije.

Drugo poglavlje (2) ukratko izlaže osnove istraživanja glasanja kao fenomena i koncept ekonomskog glasanja. U trećem (3) poglavlju ukratko izlažemo hipotezu Berera, koju u narednom (4) poglavlju testiramo u Srbiji, uzimajući u obzir poslednjih pet izbornih ciklusa (tri vremenska okvira), i dokazujemo da Bererova hipoteza o tome da birači kažnjavaju partije na vlasti u situacijama negativnih ekonomskih kretanja ne funkcioniše u Srbiji, a u petom poglavlju (5) dajemo objašnjenje zašto birači ne glasaju „ekonomski“ u Srbiji.

Glasanje i „ekonomsko“ glasanje

Kada se radi o motivima zbog kojih građani glasaju, ispitivanje tih motiva je ključno pitanje političke nauke za bihejvioralni pristup. „Središnja su pitanja na koja bihejvioralisti u svim tim različitim kontekstima nastoje naći odgovor jednostavna: šta uključeni akteri stvarno čine i kako se najbolje može objasniti zašto to čine?“ (Sanders, 2005: 43) Bihejvioralisti često i sa posebnom pažnjom analiziraju glasanje kao fenomen i pokušavaju upravo dati odgovor na pitanje zašto građani glasaju i zašto svoj glas daju određenim političkim opcijama na izborima. Teoretičari koji dolaze iz ovog teorijskog pristupa u političkoj nauci izbornu odluku i ispitivanje motiva za nju gledaju šire nego teoretičari koji svoje hipoteze

zasnivaju na teoriji racionalnog izbora. Bihejvioralisti bi ispitivali individualne i kolektivne koristi, individualne troškove, lični i partijski uspeh, identifikaciju sa partijom i ideologijom i niz drugih indikatora.¹

Sa druge strane, teoretičari racionalnog izbora bi pre izbornu odluku tumačili kroz preferencije birača zasnovane na maksimizaciji koristi. „Birači, u skladu sa svojim individualnim preferencijama, vagaju ponudenu skalu, lociraju se tamo gde najviše prepoznaju svoje afinitete i glasaju za partiju koja im je najbliža“ (Orlović, 2010: 126). Zasluga za koncept ekonomskog glasanja se može tražiti u konceptu ekonomske teorije demokratije koja svoje korene vuče od klasičnog dela Entonija Daunsa (Anthony Downs). Kako se interpretira Dauns, „ekonomska teorija takmičenja partija bavi se interakcijom skupa glasača koji nastoje maksimizirati sopstveno blagostanje i skupa političkih partija koje teže maksimizirati svoje izgleda za pružanje političkih usluga društvu“ (Laver, 2005: 160). Daunsova teorija počiva na pretpostavci da je svaka individua racionalna, ali takođe i sebična (Downs, 1957: 27). Pojedini autori, pozivajući se na Daunsa, prave analogiju između potrošača u ekonomiji i birača u politici i zaključuju: „Glas je, donekle, vrlo sličan novcu. U oba primera možemo pretpostaviti da ih građani upotrebljavaju kako bi maksimalno povećali svoje zadovoljstvo“ (McLean, 1997: 57). Međutim, teorija racionalnog izbora doživljava relativan neuspeh s obzirom na to da ne može da objasni sam čin izbornog glasanja imajući u vidu uticaj jednog glasa na ishod izbora i problem koji ova teorija ima sa rešavanjem problema kolektivnog delanja.

U skladu sa tim, uvodimo u rad pojam *tematskog glasanja*, odnosno glasanja na osnovu određene teme i rezultata u toj oblasti. Problem tematskog glasanja specifikujemo na temu ekonomskog glasanja, koje nam je bitno da bismo razumeli ostatak rada. *Ekonomsko glasanje* pretpostavlja da birači donose odluke za koga da glasaju na osnovu rezultata javnih politika (ekonomskih politika) prethodne vlade i na osnovu predloga ekonomskih politika opozicije. Pojednostavljeno rečeno, birači glasaju za one izborne aktore za koje veruju da će doneti najbolje ekonomske rezultate (rast životnog standarda). Ovako postavljeno *ekonomsko glasanje* se može dovesti u vezu sa racionalnim izborom birača, jer će birači glasati za one partije za koje misle da će im doneti rast životnog standarda i bolje uslove života. „Racionalan je onaj birač koji izlazi na izbore i glasa za partiju ili kandidata za koje veruje, na osnovu proračuna, da će mu doneti više pogodnosti i (materijalne) koristi, ukoliko dođu na vlast“ (Stojiljković, 2012: 27).

[1] Videti istraživanje političke participacije: (Whiteley i Seyd prema Sanders, 2005: 53–59).

Izbori i rezultati ekonomskih politika

U ovom radu se bavimo hipotezom Belena Barera da partije na vlasti gube glasove na narednim izborima na osnovu ishoda javnih politika pod njihovim mandatom, odnosno na osnovu rezultata ekonomskih politika i ispitujemo da li birači u Srbiji glasaju ekonomski. Barero se oslanja na prethodne radove sa istom i sličnim temama, a svi radovi obuhvataju analizu 83 demokratije u periodu od 1950. do 1999. godine. Rad se zasniva na principu „ekonomskog glasanja“ i ishoda ekonomskih politika. Autor je u analizu ušao znajući moguća ograničenja takvih istraživanja, ali obim podataka je bio dovoljan da se izvuku određeni zaključci. Kao neke od varijabli koje utiču na ekonomsko glasanje navode se: bruto domaći proizvod (BDP) po glavi stanovnika, inflacija, nezaposlenost, nivo javne potrošnje. Autor takođe uvodi i neke „kontrolne“ varijable poput postojanja spoljnih faktora ili potrošnje na obrazovanje i zdravstvo (dodao bih odmah i na penzije). Autor takođe razmatra pitanja političkog sistema (parlamentarizam – prezidencijalizam; broj partnera u vladi, broj poslanika u parlamentu koji podržava vladu itd). Takođe, kao jednu od ključnih stvari navodi razlikovanje između bogatih i siromašnih demokratija, kao i slabih i jakih demokratija (novih demokratija i konsolidovanih), kao i stepen institucionalizacije partijskog sistema. Uz to, autor tvrdi da ekonomsko glasanje umnogome zavisi od ideologije i klasične podele na levicu i desnicu. Kao zaključke analize 83 demokratije u periodu od 50 godina iznosi:

- 1) **Partije na vlasti gube glasove.** Najveći gubici (iznad 20% glasova) nastaju u vanrednim situacijama u zemljama novih demokratija i slabog ekonomskog razvoja;
- 2) **Birači zaista vode računa o ishodima ekonomskih politika;**
- 3) **Što partija ima više poslanika to gubi više glasova.** U Srbiji bi se to moglo prevesti na način da najveća partija u koalicionaloj vladi gubi najviše glasova jer građani nju vide kao odgovornu;
- 4) **Vladajuće partije u slabim (novim) demokratijama gube više birača nego one u konsolidovanim i bogatijim demokratijama.**

Autor navodi da je **prosečan gubitak u procentima glasova oko 8,3%**, a na primerima ekstremnih gubljenja glasova, **partije na vlasti gubile su preko 20% glasova, pa čak i do 50%** (Barreiro, 2008: 17-40).

Ekonomsko glasanje i izbori u Srbiji 2003-2014.

Naredno poglavlje se bavi ispitivanjem Bererovih hipoteza na studiji slučaja Srbije. Berero je kao varijable definisao: BDP po glavi stanovnika, inflaciju, nezaposlenost i nivo javne potrošnje. Mi ćemo neznatno da modifikujemo njegove varijable radi potreba ovog rada, pa u varijable

ubrajamo: 1) BDP, 2) BDP po glavi stanovnika, 3) godišnji rast BDP-a², 4) inflaciju³, 5) javni dug, 6) učešće javnog duga u BDP-u⁴, 7) kurs evra u odnosu na dinar imajući u vidu monetarnu politiku fluktuirajućeg kursa⁵, i 8) prosečna mesečna zarada⁶.

Metodološki, ukrštamo ekonomske pokazatelje u vreme mandata jedne vlade i rezultate na izborima partija članica vlade. Što se tiče vremenskog okvira, definišemo tri vremenska okvira iako obuhvatamo pet izbornih ciklusa. **Vremenski okviri su: 2003-2007, 2008-2012. i 2012-2014. godina.** Vlada koja je bila formirana nakon izbora 2007. godine kratko je trajala i bila okupirana državnim pitanjima prvog reda⁷ i smatramo da je za našu analizu nedovoljno podataka i previše ograničavajućih faktora. Testiraćemo zaključke do kojih je došao Barero imajući u vidu rezultate svih izbora i ishode ekonomskih javnih politika.

Vlada Vojislava Koštunice i izbori 2007. godine

Vojislav Koštunica je bio premijer Vlade Republike Srbije u periodu od 2004. do 2007. godine. Vlada je bila koaliciona i manjinska. U Vladi, osim DSS-a iz čijih redova je bio premijer, bili su i G17 plus, koalicija SPO-NS, a podršku manjinskoj vladi davao je SPS.

Ekonomski rezultati ove vlade su prema varijablama sledeći:

Godina	1) BDP (u milijardama evra)	2) BDP po glavi stanovnika (u evrima)	3) Godišnji rast BDP-a (u procentima %)
2003	19.080	2.036	2.5
2004	19.026	2.549	9.3
2005	20.306	2.729	5.4
2006	23.305	3.144	3.6
2007	28.468	3.857	5.4

Tabela 1. Bruto domaći proizvod (varijable 1, 2 i 3) u periodu 2003-2007.

[2] Izvor za prve tri varijable: Republički zavod za statistiku i Ministarstvo finansija i privrede.

[3] Izvor: Republički zavod za statistiku.

[4] Izvor za varijable 5 i 6: Uprava za javni dug, Ministarstvo finansija.

[5] Izvor: Narodna banka Srbije.

[6] Izvor: Obračun na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku i sajt Praksa: http://www.praksa.rs/aktuelni_podaci.php?open=21 (Pristupljeno: 28.06.2014)

[7] Jednostrano proglašenje nezavisnosti tzv. Republike Kosovo.

Godina	4) Inflacija (u procentima %)	5) Javni dug (u milijardama evra)	6) Udeo javnog duga u BDP-u (u procentima %)	7) Kurs evra (dinar za 1 evro)	8) Mesečna zarada (u evrima)
2003	7.8	11.023	66.9	61.5	168
2004	13.3	9.676	55,3	68.6	179
2005	17.7	10.283	52.2	79.3	204
2006	6.6	9.352	37.7	85.5	275
2007	7	8.875	30.9	79	350

Tabela 2. Inflacija, javni dug, udeo javnog duga u BDP-u, kurs evra i mesečna zarada (varijable 4-8) u periodu 2003-2007.

Nakon pregleda ekonomskih varijabli, poredimo rezultate izbora 2003. i 2007. godine, kada se završio mandat Vlade Vojislava Koštunice.

Izbori 2003.				Izbori 2007.			
Izborni akteri	Broj glasova	Procent glasova (%)	Broj mandata	Izborni akteri	Broj glasova	Procent glasova	Broj mandata
DSS	678.031	17,72	53	DSS + NS	667.615	16,55	47
G17 plus	481.249	12,58	37	G17 plus	275.041	6.82	19
SPO-NS	293.682	7,66	22	SPO	134.147	3,33	0
SPS	291.341	7,61	22	SPS	227.580	5.64	16

Tabela 3. Uporedni prikaz izbora 2003. i izbora 2007. godine

Kada pogledamo ekonomske pokazatelje Vlade Vojislava Koštunice dolazimo do zaključka da je BDP porastao skoro za 50% u tom periodu, BDP po glavi stanovnika se skoro duplirao, dok je godišnja stopa rasta BDP-a u proseku bila 5,9%. Javni dug je smanjen za trećinu ukupnog iznosa, a procentualni udeo u BDP-u se prepolovio. U ovom periodu kurs evra jeste rastao i narastao za trećinu vrednosti koja je bila pre ove vlade, ali se prosečna mesečna zarada više nego duplirala.

Sa druge strane, koalicija koja je bila u Vladi je nakon mandata imala osetan pad biračke podrške. Iako je došlo do promena u koalicijama, NS koji je izašao 2003. na izbore sa SPO ušao je u predizbornu koaliciju sa DSS, a SPO je samostalno izašao na izbore. Manjinska koaliciona vlada (bez SPS-a koji je podržao vladu, ali nije bio njen deo) je 2003. osvojila oko milion i 450 hiljada glasova i 112 mandata. Isti akteri, samo u različitim predizbornim varijantama (DSS, NS, SPO, G17+), 2007. godine na izborima osvajaju oko milion i 70 hiljada glasova i tek 66 mandata i nemogućnost da ista koalicija opet formira vladu. Vlada je izgubila skoro trećinu glasova osvojenu na prošlim izborima, i ima skoro duplo manje mandata. Ukoliko bismo pretpostavili da su birači glasali ekonomski, može se smatrati da su birači bili nezadovoljni sporim rastom ekonomskih performansi i životnog standarda.

Vlada Mirka Cvetkovića i izbori 2012. godine

Nakon izbora u maju 2008. godine, formirana je Vlada Republike Srbije čiji je premijer bio Mirko Cvetković, kandidat DS-a. Vlada je bila koaliciona, a činile su je dve predizborne koalicije ZES (DS, G17 plus, LSV, itd.) i koalicija SPS-PUPS-JS i partije nacionalnih manjina. Ekonomski rezultati ove vlade su, prema varijablama, sledeći:

Godina	1) BDP (u milijardama evra)	2) BDP po glavi stanovnika (u evrima)	3) Godišnji rast BDP-a (u procentima %)
2007	28.468	3.857	5.4
2008	32.668	4.444	3.8
2009	28.957	3.955	- 3.5
2010	28.006	3.841	1
2011	31.141	4.290	1.6
2012	28.692	3.967	- 2

Tabela 4. Bruto domaći proizvod (varijable 1, 2 i 3) u periodu 2007–2012.

Godina	4) Inflacija (u procentima %)	5) Javni dug (u mi- lijardama evra)	6) Udeo javnog duga u BDP-u (u procentima %)	7) Kurs evra (di- nara za 1 evro)	8) Mesečna zarada (u evrima)
2007	7	8.875	30.9	79	350
2008	8.6	8.781	29.2	78.9	370
2009	6.6	9.849	34.8	88.3	331
2010	10.3	12.157	44.5	95.6	324
2011	7	14.784	48.2	105.1	363
2012	12.9	17.717	60.2	104.3	350

Tabela 5. Inflacija, javni dug, udeo javnog duga u BDP-u, kurs evra i mesečna zarada (varijable 4–8) u periodu 2007–2012.

Nakon pregleda ekonomskih varijabli, poredimo rezultate izbora 2008. i 2012. godine, kada se završio mandat Vlade Mirka Cvetkovića.

Izbori 2008.				Izbori 2012.			
Izborni akteri	Broj glasova	Procenat glasova (%)	Broj mandata	Izborni akteri	Broj glasova	Procenat glasova	Broj mandata
ZES	1.590.200	38,42	102	DS	863.294	22,06	67
SPS-PUPS-JS	313.869	7,58	20	SPS-PUPS-JS	567.689	14,51	44
				URS	215.666	5,51	16

Tabela 6. Uporedni prikaz izbora 2008. i izbora 2012. godine

Kada pogledamo ekonomske pokazatelje Vlade Mirka Cvetkovića, oni su poprilično drugačiji od prethodnika. BDP je stagnirao i ostao na istom nivou kao što je bio 2007, a prosečna stopa rasta BDP-a je u periodu Vlade Mirka Cvetkovića bila negativna. Javni dug je dupliran u odnosu na period 2007. godine, u apsolutnom i procentualnom (udeo u BDP) merenju. Kurs evra je skočio za oko 1/5, a prosečna plata je ostala na skoro istom nivou kao i 2007. godine. Imajući u vidu ovakve ekonomske pokazatelje Vlade, kao i izborni program koji je ponuđen 2008. godine koji je obećavao rast životnog standarda, očekivalo se da, vođeni ekonomskom logikom glasanja, birači kazne aktere koji su činili vladu u tom periodu.

Međutim, to se nije desilo. Tri ključna aktera u Vladi (DS, G17 plus i kasnije URS, kao i koalicija oko SPS-a) nisu kažnjeni za loše ekonomske rezultate vlade. Iako jesu izgubili deo glasova, kao vladajuća koalicija ukupno nešto više od 12% (milion i 900 hiljada 2008. godine naspram milion i 650 hiljada 2012. godine), ova vladajuća koalicija je po broju mandata popravila svoj rezultat. Naspram 122 mandata 2008. godine, 2012. godine su osvojili 127 mandata i mogli da obnove vladajuću koaliciju, i to bez podrške partija nacionalnih manjina. U ovom slučaju, jasno je da su birači, uprkos svemu, podržali prethodnu vladu, a to se svakako ne može pripisati dobrim ishodima ekonomskih politika.

Vlada Ivice Dačića i izbori 2014. godine

Uprkos rezultatima izbora 2008. godine, prema kojima je koalicija iz Vlade Mirka Cvetkovića mogla da obnovi mandat, dobili smo novu koaliciju i novu vladu. Premijer je bio Ivice Dačić, a osim koalicije SPS-PUPS-JS, u Vladi bila je koalicija okupljena oko SNS-a i URS. Ekonomski rezultati ove vlade su, prema varijablama, sledeći:

Godina	1) BDP (u milijardama dolara ⁸)	2) BDP po glavi stanovnika (u dolarima)	3) Godišnji rast BDP-a (u procentima %)
2012	48.6	6.540	- 2
2013	47.1	7.136	-1
2014	47.3 ⁹	7.797	0.2

Tabela 7. Bruto domaći proizvod (varijable 1, 2 i 3) u periodu 2012–2014.

Godina	4) Inflacija (u procentima %)	5) Javni dug (u milijardama evra)	6) Udeo javnog duga u BDP-u (u procentima %)	7) Kurs evra (dinara za 1 evro)	8) Mesečna zarada (u evrima)
2012	12.9	17.717	60.2	104.3	350
2013	7.8	20.141	63.8	113.3	365
2014	3.2 ¹⁰	20.650	62.9	114.2	370

Tabela 8. Inflacija, javni dug, udeo javnog duga u BDP-u, kurs evra i mesečna zarada (varijable 4–8) u periodu 2012–2014.

Nakon pregleda ekonomskih varijabli, poredimo rezultate izbora 2012. i 2014. godine, kada se završio mandat Vlade Ivica Dačića.

Izbori 2012.				Izbori 2014.			
Izborni akteri	Broj glasova	Procentat glasova (%)	Broj mandata	Izborni akteri	Broj glasova	Procentat glasova	Broj mandata
SNS	940.659	24.04	73	SNS	1.736.920	48,35	158
SPS–PUPS–JS	567.689	14,51	44	SPS–PUPS–JS	484.607	13,49	44
URS	215.666	5,51	16	URS	109.167	3,04	0

Tabela 9. Uporedni prikaz izbora 2012. i izbora 2014. godine

Ako pogledamo rezultate ekonomskih kretanja u vreme Vlade Ivica Dačića, u kojoj je najveći uticaj na vođenje politike imao SNS, videćemo da su ekonomski pokazatelji ili stagnirali ili se pogoršali, a tek ponegde su rezultati poboljšani. BDP je bio u negativnom rastu, javni dug je porastao, ali sa tendencijom da se stabilizuje, odnosno da ne raste, vrednost evra u odnosu na dinar stagnira ali je relativno porasla za vreme Dačićeve vlade, a plate su se neznatno povećale.

Prema očekivanjima teorije ekonomskog glasanja, smatra se da bi koaliciona vlada trebalo da bude kažnjena na izborima 2014. godine, među-

[8] U poslednjih nekoliko godina se obračunava u dolarima.

[9] Projekcija za 2014. godinu.

[10] Isto.

tim, to se nije desilo. Nasuprot. SNS je skoro duplirao broj glasova, a više nego duplirao broj mandata. Koalicija oko SPS-a je izgubila deo glasova, ali je ostala na istom broju mandata. Jedini gubitnik jeste URS koji je prepolovio rezultat i ostao ispod cenzusa i bez poslaničkih mandata. Ako pogledamo koalicioni rezultat, 2012. godine ove koalicije zajedno su osvojile oko milion i 700 hiljada glasova, a 2014. godine čak 2 miliona i 300 hiljada, odnosno skoro 600.000 glasova više. Birači su nagradili prethodnu vladu brojem glasova. Očigledno je da nisu bili vođeni ekonomskom logikom glasanja.

Ukoliko pogledamo ove tri studije slučaja, kao zaključke možemo izneti sledeće. Prvo, birači su kaznili samo partije u vladi u periodu između 2004. i 2007. godine. Drugo, ono što je ključno za naš rad jeste da je ta vlada imala ubedljivo najbolje ekonomske performanse i popravljala je ekonomsko stanje zemlje. Treće, **jasno se može zaključiti da teza koju Berero postavlja da birači zaista vode računa o ishodima ekonomskih politika u Srbiji nije tačna, niti da partije na vlasti gube glasove**. Ovo je od posebnog značaja jer Berero tvrdi da čak vladajuće partije u novim demokratijama gube više birača u proseku od partija u konsolidovanim demokratijama. Videli smo da to nekada jeste slučaj, nekada nije, ali je jasno da se **biračke odluke ne mogu tumačiti tako da su birači vođeni ekonomskom logikom glasanja**. U narednom poglavlju dajemo neka od objašnjenja zašto birači ne glasaju ekonomski.

Zašto birači ne glasaju „ekonomski“?

Pošto smo iz uvida u podatke koje smo izneli u prethodnom poglavlju mogli da zaključimo da birači u Srbiji ne vode računa o ishodima ekonomskih politika, ostaje pitanje zašto je to tako i šta sve utiče na birače kada donose odluke. U ovom poglavlju dajemo nekoliko obrazloženja zašto se birači ne vode ekonomskom logikom glasanja.

Nekonsolidovana demokratija i simbolički rascepi

Srbija je mlada demokratija ili, kako bi se u teorijama demokratske tranzicije zvala - nova demokratija. Takođe, Srbija nije konsolidovana demokratija prema parametrima Linca i Stepana¹¹, ali i drugih autora. U nekonsolidovanim demokratijama, prema Pavloviću i Antoniću, dominiraju drugačiji rascepi nego u zemljama ustaljene (konsolidovane) demokratije. Oni razlikuju interesne i kulturno-simboličke rascepe. Interesni rascepi i sukobi tiču se raspodele dohotka ili imovine i u takvim društvima preovlađuje politika interesa. Ovakav tip rascepa u jednom društvu proizvodi i ekonomsku logiku glasanja. Sa druge strane, u Srbiji preovlađuju kulturno-simbolički rascepi i politika znamenja, a sukobi su oko identiteta, režima, etniciteta, teritorije i sl. (Antonić i Pavlović, 2007: 250-251).

[11] Videti arene demokratske konsolidacije u (Linc i Stepan, 1998: 20-29).

Upravo su ovakvi rascepi opravdanje za neekonomsko glasanje u periodu 2007–2008. godine, kada su dominantna pitanja na izborima bili status Kosova i Metohije, pitanje evropskih integracija i saradnje sa Haškim tribunalom. Međutim, nakon 2008. godine rascepi u Srbiji postaju sve više interesni, te stoga još jednom potvrđujemo tezu da birači ne glasaju ekonomski.

Institucionalna ograničenja

Jedno od bitnih ograničenja ispitivanja i merenja ekonomskog glasanja jeste institucionalni dizajn koji proizvodi koalicione vlade. Sve vlade do 2014. godine su bile koalicione. Formalno je koaliciona i vlada Aleksandra Vučića, ali je ona de facto jednopartijska (Stojanović, 2014). Koalicione vlade zamagljuje odgovornost aktera u vladi i na krajevima mandata su česte međusobne optužbe partnera iz vlade o tome ko je odgovoran za određene rezultate politika.

Drugo institucionalno ograničenje istraživanja jesu česte široke predizborne koalicije gde partije šlepaju manje partije, ili manje partije se uvuku na liste većih ili naprave široku koaliciju, pa je često nemoguće izračunati rezultate određene partije nakon vremena provedenog u vladi. Imali smo i primer sa G17 plus i formiranjem URS-a u periodu 2008–2012. godine.

Partokratija i klijentelizam

Kao jedan od odgovara na činjenicu da partije u vlasti ne gube glasove ili čak znatno povećavaju svoju biračku bazu uprkos lošim ekonomskim rezultatima jesu partokratija i klijentelizam. Po pravilu, partije koje su u vlasti suočavaju se sa rastom članstva koje želi privilegije. Javni sektor je pod okupacijom od strane partija koje zapošljavaju svoje kadrove, i birači zaposleni u javnom sektoru u strahu od gubitka posla glasaju za partije na vlasti. Sa druge strane, članstvo koje nije zaposleno nada se ulasku u javni sektor ukoliko vlada dobije novi mandat.

Takođe, određene socijalne grupe vešto iskorišćavaju svoju poziciju i klijentelistički glasaju. Najbolji primer za to su penzioneri i njihovi politički predstavnici, ili makar oni koji se tako predstavljaju – PUPS. Podrška koju penzioneri daju ovoj partiji ide u zamenu za redovno isplaćivanje penzija i njihov rast uprkos tome što je PIO fond u ogromnim problemima i isplata penzija se dotira iz budžeta Republike Srbije.

Zaključak

Evidentno je da birači u Srbiji ne glasaju ekonomski. Iako su se neke Bererove hipoteze pokazale kao tačne i na primeru Srbije, empirijski podaci pokazuju da na biračke odluke ipak ne utiču ishodi ekonomskih politika. Štaviše, možda bismo mogli reći da postoji negativna korelacija jer je jedina vladajuća koalicija koja je kažnjena na narednim izborima – koalicija (2004–2007, Vlada Vojislava Koštunice) koja je imala najbolje rezultate u ekonomskim politikama. Dve vlade nakon toga imale su znatno lošije rezultate, ali su ih birači nagradili i dali mogućnost da obnove mandat. Kao neka od ograničenja zašto se birači u Srbiji ne vode ekonomskom logikom glasanja naveli smo: nekonsolidovanu demokratiju i simboličko-kulturne rasepe, institucionalna ograničenja, kao i partokratiju i klijentelizam.

Are voters voting “economically” in Serbia?

Abstract

In this paper we examine the motives of the election decisions when the voters vote in elections. That is, we wonder if the voters in Serbia economically vote? Economic voting assumes that voters make decisions based on the results of economic policies and economic policies proposals offered to the voters at the elections. The study are voters in Serbia voting economically, we highlight three periods: 2004–2007, 2008–2012 and 2012–2014. year. After the analysis of economic indicators and election results, we conclude that the voters do not vote economically.

Key words

Voting, economic voting, economic policy, the election results

Literatura

- Antonić, Slobodan i Pavlović, Dušan (2007). *Konsolidacija demokratskih ustanova u Srbiji posle 2000. godine*, Beograd: Službeni glasnik.
- Barreiro, Belen (2008). “Explaining the Electoral Performance of Incumbents in Democracies”. In: Maravall, Jose, Sanchez-Cuenca, Ignacio (eds.). *Controlling Governments: Voters, Institutions, and Accountability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory od Democracy*, New York: Harper Collins.
- Laver, Michael (2005). *Privatne želje i politika*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Linc, Huan i Stepan, Alfred (1998). *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Beograd: Filip Višnjić.
- Mc Lean, Ian (1997). *Uvod u javni izbor*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

- Orlović, Slaviša (2010). *Politikološki ogledi*, Beograd: Službeni glasnik.
- Sanders, David (2005). „Biheviorizam“. U: Marsh, David, Stoker, Garry (ur.). *Teorije i metode političke znanosti*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Stojanović, Boban (2014). „Partijski predlozi javnih politika na izborima 2014. godine“. U: Jovanović, Milan, Vučićević, Dušan (ur.). *Parlamentarni izbori u Srbiji 2014. godine*. Beograd: Institut za političke studije, u procesu objavljivanja.
- Stojiljković, Zoran (2012). „Izborna odluka“. U: Stojiljković, Zoran (ur.). *Zašto glasam, kako glasam, ako uopšte glasam*. Beograd: Fondacija Friedrich Ebert.

Web izvori:

Republički zavod za statistiku, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>

Uprava za javni dug, <http://www.javnidug.gov.rs/default.asp>

Narodna banka Srbije, <http://www.nbs.rs/internet/latinica/index.html>

Praksa: www.praksa.rs/

UDC 327:328:323.1(497.16)

Konsenzualna demokratija, parlamentarizam i manjinske grupe u tranzicijskom društvu

Participacija romske i egipćanske populacije u političkom životu Crne Gore

Sažetak

Demokratskoj organizaciji savremenog društva adekvatan je konsenzualni tip demokratije. Konsenzualna demokratija podrazumijeva adekvatnu zastupljenost svih etnokulturalnih struktura na svim nivoima odlučivanja u društvu. Međutim, kada je u pitanju crnogorsko društvo, a imajući u vidu konsenzualnu demokratiju, sadašnja participacija *romske i egipćanske* (RE) populacije u političkom životu je na niskom nivou. RE populacija je, u esenciji, van tih procesa. To znači da je ispušten jako bitan element konsenzualne demokratije, a bez njega se ne može govoriti o cjelini demokratskih procesa u crnogorskom društvu, završenoj demokratskoj tranziciji i „ontološkoj sigurnosti“ svih etnokulturalnih i nacionalnih struktura.

Ključne riječi

Konsenzualna demokratija, parlamentarizam, multikulturalna i pravna struktura, RE populacija, politička participacija, tranzicija, Crna Gora

* Autor je sociolog politike i doktorand na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore.

1. Konsenzualna demokratija i parlamentarizam

Demokratija je vladavina koja je tokom razvoja društva kao zajednice građana mijenjala sadržaj, ali i vrijednosti na kojima se temeljila. Od vladavine proste većine (omnikratija) do konsenzualne demokratije, koja omogućava da u vršenju vlasti adekvatno učestvuju sve podstrukture multikulturalnog društva na bazi zajedničkog političkog projekta. Konsenzualna demokratija čuva identitet pojedinaca i različitih grupa, a samim tim i identitet društva kao cjeline. Konsenzualna demokratija podrazumijeva: da je svaka grupa predstavljena u političkoj eliti; da postoji uzajamno pravo *veta*, koje joj omogućava da *natjera* druge da poštuju ono što ona smatra svojim životnim interesima, jednostavno – da ti drugi budu tolerantni; da je svaka grupa predstavljena u administraciji i dobija dio javnih fondova srazmjeran svojoj brojnosti i da zadržava pravo da upravlja sopstvenim poslovima. Funkcionisanje ovog tipa demokratije vezano je za postojanje jedne jedinstvene političke elite, koja je potekla iz svih grupa, koja primjenjuje ova napisana pravila i dijeli isto poimanje svijeta i isti sistem vrijednosti. Konsenzualna demokratija „održava se samo ako postoji zajedničko opšte dobro, zasnovano na istom shvatanju svijeta. Demokratska nacija je u svom načelu obrazovana od pojedinaca – građana koji su ujedinjeni samo poštovanjem jednog političkog ugovora“ – Ustava (Dominik Šnaper, 1996: 137–138). To znači da su pripadnici etnokulturalnih skupina – bilo nacionalnih ili etničkih grupa – transcendovali svoj nacionalno-etnički partikularitet građanskim, što znači da pored nacionalnog imaju i razvijen patriotski osjećaj.

Konsenzualna demokratija implicira takvu zajednicu koja će biti politički jedinstvena i sasvim prostrana za ispoljavanje etnokulturalnog identiteta i individualnog i kolektivnog, odnosno – podrazumijeva zajednicu u kojoj ne dolazi do poklapanja kulturnog i političkog. Jednostavno, demokratska nacija je zajednica u kojoj *građanska veza*, koja je rezultat istorijskog procesa, ujedinjuje individue, što ne znači da to podrazumijeva poništavanje etnokulturalnog identiteta njenih članova i same nacionalne zajednice. Demokratsko nacionalno društvo je postalo konkretno utoliko što je izvor kolektivnog identiteta, morala, strasti i postupaka: nacionalna integracija je stvorila **specifičan socijalni habitus**. Interiorizacija normi nacionalnog društva dovodi do toga da dostojanstvo pojedinaca više nije skopčano samo s njihovim posebnim mjestom u nekoj porodičnoj ili statusnoj grupi, nego s njihovim svojstvom univerzalnog pojedinca-građanina. Organizujući kolektivno pamćenje i dajući mu specifični smisao i značaj, organizujući njegovo prenošenje (putem vaspitno-obrazovnog sistema) od pokoljenja do pokoljenja, državne institucije održavaju identitet, nerazlučivo i individualan i kolektivan, pripadnika nacije.

Parlamentarizam i konsenzualna demokratija se nalaze u korelaciji. Parlamentarizam je oblik organizacije državne vlasti koji počiva na načelu podjele vlasti, tj. u parlamentarizmu odnosi između državnih vlasti,

tj. njihovih nosilaca, počivaju na gipko shvaćenom principu podjele vlasti. Parlamentarizam se nikako ne bi smio shvatiti kao apsolutizacija vlasti parlamenta, jer bi to izazvalo nestabilnost drugih oblika vlasti, a same pojedince–građane ostavilo u pasivnu poziciju kontrolora vlasti. Konsenzualna demokratija, kroz građanska i politička prava pojedinaca, obezbjeđuje pretpostavku izbora s povjerenjem. Zakonodavna, izvršna i sudska vlast bira se sa apriornim povjerenjem da će svoju dužnost obavljati sa odgovornošću, jer logika konsenzualne demokratije isključuje bilo kakav drugi pristup. Konsenzualna demokratija, s jedne strane, pretpostavlja organizaciju nacionalnog društva na principu aktivnog nacionalnog društva, dok, s druge, razvijenu toleranciju¹.

Aktivno nacionalno društvo je u stanju da mijenja svoj sistemski kod i time omogućiti neprestanu transformaciju u skladu sa vrijednostima i potrebama svog, takođe, promjenljivog članstva. Pojedinaac se u aktivnom nacionalnom društvu posmatra kao socijalni akter koji se nalazi istovremeno „iznad“ i „ispod“ tekućih procesa i pokušava da ih stavi pod svoju kontrolu. Aktivno nacionalno društvo je odgovorno prema svojim članovima i temelji se na posebnom odnosu kontrole i konsenzusa. Osnovna obilježja (elementi) idealnog tipa aktivnog nacionalnog društva su: aktivni, ne pasivni, pojedinci, aktivne grupe, multiplikaciona društvena kontrola, neprestano izgrađivanje i obnavljanje konsenzusa među slobodnim društvenim akterima. Ovo su sve elementi koji adekvatno odražavaju strukturu multinacionalnih i polietničkih društava, a koji preko principa konsenzualne demokratije nalaze svoje mjesto u institucionalnoj strukturi društva (S. Vukićević, 2011).

Adekvatna veza konsenzualne demokratije i parlamentarizma ubjedljivo je najbolja garancija da konkretizacija principa podjele vlasti u jednoj državi prati logiku naroda, a ne logiku vlasti. Ustav kao konstitutivni akt će tako predstavljati osnivački akt koji građani daju sebi, a ne *vladavima*.

2. Multikulturalna i pravna struktura društva

Pojam multikulturalizma, koji je neposredno vezan za genezu nastajanja ovog fenomena, pokriva različite oblike kulturnog pluralizma. Manjinske skupine, RE populacija i sl., se na različite načine sjedinjuju u političke

[1] Prema Čedomiru Čupiću (2002), dva su osnovna značenja tolerancije: 1) Trpeljivost prema drugom mišljenju, djelovanju, ponašanju i ubjedenju i 2) Prihvatanje i poštovanje razlika. U prvom značenju, tolerancija je zajedničko podnošenje štete, odricanje od realizacije djela svojih potreba, interesa i ubjedenja. Jednostavno, tolerancija je spremnost na kompromis. Čovjek koji je tolerantan, koji je vaspitan i obrazovan da bude tolerantan, u svakodnevnom životu je omiljen jer je, prevashodno, dobar za društvo i druženje. Tolerancija, u drugom značenju, odnosi se na prihvatanje razlika, odnosno shvatanje da je život bez njih *nemoguć*. Razlike su, činjenica je, u osnovi života i zbog toga one ne bi smjele da se upotrebljavaju za produbljivanje sukoba. One bi trebalo da se koriste za oplemenjivanje, tj. za proširivanje i produbljivanje života.

zajednice (dobrovoljne imigracije, kolonijalna osvajanja...), a od načina sjedinjavanja zavisiće *priroda* manjinskih skupina i karakter odnosa koji one žele da uspostave sa širim društvom. Multikulturalizam, eksplicitno, podrazumijeva neophodnost da se vodi računa o različitosti, da se uvažavaju i poštuju osobenosti manjinskih skupina (njihove kulture). Jednostavno rečeno, multikulturalizam u prvi plan ističe **toleranciju** i razmjenu između različitih kulturnih i nacionalnih zajednica.

Dva su najbitnija modaliteta kulturne raznovrsnosti: (1) „Kulturna raznovrsnost nastaje iz inkorporacije prethodno samoupravljavajućih, teritorijalno koncentrisanih kultura u veću državu“ (Vil Kimlika, 2004: 21). Ove nacionalne manjine, inkorporirane kulture, nastoje da se održe kao osobena društva pored većinske kulture; one zahtjevaju diferencirane vidove autonomije kako bi mogle da egzistiraju kao osobena društva i (2) „Kulturna raznovrsnost nastaje kao rezultat individualne ili porodične imigracije“ (Ibid). Imigranti obrazuju labave asocijacije, koje se nazivaju etničkim skupinama i žele da se integrišu u šire društvo - da budu prihvaćeni kao njegovi punopravni članovi.

Dakle, pojam multikulturalizma se odnosi na nacionalne manjine i etničke grupe, dvije centralne *socijalne skupine*. U savremenom društvu se izdvajaju dva tipa države - proizišla iz navedenih modaliteta kulturne raznovrsnosti - i to: *multinacionalne* i *polietničke države* (s tim da jedna te ista zemlja može biti istovremeno i multinacionalna - kao rezultat konfederalizacije nacionalnih zajednica, kolonizacije i slično, i polietnička - kao rezultat imigracije, individualne ili porodične).

U *multinacionalnoj državi* postoji više od jedne nacije, a nacija je istorijska zajednica - zajednica građana, institucionalno dovršena, zauzima određenu teritoriju i ima osobenu kulturu i jezik. U takvoj državi, multinacionalnoj, nije izvršena asimilacija posebnih nacionalnosti u jednu naciju, već je posebnim nacionalnostima *dat* određen nivo autonomije koji im je potreban radi očuvanja sopstvenog identiteta. Građani multinacionalne države, istovremeno, posmatraju sebe kao jedinstven narod bez obzira na kulturnu diferenciju unutar države. Ovdje je riječ o *patriotskom osjećaju* svih pojedinaca/građana multinacionalne države, jer bez njega, patriotskog osjećaja, ne bi bio moguć opstanak iste (multinacionalne države).

Izbjeglice, imigranti, kolonisti i slično - sve ove skupine su izvor kulturnog pluralizma *polietničke države*. Neka zemlja ispoljava kulturni pluralizam ukoliko prihvata veliki broj pojedinaca i grupa iz drugih kultura kao imigranata i dopušta im očuvanje etničkih posebnosti. Danas, u savremenom svijetu, široko je prihvaćen stav da imigranti treba da budu slobodni i da održavaju, čuvaju, neke svoje etničke posebnosti - na primjer: hrana, oblačenje, religija, dobrovoljno udruživanje i slično. Međutim, veoma je važno razlikovati ovaj tip kulturne raznovrsnosti od onog nacionalnih manjina. Imigrantske grupe nijesu nacije i ne posjeduju svoju teritoriju. Njihova osobenost se manifestuje u njihovom porodičnom životu i dobrovoljnom udruživanju i nije u neskladu sa njihovom institucionalnom inte-

gracijom. One još participiraju u javnim institucijama dominantne kulture i govore dominantni jezik. Imigranti, na primjer, u Australiji i SAD moraju učiti engleski jezik (obavezan je dio dječijeg obrazovanja) jer jedino tako mogu steći pravo građanstva (Vil Kimlika, 2004).

Predstavnici *liberalne demokratije* (koja je ili multinacionalna ili polietnička ili i jedno i drugo) ističu da je za adaptiranje kulturnim razlikama sasvim dovoljno obezbjediti zaštitu građanskih i političkih prava. Međutim, pitanje koje se ovdje nužno nameće jeste: da li ova prava, građanska i politička, izražavaju i obuhvataju suštinu multikulturalne strukture društva? Naravno da ne. Pored ovih prava, opštih građanskih i političkih prava, multikulturalna struktura zahtjeva i institucionalizaciju „grupnospecifičnih prava“ (Vil Kimlika, 2004: 44-54).

Postoje bar tri oblika „grupnospecifičnih prava“:

Pravo na samoupravu: U najvećem broju multinacionalnih država, nacionalne manjine zahtjevaju jednu vrstu političke autonomije ili teritorijalne jurisdikcije. One, nacionalne manjine, žele slobodu u razvoju svoje kulture, jezika, obrazovanja, teritorijalnu određenost i sl. Zahtjevi koji se odnose na samoupravu uzimaju oblik zahtjeva za prenošenje političke vlasti na političku jedinicu, a tu političku jedinicu kontrolišu pripadnici konkretne nacionalne manjine.

Polietnička prava: Posljednjih godina zahtjevi etničkih skupina proširili su se u značajnom, pozitivnom, pravcu. Ova prava se odnose na zaštitu etničkih skupina od asimilacije, tj. „anglokonformističkog“ modela integracije. Jednostavno: ova prava su usmjerena na to da se etničkim i religioznim skupinama na adekvatan način omogući da izraze svoju kulturnu osobenost i ponos.

Specijalna reprezentaciona prava: Ova prava se ne odnose samo na nacionalne manjine, potencijalno samoupravljачka društva u državi, i *etničke skupine*, imigrante koji su napustili svoju nacionalnu zajednicu da bi se priključili nekoj drugoj. Ova prava se odnose i na druge grupe u savremenom društvenom sistemu - rasne manjine, ekonomski siromašne, hendikepirane i slično, na grupe koje imaju svoje potrebe i interese, a time i zahtjev da direktno budu zastupljene u vlasti. Demokratski proces u jednom društvenom sistemu je reprezentativan ukoliko izražava raznovrsnost populacije (diferencirane grupe), a nereprezentativan je ukoliko ne izražava raznovrsnost populacije.

3. Učešće romske i egipćanske populacije u političkom životu Crne Gore

Učešće **Roma i Egipćana** (RE) u političkom životu Crne Gore, koja se nalazi u fazi **tranzicije**², od velike je važnosti za poboljšanje njihovog tre-

[2] Pod tranzicijom podrazumijevamo prelazak, odnosno prelazni period, iz jednog političkog režima u drugi, odnosno kretanje od nedemokratskog ka demokratskom režimu. Tipičan signal da je proces tranzicije otpočeo dolazi onda kada postojeći nedemokratski režim (autoritarni, totalitarni, posttotalitarni i sultanistički režim),

nutno *ponižavajućeg* položaja. *Politička prezentacija Roma i Egipćana* je neophodan segment ukupne kulturne i društvene emancipacije RE zajednice, ali i konkretan činilac borbe protiv diferenciranih oblika diskriminacije, tj. veoma bitan činilac za ravnopravan tretman Roma i Egipćana kao *građana* i njihove zajednice kao kolektiviteta.

Savremena demokratija je prosto nezamisliva sem kao *konsenzualna demokratija*. Ona podrazumijeva zastupljenost (kvantitativnu i kvalitativnu), i to na adekvatan način, svih etnokulturalnih struktura na svim nivoima odlučivanja u društvu. Međutim, kada je u pitanju crnogorsko društvo, a imajući u vidu konsenzualnu demokratiju, sadašnja participacija RE populacije, kao etničke grupe, u političkom životu je na niskom nivou. RE populacija je u esenciji, prema rezultatima nekih istraživanja (S. Vukićević, 2011; Andžej Mirga i Nikolae Georgi, 2004 i dr.), van tih procesa. To znači da je ispušten jako bitan element konsenzualne demokratije, a bez njega se ne može govoriti o cjelini demokratskih procesa (političkom jedinstvu) u crnogorskom društvenom sistemu, završenoj tranziciji i *ontološkoj sigurnosti* svih etnokulturalnih i nacionalnih struktura.

Ponižavajući položaj RE populacije u tranzicijskom društvu još uvijek je na djelu. Na raspolaganju je *obimna evidencija* (Andžej Mirga i

iz bilo kojih razloga, počinje da modifikuje svoje dotadašnje obrasce djelovanja i nastoji da u izvjesnoj mjeri garantuje određena prava pojedinaca i grupa u društvu. Važno je istaći da demokratska tranzicija nije ireverzibilan proces, jer tranzicija može početi, a da se nikad ne završi. Najznačajnija imena „tranzitologije“ (Juan Linz, Alfred Stepan, Guillermo O’ Donell, Phillipe Schmitter, Laurence Whitehead, Dankwart Rustov, Larry Diamond, Samuel Huntington, Arend Lijphart, Scot Maiwaring, Adam Przeworski i mnogi drugi nezaobilazni istraživači ove dinamične i zanimljive materije) napominju opasnost od „elektoralističke zablude“, odnosno „elektoralističke ne-tranzicije“, tj. političkog režima koji je uspostavio višepartijski kompetitivni sistem, ali i poistovjetio demokratiju sa tim jednim pripadajućim elementom, nalazeći pri tome načina da nametne mnoge restrikcije sloboda i prava pojedinaca i grupa. Mnogi autori za ovakve slučajeve koriste izraz „ograničena demokratija“. Ograničenja i izvitoperenja tranzicionog procesa, odnosno uspostavljanje sistema „ograničene demokratije“ na evropskom tlu, a naročito kada je riječ o postkomunističkoj tranziciji, nije bilo povezano sa ulogom i uticajem vojske u tom procesu. Opasnost po demokratski proces u postkomunizmu dolazila je mnogo više od „igrača“ koji su prihvatili nova demokratska pravila igre, čak su po njima bivali izabrani i dolazili na vlast, a zatim podređivali sistem svojim vladalačkim potrebama. Obično se radilo o tome da se jedna od izabranih grana izvršne vlasti (najčešće predsjednik republike ili ponegdje premijer) izdigne iznad ostalih vlasti (zakonodavne, sudske i druge izvršne vlasti), pa samim tim i iznad principa podjele vlasti, u toj mjeri da druge institucije postaju fasada sistema, a sami sistem „fasada demokratije“, da parafraziramo čuveni izraz Karla Friedricha. Ovo je dovoljno do faktičkog zaustavljanja tranzicije za višegodišnji vremenski period ili do još gorih posledica, kao npr. u slučaju prostora **bivše Jugoslavije**. U tom smislu, kad možemo reći da je demokratska tranzicija završena, a ne zaustavljena? *Ona je završena kada je postignuta dovoljna saglasnost o političkim postupcima za dolaženje jedne slobodno izabrane vlade. Kada vlada dolazi na vlast neposredno na osnovu slobodnih i sveopštih izbora, kada takva vlada ima faktičku vlast da stvara novu politiku, kada izvršna, zakonodavna i sudska vlast koju je stvorila nova demokratija ne mora de jure da dijeli vlast sa drugim organima i kada nijedna od tih grana vlasti ne uspijeva da ostvari dominaciju nad drugima i društvom izvan granica ustava i uobičajene prakse zasnovane na principu podjele vlasti* (Huan Linc, Alfred Stepan, 1998: 15–16).

Nikolae Georgi, 2004; Haliti, 1997 i dr.), koja pokriva slučajeve verbalne mržnje u medijima većinskog naroda, nasilno preseljavanje, oduzimanje državljanstva i pravo boravka, nemogućnost zapošljavanja, gradnje stanova i dobijanja olakšica zbog etničkog identiteta, napada nasilja rasističkih grupa, kao što su neonacisti i skinhedsi ili pljačkaški napadi na različitim mjestima. Posebno područje diskriminacije čine slučajevi policijske okrutnosti, masovni prepadi i neuspjeh u zaštiti RE populacije od nasilja i napada. Goruće pitanje je odnos pravnog sistema prema RE populaciji. U mnogim izvještajima, napominju Andžej Mirga i Nikolae Georgi (2004), RE populacija se žali da je zakon primjenjen na djelimičan, diskriminatorni i nepravedan način. To osjećanje je rasprostranjeno među pripadnicima RE populacije koji prijavljuju brojne slučajeve nasilja protiv njih i koji se žale na odnos policije, tužilaca i sudova prema tim slučajevima. Uopšte neprikladno djelovanje u svakoj fazi sukoba - za vrijeme istrage, posle istrage i na sudu - direktno doprinosi da RE populacija bude cilj neprijateljstva većine i da bude „žrtveni jarac“, što učvršćuje ubjeđenje da državna administracija ne želi da djeluje u skladu sa zakonom.

Da bi se obezbjedila stvarna participacija RE populacije u političkom životu Crne Gore, a s tim i poboljšao njihov položaj, potrebno je: s jedne strane - *podizanje nivoa (jačanje) unutrašnje organizovanosti RE populacije* (to je glavni preduslov za veći nivo kvalitativnog posredovanja RE populacije sa strukturom crnogorskog društva, i to na svim nivoima), dok s druge - *da crnogorsko društvo-država, uz spremnost i sposobnost pojedinih subjekata i institucija i konkretnih okolnosti, vodi računa o (političkim) pravima RE populacije*. Neka od tih prava su: pravo na zaštitu od bilo kojeg nasilja; pravo na obezbjeđenje grupnospecifičnog položaja u raznim domenima života i rada; pravo na politička udruživanja i organizovanja; pravo na adekvatnu zastupljenost RE populacije u vlasti; pravo RE populacije na osnivanje radio, televizijskih, novinskih i dr. organizacija; pravo na izražavanje, razvijanje i prenošenje nacionalne, etničke, kulturne, vjerske i jezičke posebnosti; pravo na osnivanje posebnih kulturnih, umjetničkih i naučnih ustanova; pravo na isticanje naziva mjesta i drugih natpisa na RE jeziku u područjima gdje je RE populacija u većini; pravo da se RE jezik koristi kao službeni jezik u mjestima gdje je RE populacija većina; pravo na isticanje i upotrebu tradicionalnih oznaka i simbola; pravo na obilježavanje i praznovanje značajnih događaja i ličnosti iz svoje istorije i tradicije; pravo na finansijsku pomoć države; pravo na održavanje veza sa RE zajednicama u drugim državama, pravo na pravnu jednakost sa ostalim građanima Crne Gore; pravo na nacionalnu, etničku, kulturnu i vjersku posebnost i slobodno izražavanje u tom pogledu; pravo na informisanost na svom jeziku i svojim sredstvima informisanja; pravo na slobodnu upotrebu svog jezika; pravo na razvijanje svog jezika; pravo na slobodan izbor svog imena i imena svoje djece, kao i njihovo upisivanje u matične knjige i lična dokumenta na svom jeziku i prema pravilima tog jezika, pravo na školovanje na svom jeziku i na odgovara-

juću zastupljenost svog jezika u obrazovanju; pravo i na pojedinačnu i grupnu zaštitu i slično.

Pripadnici RE populacije u Crnoj Gori, pored građanskih i političkih prava, moraju imati institucionalizovana i grupnospecifična prava (pravo na samoupravu, polietnička prava i specijalna reprezentaciona prava) kao osobena *etnička skupina*. Grupnospecifična prava RE populacije ne bi vodila separaciji i asimilaciji, već integraciji ove populacije u crnogorsko društvo uz očuvanje etnokulturalnog identiteta. Pristup uvažavanja nacionalnih osobenosti RE populacije i pristup istovremenog definisanja socijalnog položaja RE populacije kao etničke grupe, napominju Andžej Mirga i Nikolae Georgi, u svakom nacionalnom društvu gdje oni žive nijesu u suprotnosti. Ove dvije mogućnosti svakako da nijesu suprotstavljene, već se međusobno dopunjuju. Zahtjev za prava manjina je zahtjev za uključenje u politički život većinskog stanovništva. Zaštita manjine putem odbrane nekih prava samo bi ojačala nacionalno društvo kao zajednicu građana. I integracija RE populacije u crnogorsko društvo i održavanje identiteta RE populacije moraju ići zajedno. Kao što je romska i egipćanska inteligencija do izvjesne mjere pokazala, ne postoje osnovne protivriječnosti između integracije i održavanja RE identiteta. To je prije pitanje svjesnog pokušaja modernizacije romskog i egipćanskog identiteta, a ne njegovog napuštanja. Integraciju, koja bi vodila nediferenciranom priključivanju RE populacije u većinsko društvo, romska i egipćanska elita može smatrati dostojnom. Strah da će izgubiti svoj identitet, koji garantuju tradicionalisti, treba prevazići ozbiljnim potvrdama i redefinisanjem RE identiteta. Ovdje intelektualci moraju imati ključnu ulogu. Etnički identitet nije nepromjenljiva struktura. Ona je naslijeđena i izgrađena.

4. Zaključak

Demokratskoj organizaciji crnogorskog društva, koje se nalazi u fazi tranzicije, adekvatan je konsenzualni tip demokratije koji predstavlja vršenje vlasti adekvatnim učešćem svih podstruktura multikulturalnog društva na bazi zajedničkog političkog projekta uz očuvanje etnokulturalnih identiteta. Ovaj tip demokratije čuva identitet svakog „elementa“ u društvu, a time i esencijalne interese. Bitno je da svaki element, pored svoje autonomije, bude u funkciji integracije društva. Konstituisano pravo jedne nacionalne manjine ili etničke grupe da natjera druge da poštuju njene životne interese suštinski je u funkciji integracije i solidarnosti. Bez poštovanja životnog interesa svake grupacije nema dobrog demokratskog društva. Sigurnost svake etnokulturalne skupine, eksplicitno, mora biti kvantitativno i kvalitativno obezbjeđena. U kvantitativnom smislu, svaka etnokulturalna grupacija treba adekvatno da bude zastupljena u strukturi vlasti, a u kvalitativnom smislu, svaka etnokulturalna grupacija treba da bude u poziciji očuvanja svog etnokulturalnog identiteta i stabilnosti svog materijalnog i društvenog okruženja.

Kada je u pitanju RE populacija, njihovo učešće u političkom životu Crne Gore je na dosta niskom nivou, a to znači, kao što smo i ranije istakli, da je ispušten veoma bitan element konsenzualne demokratije. Njima nije obezbjeđena adekvatna pozicija u strukturi vlasti, a samim tim nijesu u poziciji očuvanja svog identiteta.

Da bi se održao, pa i dalje izgrađivao, identitet RE populacije i obezbjedila veća participacija ove populacije u političkom životu Crne Gore, koja se nalazi u fazi tranzicije, neophodno je, u globalu, imati u vidu sljedeće: karakteristike RE populacije (nacionalne i etničke), karakter multinacionalnog, multikulturalnog i multikonfesionalnog crnogorskog društva u jedinstvu političkog projekta i modernizacijske tendencije savremenog društva. Jedino se na taj način može pronaći adekvatno rješenje za prevazilaženje naslijeđene *nerazvijenosti* RE populacije, poboljšati njihov položaj i smanjiti jaz između RE populacije (manjine) i većine.

S obzirom na to da je Crna Gora multikulturalno, multikonfesionalno i multinacionalno društvo, društvo koje ima intenciju da se pridruži EU, RE populacija, ili bilo koja druga manjinska populacija, *ne bi smjela* biti u neravnopravnom i diskriminatorском položaju. Interes je svih da Crna Gora bude stabilna zajednica građana, zajednica u kojoj građanska veza ujedinjuje pojedince, i istovremeno dovoljno prostrana za ispoljavanje, očuvanje etnokulturalnog identiteta svih skupina koje u njoj egzistiraju. To je jedini *modus vivendi* perspektivnog razvoja crnogorskog društva.

Consensual democracy, parliamentarism and minority groups in the transitional society

Participation of Roman and Egyptian population in the political life of Montenegro

Abstract

Consensual type of democracy is adequate to the democratic organization of the modern society. Consensual democracy implies an adequate representation of all ethno-cultural structures at all levels of decision-making in a society. However, when it comes to Montenegrin society, and in view of consensual democracy, the current participation of the Roma and Egyptian (RE) population in the political life is low. The RE population is essentially out of the processes. This means that a very important element of consensual democracy has been omitted and without it one cannot talk about the democratic process entirety in Montenegrin society, completed democratic transition nor about „ontological security“ of all ethno-cultural and national structures.

Key words

Consensual democracy, parliamentarism, multi-cultural and legal structure, the RE population, political participation, transition, Montenegro

Literatura

- Aldrich, J. H. (2005). *Why parties: the origin and transformation of political parties in America*, Chicago, University of Chicago Press.
- Andžej, M., Nikolae, G. (2004). *Romi u dvadeset prvom veku*, Niš, Odbor za građansku inicijativu – (Zbornik: *Romi od zaboravljene do manjine u usponu*).
- Almond, G. A. & Verba, S. (2000). *Civilna kultura* (S. Premec, prev.). Zagreb, Politička kultura.
- Almond, G. A., Pael, G. B. & Strom, K. (2009). *Komparativna politika danas* (Lj. Nikolić, prev.). Podgorica, Univerzitet Crne Gore, Fakultet političkih nauka.
- Bobio, N. (1990). *Budućnost demokratije*, Beograd, Filip Višnjić.
- Čupić, Č. (2002). *Sociologija: struktura, kultura, vladavina*, Beograd, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa.
- Čupić, Č. (2001). *Politika i zlo*, Beograd, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa.
- Diverže, M. (1966). *Uvod u politiku*, Beograd, Savremena administracija.
- Demaine, J. (2009). *Contemporary theories in the sociology of education*, London, The Mcmillan press Ltd.
- Gidens, E. (2007). *Sociologija*, Beograd, Ekonomski fakultet.
- Haliti, B. (1997). *Romi, narod zle kobi*, Priština, Pergament.
- Held, D. (1990). *Modeli demokracije*, Zagreb, Školska knjiga.
- Henkok, J. (1995). *Posledice anti-romskog rasizma u Evropi*, Beograd, Beogradski krug.
- Linc, H. Stepan, A. (1998). *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Beograd, Filip Višnjić.
- Linz, J. Stepan, A. (1993). *Political Identities and Electoral Sequences: Spain the Soviet Union and Yugoslavia*. In: Stephen R. Graubard, ed., *Exit from Communism*, New Jersey, Transaction Publishers.
- Kimlika, V. (2004). *Multikulturalizam*, Podgorica, CID.
- Kilibarda, R. (2013a). *Uvod u sociologiju politike*, Podgorica, Grafo Crna Gora.
- Kilibarda, R. (2013b). *Sjaj i sjena demokratije*, Podgorica, Grafo Crna Gora.
- Pavlović, V. (1995). *Civilno društvo i mogućnosti demokratskih promena ka otvorenom društvu*. U Zborniku *Potisnuto civilno društvo*, Editor Vukašin Pavlović, Beograd, Eko centar.
- Plamenac, D. (2006). *Izabrana djela: Demokratija i iluzija: saglasnost, sloboda i politička obaveza*, Podgorica, CID.
- Podunavac, M. (2008). *Politička kultura i politički odnosi*, Beograd, Čigoja štampa.
- Putnam, R. D. & Goss, K. A. (2002). Introduction. In: R. D. Putnam, *Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society* (pp. 3–21), New York, Oxford University Press.
- Sociološki rečnik* (2007). Mimica, A., Bogdanović, M., Beograd, Zavod za udžbenike.
- Šnaper, D. (1996). *Zajednica građana*, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Vukićević, S. (2011). *Ontološke iracionalnosti savremenog svijeta*, Nikšić, Filozofski fakultet.

P. Erik Lou

Mediji i politički proces

Prevod Siniša Atlagić, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Beograd, 2013.

Mediji i politički proces predstavlja jednu od najboljih knjiga iz oblasti političkog komuniciranja i rezultat je napora da se na jednom mestu predstavi, problematizuje i kritički sagleda naučni okvir političkog komuniciranja. Autor je P. Erik Lou, profesor na Školi za novinarstvo i komunikacije Univerziteta u Kvinslendu u Australiji. Knjiga je udžbeničkog tipa, namenjena prvenstveno studentima, ali pošto je reč i o kritičkoj studiji o komuniciranju, predstavlja predmet interesovanja stručnjaka za politički marketing i odnose s javnošću. Po strukturi, knjiga je podeljena na 11 poglavlja.

U prvom, uvodnom poglavlju autor ističe da je cilj ove knjige da se studenti upoznaju sa ključnim pitanjima iz oblasti političkog komuniciranja, kao i sa nizom drugih tema - posebno sa idejom da je od pojave masovnog komuniciranja poseban vid kreiranja imidža postao centralna karakteristika političkog procesa u zapadnim demokratijama. U ovoj knjizi se tvrdi da su promovisanje i demagogija ključne karakteristike politike u masovnim demokratijama, a televizija predstavlja osnovni mehanizam odvratanja pažnje publike i dočaravanja iluzije. Autor ovu temu proučava sa stanovišta kritičke teorije i konstruktivističkog mišljenja, nadajući se da će podstaći raspravu i okupiti skeptične analitičare medija time što će rasvetliti nešto od simbioze spin doktora, odnosno stručnjaka za savremenu političku persuaziju, novinara i političara, koja je karakteristična za zapadnu liberalnu demokratiju.

U drugom poglavlju, koje nosi naziv *Politika: Imidž vs sadržaj*, razmatraju se ključne teme i koncepti politike i političkih pristupa, ali i njihov odnos sa procesom komuniciranja. Političko komuniciranje je višedimen-

zionalni fenomen koji se javlja i manifestuje u različitim vidovima poput govora, govora tela, memoranduma, saopštenja posredstvom medija i političkog nasilja kojima političar mora da ovlada i, suočavajući se sa mnogobrojnim izazovima, nauči da koristi. Autor u ovom delu ističe četiri predloga za razumevanje prirode političkog procesa, a samim tim i odnosa masovnih medija i politike. Pre svega, postoje dva učinka političkog procesa, čijem je ostvarivanju politički proces prilagođen – planirane političke mere i upravljanje utiscima. Ostvarenje plana političkih mera predstavlja ključnu dimenziju političkog procesa u kojem se objedinjuju interesi, postižu nagodbe i donose odluke koje, iako često formulisane „iza kulisa“, privlače pažnju medija. Upravljanje utiscima podrazumeva stvaranje imidža, koji dovodi do toga da mnogi političari posvećuju više pažnje izgradnji imidža nego samoj politici. Autor govori o odnosu politike i promocije i njihovom usklađivanju, ali takođe ističe i dva tipa političke prakse – elitnu i masovnu politiku, i dva tipa medija – jedan koji koriste „informativno bogati“, a drugi „informativno siromašni“. U tom smislu, govori o odnosu moći i medijske promocije, odnosno o medijalizovanoj politici, gde se politika sve više ograničava na susret sa izrežiranim političarima kao medijskim predstavama iz druge ruke, ruke profesionalnih komunikatora koji pripremaju nastup i izgled političara i kreiraju javne politike.

Treće poglavlje, pod nazivom *Razvoj politike na zapadu: Simbioza medija i politike*, dalje razmatra pojavu medijalizacije, poreklo liberalne demokratije i njeno omasovljenje, ulogu medija u liberalnoj vladavini, kao i njen odnos sa javnom sferom. Ideja po kojoj je liberalna demokratija postala „piarizovana“ otvara prostor za diskusiju o tome šta demokratija jeste, šta bi trebalo da bude i kakav je odnos demokratije i medija, a kakav bi trebalo da bude. Tokom protekle dve decenije mnogi zainteresovani uključili su se u ovu debatu, hvatajući se u koštac sa pojmom javne sfere, koja je danas zamenjena kulturnom industrijom i masovnim medijima. Kulturna industrija izrodila je masovnu kulturu, masovno društvo i masovne potrošače, i tako umesto „aktivnih učesnika“ u „javnoj sferi“ sada imamo kreirano, vođeno i izmanipulisano javno mnjenje koje su stvorile savremene liberalne demokratije.

Četvrto poglavlje *Praksa političkih medija* razrađuje ulogu i funkcionisanje medija i medijsku praksu u masovnim demokratijama, u smislu poklapanja evolucije liberalizma u formu demokratije i pojave tehnologija masovnih medija, koje su omogućile komuniciranje sa milionima i milijardama ljudi. Ove tehnologije otvorile su mogućnost da političari komuniciraju sa masama i na taj način doprinele lakšoj izgradnji masovnih demokratija. Središnje mesto u poimanju odnosa medija i politike u liberalnim demokratijama zauzimaju međusobno povezani pojmovi ove „četvrte grane vlasti“ i *watchdog* novinarstva. To znači da se mediji smatraju posebnim „staležom“ u okviru političkog procesa i imaju ista prava kao i punopravni učesnici u procesu vladavine. Kao autonomni učesnici, imaju prava da svoju autonomiju štite, da nadgledaju druge igrače, ali i

da slobodno izveštavaju o svemu što smatraju vrednim izveštavanja. Iz ideje o „četrvtom staležu“, odnosno ulozi novinara kao zaštitnika, razvila se ideja da liberalni novinari treba da budu veoma kritični, protivnički i oponentski nastrojani prema političarima kako bi bili uspešni „čuvari“ (*watchdogs*). Na kraju ovog dela autor govori o promeni odnosa na liniji novinari - političari, i o simbiozi novinara, političara i spin doktora. Danas je karakterističan razvoj industrije konsultanata za komunikaciju, spin doktora i stručnjaka za upravljanje utiscima, čiji je zadatak da pomognu političarima da, u vreme kada je politički proces sve posredovaniji televizijom, što bolje izvedu televizijski nastup. Novinari su prihvaćeni kao integralni deo anglo-američkog parlamentarnog procesa, a odnos sa političarima je formalizovan i institucionalizovan u svim liberalnim demokratijama, i time je masovnim medijima omogućen pristup političarima. Političarima su potrebni novinari i stručnjaci za PR kako bi im pomogli da šire političke priče, mitove i vizije, da grade politički identitet i pogled na svet, i na taj način radeći zajedno održavaju politički sistem.

U petom poglavlju, sa nazivom *Spinovanje: Umetnost političkih odnosa s javnošću*, posebno se razrađuje piarizovana politika na Zapadu, pre svega u SAD-u kao državi koja je u tom procesu otišla najdalje, i na koju se druge države ugledaju kada je u pitanju razvoj tehnika spinovanja. U SAD-u piarizacija je dovela do promene političkih partija, jer je moć prešla sa partijskih šefova i vojnika na savetnike i spin doktore. Piarizacija je politiku učinila veoma skupim poslom zbog cene usluga industrije spinovanja i istraživanja javnog mnjenja, i troškova medijske produkcije. PR stručnjaci su naučili da sistematski koriste popularnu kulturu kako bi doprli do birača, a takođe i da odvrte pažnju glasača od stvarnih političkih problema. Konačno, piarizacija proizvodi „politiku izbegavanja“ zato što je novi politički proces povezan sa neprekidnim praćenjem istraživanja javnog mnjenja. U ovom delu, autor takođe daje pregled političkih kampanja, izdvajajući Ajzenhauera i Niksona kao pionire televizualizovane politike, daje prikaz odnosa s javnošću u vreme Kenedija, Niksona, Regana, Margaret Tačer i Tonija Blera. Na kraju daje pregled i američkih političara poput Klintona, Buša i Obame koji nedvosmisleno predstavljaju produkte piarizovanog političkog procesa, gde upotreba spinovanja predstavlja način političkog funkcionisanja.

Šesto poglavlje, *Prodaja političara i stvaranje zvezda*, razmatra kako su spin doktori od političara napravili zvezde da bi ih „prodali“ biračima. U stvaranju zvezde reč je o sistemskom organizovanju serije vizuelnih predstava masovnoj javnosti. Kako je politika posredovana televizijom, spin doktori su uvideli značaj „kreiranja“ političara-zvezda sa nekim običnim karakteristikama sa kojima bi se birači mogli identifikovati. Politička mašinerija je uočila kako su novinari i masovna javnost fascinirani zvezdama, i onda su spin doktori preuzeli brigu o izgradnji njihove pojave, tako da su savremeni političari sve češće u ulozi zvezda iz sveta popularne kulture. Politički uspeh, danas, podrazumeva da neko razume i iskoristi mogućnosti koje nudi televizija - da izgradi profil i dopre do

masovne javnosti i da njome manipuliše. Dvadeseti vek izrodio je različite tipove političara-zvezda: oni koji upravljaju medijima, oni koji upravljaju saosećanjima, zvezde-demoni – odnosno demonizovani političari, neobjašnjivi – oni koji se ne uklapaju u stereotipe zapadnih medija, i jemci u igri slave – što znači da se slavni koji se inače ne bave politikom koriste da bi promovisali političku agendu. Političari-zvezde predstavljaju pokazatelj sveta iluzije stvorene posredstvom medija u kojoj „konstruisani likovi“ izvode televizijsku predstavu za masovnu publiku, pri čemu se jaz između političara i zabavljača sve više smanjuje.

U sedmom poglavlju, koje nosi naziv *Prodaja politike i uverenja*, razmatra se kreiranje pogleda na svet, ali i njegovo širenje i popularizovanje putem medija. Kreiranje i „puštanje u opticaj“ pogleda na svet uključuje dvostepeni sistem inteligencije. Sa jedne strane, intelektualci kreiraju pogled na svet, a sa druge, nastavnici i novinari ga šire i naturalizuju. Novinari su ti koji pojednostavljaju i popularizuju ideje za masovnu javnost. Oni su veoma važni za politički proces budući da su ključni igrači u legitimizaciji uverenja i izgradnji pristanka u određenim politikama. Takođe, oni, pored nastavnika, zauzimaju centralno mesto u izgradnji hegemonije liberalne demokratije, jer su mediji i škola ključni kreatori agende, i njihov posao je da pojednostavljaju ideje intelektualaca i da ih prevode u formu koju će mase razumeti. Prirodno, najudobnija situacija za političke igrače je kada njihov sistem uverenja postane *mainstream* (dominantan i usvojen). Zato se njihov zadatak svodi na dovodenje u vezu predloženih politika sa usvojenim sistemima uverenja, pošto će se, na taj način, na ove mere gledati manje kritički. Zahvaljujući simbiozi vladajućih elita, intelektualaca i prenosilaca ideja, pogledi na svet postaju hegemonistički, i iako je ovaj odnos ponekad nevidljiv, uticaj politike na uverenja u opticaju je dubok o bilo kom kontekstu da je reč.

U osmom poglavlju, *Prodaja rata / Prodaja mira*, autor prikazuje na koje sve načine mediji učestvuju u vođenju ratova, i kakav je uticaj televizije na rat. Na samom početku autor ističe industrijalizaciju, pojavu masovnih medija i masovnih demokratija kao tri procesa koji su doveli do promene u ratovanju i upravljanju ubedeženjem i propagandom. U tom smislu, analizirane su britanska i američka propaganda u Prvom svetskom ratu, zatim nacistička propaganda i britanska i američka u Drugom svetskom ratu. Takođe, jedan deo poglavlja odnosi se na rat u Vijetnamu, kao necenzurisani televizijski rat, u kojem američki propagandni aparat nije uspeo da kontroliše način na koji se o ratu izveštavalo, pa su se mnogi Amerikanci ovom ratu usprotivili. Ta lekcija naučila je Amerikance da piarizuju rat i da obraćaju pažnju da ne dopuste da televizijske slike negativnog značenja dospeju u javnost. Svaki rat posle Vijetnama rezultirao je time da vojska postane krajnje sofisticirani hegemonistički agent, vešt u ubijanju i korišćenju medija kao moćnih ratnih oruđa. Na kraju, autor govori i o novom žanru ratovanja koji je povezan sa tehnološkim napredovanjem, o „nintendo ratovanju“. SAD su i u ovom smislu predvodnik, zbog razvijanja „pametnih“ mašina za ubijanje kojim se smanjuje

potreba da se ratuje na terenu ljudstvom. Specifičnost ovog digitalizovanog ratovanja jeste u tome da, ukoliko ih profesionalci za PR pokrenu na odgovarajući način, ratovi se mogu učiniti čistim.

Deveto poglavlje, *Mediji i terorizam*, analizira odnos medija i terorizma, i terorizam kao vid političkog komuniciranja. Teroristi se koriste nasiljem sa ciljem prenošenja političkih poruka, u smislu konstantne borbe za oslobađanje od tiranije (vlade), koja opet na svoj način prenosi svoje poruke publici. Mediji su često upleteni u borbu za percepcije – obe strane (teroristi i vlade) spinuju priče sa ciljem da se novinari ubede u njihovu čestitost. U današnjem svetu medijalizovane politike, teroristima je neophodno da razviju „medijski profil“ i da medije koriste kako bi komunicirali sa masovnim publikama, i to isto kako ih koriste konvencionalniji politički akteri. U tom smislu, teroristi se, kao i svi političari, bave komuniciranjem i nastoje da „prodaju“ poruke. Uspeh i neuspeh zavise od toga koliko vešto terorističke organizacije upravljaju percepcijom ljudi i koliko vešto propagiraju simbole i uverenja.

U desetom poglavlju, pod nazivom *Mediji i međunarodni odnosi*, autor analizira CNN efekat i uticaj medijskog izveštavanja na političko odlučivanje. CNN efekat podrazumeva pojavu globalne televizije koja je izmenila prirodu međunarodnih odnosa zato što je vođenje spoljne politike postalo medijalizovano. Novinari su ti koji su došli na ideju da je CNN – kao prvi globalni televizijski kanal – uneo novu dimenziju u praksu spoljnopolitičkih odnosa, pre svega zbog korišćenja istih izvora informacija sa svih strana. CNN efekat podrazumeva da mediji vrše uticaj i imaju moć nad procesima donošenja odluka, i da masovno javno mnjenje utiče na formulisanje političkih mera. Oni koji formulišu spoljnu politiku mogu se osloniti na to da će masovno građanstvo njihovih zemalja biti u potpunosti zavisno od medija i uloga koje oni preuzimaju u informisanju o uspesima i neuspesima vlada. Autor ističe da ukoliko vlade žele da očuvaju široku podršku svog naroda za njihove spoljnopolitičke odluke, neophodno je da medijsko izveštavanje bude dovoljno saosećajno. U tom smislu, njihovi stručnjaci za komunikaciju imaju PR, spin i tehnike obmane kako bi medije punili zabavnim sadržajima, i olakšali političkim elitama da obavljaju svoj posao, neometani kontrolom od strane novinara ili javnosti.

U poslednjem zaključnom poglavlju, autor rezimira i ističe nekoliko pitanja kojima se ova knjiga bavi sa željom da podstakne čitaoce na promišljanje i donošenje sopstvenih zaključaka o medijalizaciji i kreiranju politike. Medijalizacija predstavlja vid nametanja kontrolisanog, spinovanog i intenzivnog promovisanja u dvoslojni politički proces, kao i delovanje političke elite koja, iako često podeljena u frakcije, ima zajednički interes za piarizovanim sistemom koji pokušava da upravlja masovnom javnošću. U današnje vreme sve više se čini da stručnjaci za komunikaciju određuju granice politički mogućeg, i to na osnovu procene koliko je izvodljivo upravljanje kroz komunikaciju, odnosno njihovo angažovanje za pribavljanjem pristanka javnosti o nekoj politici. Da li je takva medija-

lizovana politika loša, neizbežna ili funkcionalna u masovnim demokratijama autor ostavlja čitaocima na razmišljanje.

Na kraju, posebno treba naglasiti da ova knjiga, ne samo da obuhvata i zadovoljava interesovanja studenata novinarstva i politikologije i stručnjaka za politički marketing i odnose sa javnošću o temi političkog komuniciranja, već razvija i jedan kritički odnos kako prema medijalizovanoj politici i novinarstvu kao „profesiji sumnje“, tako i prema samoj knjizi, pošto je i ona, kako je autor naveo, „plod konstrukcije“.

•
Andrijana Jovanović*
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

* Andrijana Jovanović je doktorantkinja i saradnik u nastavi na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, e-mail: andrijana.jovanovic@fpn.bg.ac.rs.

Program:

Word for Windows

Pismo:

latinica

Font:

Times New Roman

Veličina fonta:

12

Prored:

1,5 (1.5 lines)

Minimalni obim:

15.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Maksimalni obim:

20.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Svaki tekst treba da ima naslov, ime i prezime autora, naučno i/ili nastavno zvanje, naziv ustanove u kojoj je zaposlen (univerzitet, fakultet, ime i prezime).

Pri navođenju, strana imena prvi put pisati u originalu, a zatim ih transkribovati.

Svaka tabela i/ili grafikon treba da sadrže broj, naslov, izvor, kao i da pokažu svoju funkciju u tekstu.

U fusnote upisivati samo propratne komentare.

Na kraju citata otvoriti zagradu i u nju uneti prezime autora, godinu izdanja i stranu.

- jedan autor: (Beyme, 2002: 155)
- dva autora: (Evans i Whitefield, 1993: 548)
- slučaj kada se citira autor čija su dela navedena u spisku literature više puta a izdata iste godine: (Sartori, 2003 b: 143)

U spisku literature autore treba navesti po abecednom redu.

Red navođenja u slučaju knjiga: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, izdavač.

Primer:

Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

Primer navođenja teksta u knjizi:

Lipset, Seymour Martin and Rokkan Stein, (1967). „Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction“, u: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

Primer navođenja teksta iz časopisa:

Evans, Geoffrey and Whitefield Stephen, Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe: *British Journal of Political Science*, Vol. 23, No. 4 (Oct., 1993), pp. 521–548.

Internet izvori:

Prezime, Ime, datum, „Naziv teksta“. Naziv institucije, <http://www.ipsa.org/publications/ipsr> (Datum posete: 05. 6. 2011)

Autori snose odgovornost za sadržaj, stavove i verodostojnost činjenica u tekstu.

Objavlivanjem teksta autor prenosi sva autorska prava na izdavača časopisa.

Cena pojedinačnog broja je 500 dinara.

Za fizička lica u inostranstvu cena je 3.500 dinara, a za pravna lica u inostranstvu 4.000 dinara.

Godišnja pretplata na časopis *Politički život* iznosi 1.500 dinara za fizička i za pravna lica.

Politički život

Godišnja pretplata na časopis

Naziv organizacije / ustanove / pretplatnika

Ulica i broj

JMBG

Broj pretplata

Ime i prezime (za pravna lica ime i prezime odgovornog lica)

Poštanski broj i mesto

PIB

Potpis (i pečat za pravna lica)

Broj telefona/telefaksa

E-pošta

Mesto i datum

Po prijemu pretplatnog listića dostavićemo vam predračun za plaćanje, a po primljenoj uplati i konačni račun.

Politički ŽIVOT

Časopis
za analizu politike

Septembar 2014

Broj

11

ISSN 2217-7000

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU